

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ігор Піддубний

ІСТОРІЯ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

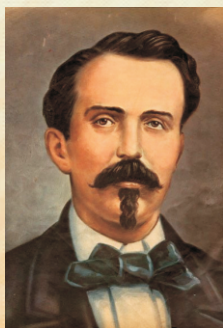
ОСТРІВНІ КРАЇНИ КАРИБЬСЬКОГО БАСЕЙНУ. ГАЙАНА, СУРІНАМ, ГВІАНА

Туссен Лувертюр

Битва на пагорбі Трьох Пальм

Карлос Мануель
де Сеспедес

Битва у Манільській затоці

BATTLE OF MANILA

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ігор Піддубний

ІСТОРІЯ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

***ОСТРІВНІ КРАЇНИ
КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ.
ГАЙАНА, СУРІНАМ, ГВІАНА***

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2022

УДК 94(729+88)(075.8)

П 32

*Рекомендовано Вченою радою Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 11 від 31 жовтня 2022 року)*

Рецензенти:

Жернокієв О.С., доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії Історичного факультету
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Федорук А.В., кандидат історичних наук, науковий співробітник
відділу історії середніх віків та нової історії Чернівецького обласного
краєзнавчого музею.

Піддубний І.А.

П 32 Історія країн Латинської Америки. Острівні країни Карибського
басейну. Гайана, Сурінам, Гвіана : навч. пос. / І.А. Піддубний. –
Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2022. – 192 с.
(Всесвітня історія)

ISBN 978-966-423-739-7

Навчальний посібник охоплює історію країн регіону Карибського
басейну та країн Південної Америки, які свого часу були колоніальними
володіннями Англії, Франції, Голландії. Серед країн Карибського басейну
помітну роль в організації завоювання континентальної Іспанської Америки
зіграла Куба, тоді як ряд островів послужили опорою для дій піратів. Складним
став і шлях до незалежності держав розглядуваного регіону.

Для студентів напряму «Історія» зі спеціалізацією «Історія та археологія» та
«Середня освіта. Історія» освітнього рівня «бакалавр», а також викладачів історії
та учнів ліцеїв, загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 94(729+88)(075.8)

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2022.

ISBN 978-966-423-739-7

© Піддубний І.А., 2022

ВСТУП

Нині термін «Латинська Америка» стосується країн, які розташовуються у південній частині Північної Америки, Центральній Америці та займають всю Південну Америку. До числа країн, що складають Латинську Америку, належать і держави, розташовані у басейні Карибського моря. Офіційна мова у більшості країн іспанська, тоді як у Бразилії розмовляють португальською, на Гаїті, Мартініці – французькою, в Сурінамі – голландською, а населення Гайани, Ямайки, Трінідад і Тобаго та ряду інших острівних держав – англійською, тоді як чверть населення регіону розмовляє індіанськими мовами.

Фактично термін «Латинська Америка» відображає загальну латинську основу офіційних мов країн регіону, одночасно залишаючись досить умовним. Тривалий час в обігу використовувався термін «Іспанська Америка», чи «Іберо–Америка», що не відповідало справжньому стану справ у регіоні. Хоча до середини 50-х років XIX ст. термін «Америка» використовувався для визначення континентальної спільноти всього американського континенту, що дозволяло уряду США втручатися, час від часу, у внутрішні справи латиноамериканських країн, а також розширити свою територію шляхом захоплення Техасу в ході американо-мексиканської війни 1846 - 1848 рр. Тим не менше, від 1836 р. серед географів починає поширюватися термін «Латинська Америка», появу якого часто асоціювали з імператором Франції Наполеоном III та його намірами колонізувати окремі країни Західної півкулі й спробою створити Мексиканську імперію. Проте остаточно термін «Латинська Америка» в науковий обіг увійшов у середині 50-х років XIX ст. завдяки письменнику і дипломату з Колумбії Хосе Марії Торресу Кайседо (1830-1898 рр.), відомого своєю тритомною працею «Біографічний та критико-літературний нарис про основних іспаноамериканських поетів і письменників» (1863).

Сам регіон змінився в результаті завойовницьких дій перш за все іспанців та португальців. Експансія Іспанської держави у

Новому світі мала свої основи. Так, у середині XIV ст. іспанці отримали досвід завоювання територій у Північній Африці, зокрема в Алжирі та Тунісі, а у XV ст. – і на Канарських островах. Отриманий досвід був підкріплений експедиціями Х. Колумба, який під час чотирьох плавань у 1492 – 1504 рр. відкрив острівний світ Карибського басейну: Великі та Малі Антильські острови, центральну частину Багамського архіпелагу, зокрема невеликий Гуанахані (Сан Сальвадор) і великі острови Хуана (Куба) у 1492 р., Еспаньйола (Гаїті) – у 1492 р., Борікен (Пуерто-Рико) – у 1493 р., Сант-Яго (Ямайка) у 1494 р. експедиції Х. Колумба заклали основи активної колоніальної експансії Іспанії в Новому Світі – конкісти, яка тривала з кінця XV ст. і до 70-х років XVI ст. Її початок припав на 1492 – 1518 рр., упродовж яких були обстежені Великі та Малі Антильські острови, Багамський архіпелаг, півострів Флорида (експедиції Понсе де Леона – А. Аламіноса (1513-1517 рр.)), широкі ділянки Атлантичного узбережжя Центральної та Південної Америки від Панамського перешийка до естуаріїв Оріноко та Амазонки (експедиції А. де Охеда – А. Веспуччі (1499), В. Пінсона – Д. Лепа (1499-1500 р.) і далі до естуарія Ріо де Ла-Плата (експедиція Х. Д. Соліса (1515-1516 р.)).

У вказаний період іспанці розпочали завоювання островів Карибського моря. Так, 1495 р. брати Колумби здійснили похід з метою придушення повстання у внутрішніх провінціях о. Еспаньйола. У 1496 р. на південному березі острова заснували м. Санто-Домінго.

У 1508 р. губернатором Еспаньйоли став Дієго Колумб, син Х. Колумба, який розпочав завоювання сусідніх островів. У 1509 р. Понсе де Леон, отримавши від Д. Колумба звання капітана і губернатора, приступив до завоювання о. Пуерто-Рико. У 1511 р. на острові засновано місто Сан-Хуан. У 1511 р. загін Хуана де Есківеля висадився на о. Ямайка. У 1510 р. землевласник з Еспаньйоли Дієго Веласкес розпочав завоювання о. Куба. До 1515 р. у східній частині острова заснували міста Сантьяго, Баямо, Баракоа. У центральній частині острова з'явилися Камагуей, Санкті-Спірітус, тоді як на півночі – Гавана.

На завойованих островах було встановлено систему рабства для місцевого населення, велася боротьба проти племінної знаті. У результаті цього до 1510-х років було підірвано основи традиційного соціально-економічного устрою та культури індіанського населення. Одночасно скоротилася і чисельність місцевого населення. У результаті у 1501 р. на Еспаньйолі з'явилися перші партії рабів з Гвінеї.

Для подальшого просування на Захід було використано Кубу. У 1517-1518 р. з Куби організовано експедиції Ф. Кордови та Х. де Гріхальви, які обстежили узбережжя півострова Юкатана, устя р. Табаско, західне узбережжя Мексиканської затоки.

Для управління новими територіями у 1503 р. в Севільї відкрили Торгову Палату, яка займалася питаннями спорядження експедицій, збирання мита, зберігання товарів, які прибували з Нового Світу. У 1511 р. Торгова Палата отримала право цивільної та карної юрисдикції у справах торгівлі та мореплавства в Індіях. Того ж року ведення справ заморських територій було передано групі радників. На початок 1520-х років створилися умови для заснування нового адміністративного органу й імператор Карл V 1 серпня 1524 р. заснував Королівську Верховну Раду у справах Індій, якій підпорядкували Торгову палату. Першим президентом ради став духівник Карла V Гарсія де Лойаса. У віданні Ради знаходилися питання законодавчої, політичної й економічної сфер колоніальної політики Іспанії. Рішення Ради затверджувалися іспанськими монархами.

Із завоюванням територій на американському континенті почали вводити централізовану адміністративну систему. У 1535 р. виникло віце-королівство Нова Іспанія, яке до 1580-х років мало у складі сучасну Мексику, сучасні південні штати США, Центральну Америку (крім Панамі), Антильські острови, північне узбережжя Південної Америки. На острові Еспаньйола у жовтні 1511 р. створено аудієнсію Санто-Домінго – орган колоніального управління з широкими повноваженнями. На кінець XVI ст. віце-королівство Нова Іспанія поділялося на аудієнсії Мехико, Гвадалахара, Гватемала, Санто-Домінго, Філіппіни. У 1795 р. аудієнсію з Санто-Домінго перевели на Кубу.

Колонізаційна політика Іспанії супроводжувалася активним будівництвом міст. Зокрема, на 1513 р. на Еспаньйолі заснували 17 поселень. Такі поселення ставали опорними пунктами колонізації, розповсюдження християнства, розвитку ремесел і культури.

Загалом у даному посібнику ми торкаємося історії острівних держав, які вплинули на ситуацію в регіоні у різні періоди його історії, справивши певний вплив і на завоювання континенту та сполучення його зі Старим Світом. Окремо подано історію країн, що свого часу перебували під владою Англії, Франції та Голландії та побудували свої відносини як з колишніми метрополіями, так і сусідами на континенті Південної Америки.

ОСТРІВНІ ДЕРЖАВИ: ЗАГАЛЬНІ ДАНІ

Антигуа і Барбуда, держава розташована на островах Антигуа, Барбуда та Редонда в групі Малих Антильських островів. У давнину тут мешкали індіанські племена. У 1493 р. острови Антигуа та Барбуда відкриті Христофором Колумбом і стали іспанською колонією. Від 1632 р. острови були колонією Великої Британії. У 1967 р. проголошені як «асоційована з Великою Британією держава», а від листопада 1981 р. Антигуа і Барбуда - незалежна держава, член Британської Співдружності. Столиця країни – м. Сент-Джонс. В адміністративно-територіальному відношенні поділяється на 6 громад і 2 райони. Офіційна мова англійська, поряд з якою вживається креольська. Провідна релігія – англіканство. Законодавчий орган – двопалатний парламент. Главою держави та уряду є королева Великої Британії Єлизавета II, влада якої представлена генерал-губернатором. Станом на 2000 р. мала 67 тис. мешканців. Середня тривалість життя 74 роки.

Співдружність Багамських островів. Здавна тут мешкали індіанські племена. Острови відкриті 1492 р. іспанцями, однак упродовж тривалого часу за владу над ними боролися Іспанія, Велика Британія, Франція. З 1783 р. Багамські острови колонія Великої Британії. Від 1946 р. Багамські острови стали перетворюватися на зимовий курорт для європейських країн і США. З липня 1973 р. Багамські острови – незалежна держава, член Британської Співдружності. Населення держави переважно африканос і мулати. Офіційна мова – англійська, основна релігія – протестантизм. Столиця – м. Нассау. Законодавчий орган – двопалатний парламент. Королева Великої Британії є главою держави та уряду, реалізуючи свої повноваження через генерал-губернатора. Станом на 2000 р. мала 269 тис. мешканців. Середня тривалість життя 73 роки.

Барбадос - держава на острові Барбадос, на схід від Малих Антильських островів. У давнину тут мешкали індіанські племена араваків і карибів. Острів, відкритий іспанцями на початку XVI ст., від 1625 р. – колонія Великої Британії. Від 30 листопада 1966 р.

Барбадос незалежна держава, член Британської Співдружності. Населення острова 268 тис осіб. Середня тривалість життя 75 років. Столиця – м. Бріджтаун. Законодавчий орган – двопалатний парламент. Королева Великої Британії є главою держави та уряду. Владу королеви представляє генерал-губернатор. Урядовою мовою є англійська. Також населення користується креольською.

Віргінські Острови – група невеликих островів у Вест-Індії. Відкриті 1493 р. Христофором Колумбом. Від 1625 р. були колонією Іспанії, Франції. З 1762 р. перебували у власності Великої Британії, Мальтійського ордену, Данії. У 1917 р. Данська частина островів продана США. Власність Великої Британії з населенням близько 15 тис. осіб з центром у Род-Таун і США з населенням близько 100 тис. осіб з центром у Шарлотт-Амалія.

Гренада - держава на острові Гренада та у Південній частині островів Гренадіни у Вест-Індії. Острів Гренада відкритий Христофором Колумбом у 1498 р. Від 1650 р. острів Гренада – колонія Франції, а з 1783 р. – колонія Великої Британії. У 1967 р. проголошена асоційованою з Великою Британією державою. Від 7 лютого 1974 р. Гренада – незалежна держава, член Британської Співдружності. Офіційна мова – англійська. Законодавчий орган – двопалатний парламент. Столицею є Сент-Джорджес. Населення становить 93 тис. осіб. Середня тривалість життя 71 рік.

Домініка – держава на острові Домініка в групі Малих Антильських островів. Від давніх часів мешкали племена карибів. У 1493 р. відкритий Х. Колумбом та поперемінно належав Іспанії та Франції. Від 1763 р. став колонією Великої Британії. Від 1978 р. Домініка незалежна держава та член Британської Співдружності. Населення складають 71 тис. осіб. Середня тривалість життя 78 років. Офіційною мовою є англійська. Використовується також мова патоа. Провідна релігія – католицизм. В адміністративному відношенні поділяється на 10 районів. Столиця країни м. Розо. Главою держави є президент, законодавчим органом – однопалатний парламент.

Кайманові Острови: Великий Кайман, Малий Кайман, Кайман-Брак, розташовані між Кубою та Ямайкою. Відкриті у 1503 р. Х. Колумбом. Від 1670 р. - власність Великої Британії. Населення – понад 20 тис. осіб. Столиця місто Джорджтаун.

Мартиніка, острів у групі Навітрених островів, відкритий 1502 р. Х. Колумбом. Від 1685 року колонія Франції, яка неодноразово захоплювалася Великою Британією. У 1946 р. Мартиніка стала заморським департаментом Франції. Населення понад 400 тис осіб, офіційна мова – французька. Столиця м. Фор-де-Франс.

Сент-Вісент і Гренадини - держава на однойменних островах у Карибському морі. Відкриті 1498 р. Х. Колумбом на день Св. Вінцента. Від 1763 р. були колонією Великої Британії. У жовтні 1979 р. проголошені суверенною державою, членом Британської Співдружності. Населення 112 тис. осіб з середньою тривалістю життя 67 років. Офіційною мовою є англійська, вживається мова паатоа. Адміністративно поділяється на 14 департаментів. Столиця – м. Кінгстаун. Глава держави – королева Великої Британії Єлизавета II.

Сент-Люсія – держава на однойменному острові в архіпелазі Малих Антильських островів у Карибському морі. Відкритий англійцями на початку XVII ст. від 1814 р. – володіння Великої Британії. У 1979 р. стала незалежною державою. Населення складає 150 тис. осіб. Офіційна мова – англійська. поряд з якою у вжитку мова паатоа. Столицею є Кастріс. Глава держави – королева Великої Британії.

Республіка Тринідад і Тобаго – держава на однойменних островах у Карибському морі. Острови відкриті 1498 р. Х. Колумбом, колонізувалися іспанцями. З кінця XVIII ст. стали колонією Великої Британії. Від 31 серпня 1962 р. проголошені незалежною державою. Від 1 серпня 1976 р. – республіка. Населення – близько 1,28 млн осіб. Урядова мова англійська. Поряд з нею у вжитку креольська, французька, іспанська, гінді. Адміністративно поділяються на 9 графств. Столиця – Порт-оф-Спейн. Главою держави є президент. Законодавчий орган – двопалатний парламент: Палата представників та Сенат.

СИТУАЦІЯ В КАРИБЬСЬКОМУ БАСЕЙНІ

У Карибському басейні у XVI–XVIII ст. європейські країни вели боротьбу за обмеження влади Іспанії, в чому використовували дії піратів. Так, у 1536 р. Гавана та Сантьяго–де–Куба були атаковані французькими піратами, які своїми діями розпочали багатолітню боротьбу на морі. З 1561 р. Іспанія змушена була ввести систему конвоїв, попри те, що напади тривали. У період 1623–1636 рр. голландські пірати захопили 550 іспанських торгових суден. Піратський промисел був важливою частиною доходів європейських держав. Зокрема, за правління Єлизавети I до скарбниці надійшло 12 млн фунтів стерлінгів. Пірати освоювали землі в Новому Світі, які пізніше стали колоніями. Крім піратства, країни Європи вели активну контрабандну торгівлю, якою намагалися обмежити монополію Іспанії. Від початку XVII ст. Англія, Франція та Голландія здійснювали експансію у Карибському регіоні та на узбережжі Гвіани.

Англія виявилася першою з країн, яка зміцнила свої позиції у Карибському морі, намагаючись отримати свободу судноплавства в регіоні. У 1624–1625 рр. Англія розпочала освоєння о. Барбадос після відкриття його Дж. Павеллом. У 1628 р. на о. Барбадосі було 1400 переселенців, у 1636 р. – 6 тис., у 1643 р. – 37 тис. осіб. Зростання чисельності населення стало наслідком революції в Англії. Розширення англійських володінь відбулося внаслідок англо-іспанської війни 1655 р, коли було захоплено о. Ямайка. У 1658 р. Іспанія зробила спробу повернути о. Ямайку. Частина креольського населення острова вела проти англійців партизанську війну. Після того як вони припинили бойові дії, їх продовжували маруни. Останнім добилися права автономії від Англії у 1739 р. Іспанія визнала права Англії на Ямайку 1670 р. на підставі Мадридського договору. У 1629 р. англійський король Карл I подарував Багамські острови генеральному прокурору Англії Р. Ріту. Проте освоєння цих та інших островів почалося після візиту Г. Сейла на о. Нуево Провіденсія, а вже 1783 р. Версальський договір закріпив Багамські острови за Англією. Інша територія, Беліз, формально була іспанською власністю,

проте відсутність там збройних сил Іспанії дозволила англійцям освоювати територію, яка у XVI-XVII ст. належала до віцекоролівства Нова Іспанія та генерал-капітанства Гватемала. Найціннішим у Белізі були рідкісні породи дерева. Боротьба між Іспанією та Англією за вплив на Беліз тривала до 1733 р., хоча закріплена вона за Англією за Паризьким договором 1763 р., коли поселенці отримали право заготовляти деревину. У Версальському договорі 1763 р. право англійців селитися в районі між ріками Ріо-Ондо та Сібун із заборобою створювати організації, заклади, збройні загони. Все, на що дали дозвіл, – завезення техніки для розробки лісу. У 1798 р. Іспанія зробила невдалу спробу зміцнити позиції в Белізі. Після війни за незалежність 1810-1826 рр. Англія вела дипломатичну боротьбу з Гватемалою, яка претендувала на частину території Белізу. У 1859 р. Гватемала визнала права Англії на всю частину Британського Гондурасу. Після відмови Англії ратифікувати англо-гватемальську угоду 1859 р. і 1862 р. оголосив Британський Гондурас колоніальним володінням.

Острів Тринідад до 1797 р. належав Іспанії, але був захоплений Англією, що узаконено Ам'єнським договором 1802 р. Острів Тобаго у 1498-1608 рр. також належав Іспанії, але далі ним володіли різні держави. З 1803 р. він перейшов у власність Великої Британії. У XVII ст. між Англією та Францією велася боротьба за о. Гренаду. Після 1650 р. тут виникла колонія французьких поселенців, а з 1674 р. Франція оголосила острів своїм володінням. Згодом, підчас Семилітньої війни, Англія захопила Гренаду (1762 р.). Поступово, в ході боротьби між Англією та Францією до рук Англії потрапили Малі Антильські острови, зокрема Антигуа, Барбуда, Домініка, Невіс, Сен-Крістофер. Постійна боротьба в регіоні змушувала тримати тут значні військові сили. У 1796 р. англійці переселили у Беліз 5 080 індіанців, чим зміцнили свої позиції.

Хоча в англійських колоніях, як і в іспанських, знищували індіанське населення, все ж, на відміну від іспанців, англійці використовували в колоніях працю білих рабів. У XVI – XVIII ст. тут було понад 250 тис. білих рабів. Рабство останніх зафіксоване на період дії контракту. З 1640 р. англійці почали

вироснути на о. Барбадос цукрову тростину, що привело до вкорінення плантаційного господарства на островах. У 1651 р. Британія на підставі Навігаційного акта встановила свою монополію в регіоні. Відмітністю колонізаційної політики англійців стало проголошення колоній складовими «країни-матері». Англійці отримали в колоніях більше прав і можливостей, ніж це було в населення іспанських колоній. Крім того, колонії управлялися спершу королем, а пізніше функції управління перейшли на його радників. У 1696 р. створено спеціальну раду «Лорди торгівлі та плантацій». У 1768 р. почав діяльність Державний секретаріат у справах Америки, підпорядкований парламенту. На о. Ямайка законодавча влада була в руках Палати представників, яку обирало біле населення, тоді як виконавча належала губернатору. На Домініці, Сен-Вісенті, Гренаді та інших Малих Антильських островах діяла винятково колоніальна адміністрація. Даний спосіб управління зберігався в англійській Вест-Індії до 1860-1870-х років. Земля не вважалася королівською власністю, але переважаючим до скасування у 1833 р. рабства було крупне землеволодіння. Невеликими були суми, які надходили з Ямайки до скарбниці (з 1728 р. - 8 тис. фунтів стерлінгів). Значними залишалися прибутки англійців від торгівлі рабами, що стало причинами збільшення флоту для перевезення рабів. На кінець XVIII ст. капіталовкладення Англії у Вест-Індію склало 70 млн. фунтів стерлінгів. Помітне місце в економічній активності займало виробництво цукру. Найбільшими обсяги були на Ямаїці. У 1702-1795 рр. сюди завезли 370 622 раба для роботи на 575 плантаціях з середньою площею 365 га.

Життя рабів на Ямаїці викликало протест, який висловлювався у формі втечі, тож наприкінці XVIII ст. у гірській частині в Кокпіт-Кантрі та Блу-Маунтін виникли поселення марунів, які створили і збройні загони. Місцева влада вимушена була укладати ряд угод, серед яких угода про мир від 1 березня 1738 р., яка так і не була повноцінно реалізована. З метою вирішення питання втікачів на Ямаїку з Куби запросили у 1795 р. загін рангадорес, які захопили в полон 1500 втікачів. Проте і в наступні роки мали місце виступи рабів, найбільші з

яких відбулися 1823–1824 та 1831–1832 рр. На початку 30-х років у них брали участь не менше 20 тис. чол. Скасування у 1833 р. рабства привело до появи великої кількості найманих робітників. У період з 1845 по 1917 р. на Ямайку прибули 33 тис. індійців. Після 1850 р. до Вест-Індії стали прибувати китайці та африканці зі США і Сьєрра-Леоне. На Ямайці, Барбадосі, Антигуа колишні раби наймалися на роботу на плантації. На Гренаді існувала можливість вести власне господарство. Та все ж відтік робочої сили був значним, через що частка цукру в експорті стала падати.

Криза плантаційного господарства вплинула на поширення цукрової тростини, яку витіснили какао, мускатний та кокосовий горіх, банани. На Гренаді у 1878-1882 рр. виробництво цукру впало втричі у порівнянні з 1853-1857 рр. Припинили культивувати цукрову тростину на Ямайці, Тобаго, Домініці. На Барбадосі ця культура вирощувалася і далі. Дроблення латифундій вело до створення дрібних фермерських господарств. Скасування рабства відбулося при виплаті компенсацій за рабів, яку власники вважали недостатньою. На Ямайці їх протест вилився у відмови голосувати за місцевий бюджет. Також мав місце початок кампанії за анексію Ямайки США. У 1848 р. і негритянське населення Ямайки виступило за розпуск Законодавчої асамблеї. Колоніальна ж влада забороняла рабам користуватися землею власників, які розорилися, що також було причиною протестів. До того ж негритянське населення не отримало політичних прав і на 1864 р. право голосу було тільки у 1900 мешканців Ямайки.

9 жовтня 1865 р. група колишніх рабів на чолі з Дж. В. Гордоном піднялися на повстання, яке було владою жорстоко придушено зі стратою 330 учасників і покаранням для понад 600 повстанців. У 1866 р. прийнято конституцію Ямайки, яка надавала острову статус королівської колонії. Виконавча та законодавча влада зосередилися в руках губернатора. У 1880-х роках Англія запровадила напівпредставницьку систему правління, яка функціонувала до 1940-х – 1950-х років. Поряд з колоніальною адміністрацією діяла Законодавча рада. У 1895 р. негритянське населення отримало право обиратися до

Законодавчої ради. До Першої світової війни участь у голосуванні брав 1% мешканців.

Наприкінці XIX ст. на островах створювали професійні організації, зокрема у 1897 р. виникла Асоціація трудящих Тринідада, засновником якої став В. Міллє. Тоді ж було створено Національну асоціацію індіанців. Створення масових організацій на о. Тринідад пояснювали розробкою нафтових родовищ і наявністю робітників. З 1910 р. з острова нафта поставлялася до Британії, а на 1916 р. тут видобували 1 млн т нафти. Зі вступом Британії у Першу світову війну з Ямайки відправили 11 тис. солдатів, більшість з яких загинули. Із закінченням Першої світової війни у Вест-Індії посилювалися позиції США.

У 1940-1950-х роках Ямайка перебувала у стадії посилення індустріального розвитку. Водночас на початок 1940-х років припало формування двопартійної системи за англійським зразком. Так, у ній знайшла місце створена 1938 р. Народна національна партія (ННП), а у 1943 р. створили Лейбористську партію Ямайки (ЛПЯ) на основі Профспілки промислових робітників. У 1944 р. на Ямайці запроваджено часткове самоуправління, створено палату представників на засадах наданої Великою Британією нової конституції. З приходом до влади лейбористи вирішили залучати іноземні інвестиції до розвитку економіки, посилювати приватний сектор. Наприкінці 40-х років керівництво обох партій брало участь у розробці принципів Вест-Індської федерації як нового державного утворення.

Уже у 1950-х роках ЛПЯ, яка отримала перемогу на виборах, докладала зусиль для створення бокситової та текстильної промисловості. Найбільш революційними в економічному розвитку Ямайки стали 1950-1955 рр., коли за другого уряду ЛПЯ боксити й алюміній стали переважаючою часткою ямайського експорту. Наприкінці 1950-х років ЛПЯ та ННП спільно виступили проти членства Ямайки у створеній 1958 р. Вест-Індської (Антильської) федерації, очоленої королевою, вважаючи, що політична незалежність є найліпшою перспективою. Такі настрої посилювалися після перемоги революції 1959 р. на Кубі. У 1961 р. відбувся референдум, під

час якого більшість ямайців проголосували за вихід з федерації та створення незалежної держави. Також почав вириватися на перший план і расовий фактор, оскільки на 80% населення Ямайки складалося з африканос. Існувала недовіра до нової еліти з числа мулатів, мали місце заклики до боротьби проти національної буржуазії, виїзд темношкірої інтелігенції до Англії, США, Західної Африки. У лівому крилі ННП відповіддю стає заклик до зайняття радикальної опозиції до політики ЛПЯ. Центром опозиційної боротьби став Вест-Індський університет. На середину 1960-х років помітне місце займає рух «Владу чорним». У згаданому 1961 р. Ямайці було надано самоуправління. У 1962 р. прийнято нову конституцію, згідно з якою Ямайка залишалася членом Співдружності і головою держави вважалася королева, а її представником генерал-губернатор.

Інший період, 1960-ті роки, став часом здобуття незалежності, посилення капіталістичних тенденцій в умовах правління Лейбористської партії Ямайки. Так, у 1962-1966 рр. діяв уряд А. Бустаманте, а у 1967 - 1972 рр. – уряди Д. Сенгстера та Х. Шірера і головні зусилля зосереджувалися на розвитку національної індустрії та приватного підприємництва. Один із законів звільняв на десять років нові підприємства від сплати податку на дохід. У запровадженому п'ятирічному плані розвитку (1963-1968 рр.) пріоритетом була модернізація та підйом сільського господарства. У планах було залучення іноземного капіталу, розширення торгово-економічних стосунків зі США, Канадою, країнами Латинської Америки. Нарешті, впродовж 10 років після отримання незалежності Лейбористська партія Ямайки спромоглася ввести в дію ряд промислових підприємств, у т.ч. і нових галузей; суттєво розширилася торгівля та у 1,5 рази зріс обсяг валового національного продукту. Проте зростала заборгованість Ямайки по позиках і кредитах, низьким був рівень зайнятості населення та його благополуччя. При відтоку сільського населення до міста зростало число маргінального міського населення.

Розчарування мас низьким рівнем життя в умовах незалежності зумовило пожвавлення діяльності растафаритів, які закликали до непокори «уряду білої меншості», посиленню

страйкового руху, радикалізації профспілок. В результаті у 1966 р. мали місце виступи міської бідноти у Західному Кінгстоні та сутички з поліцією. Урядом було запроваджено надзвичайний стан. Виступи мали місце також наприкінці 1960-х років, що дало підстави для радикалізації позицій ННП.

У 1964 р. Народно – національна партія оприлюднила свою програму «демократичного соціалізму», якою передбачалося побудова соціалізму на Ямайці мирним шляхом, створення рівних можливостей для всіх шарів населення, формування багатопартійної системи. Основна мета полягала у побудові безкласового суспільства за вирішальної ролі робітничого класу. Лідер партії Майкл Менлі не вважав можливим застосувати як пуерто-ріканську (взаємовигідний компроміс іноземних компаній та місцевих підприємців), так і комуністичну моделі розвитку. В самій ННП помітною була орієнтація на ліві сили карибського регіону та Рух неприєднання. Завдяки критиці курсу ЛПІЯ як проімперіалістичного й антинародного М. Менлі здобув репутацію захисника інтересів людей праці. Напередодні виборів 1972 р. він також робив наголос на африканському походженні.

У 1972 р. ННП здобула 37 з 53 місць у парламенті та розпочала діяльність у сфері посилення державного сектору, націоналізації природних ресурсів, залучення трудящих до прийняття економічних і політичних рішень на основі концепції «партісіпації» (народної участі). Серед перших рішень стало зупинення відтоку капіталу за кордон, замороження цін на предмети першої необхідності, надання підтримки створенню і розвитку кооперативів, проведення націоналізації з виплатою компенсації ряду іноземних компаній у сфері обслуговування. Не відбувалося масштабної націоналізації промисловості. У 1975 р. уряд придбав більшість акцій телефонної компанії Ямайки, у 1976 р. уклав угоду з «Aluminum Company of America» щодо видобування бокситів і виробництва глинозему, створивши змішану компанію «Jamalko». Створили спільно з Канадою авіакомпанію «Air Jamaica», національну пароплавну компанію за участю Мексики. У 1977 р. створено державну зовнішньоторгову корпорацію, яка мала забезпечити контроль за експортно-імпортними операціями.

Вжили заходів у соціальній сфері, де з метою ліквідації неграмотності у 1972-1980 рр. спорудили понад 100 нових шкіл, запровадили безкоштовну середню і вищу освіту. Уряд прийняв рішення на підтримку материнства, здійснено поліпшення у сфері охорони здоров'я, розпочато спорудження житлових масивів для багатодітних родин з низькими статками, вжито заходів для зниження безробіття. Посилилися соціалістичні тенденції розвитку після зустрічі М. Менлі з Ф. Кастро на конференції Руху неприєднання 1973 р. в Алжирі. Програму «демократичного соціалізму» М. Менлі виклав у книзі «Політика змін: ямайський варіант розвитку» (1974). Проте подальше полівіння курсу ННП активувало противників соціалістичної орієнтації. У цей час у політичному житті Ямайки все більше участі бере один з лідерів Лейбористської партії Ямайки Е. Сіага, який критикував соціальну політику урядуючої партії за неспроможність пом'якшити проблему бідності та майнової нерівності. Його дії були важливі і з точки зору того, що на середину 1970-х має місце криза «вестмінстерської моделі», відбувається посилення політичної поляризації суспільства, зростає протистояння політичних партій, ведуться «політичні» («територіальні») війни із загиблими та руйнуваннями. У самій ННП посилюється протистояння між противниками соціалістичної альтернативи та радикалами. Останні вимагали більш рішучих дій у стосунках з МВФ. Та все ж таки на 40-й (1978) та 41-й (1979) партійних конференціях було підтверджено стратегію соціалістичних перетворень суспільства. Проте погіршення економічної ситуації в країні змусили М. Менлі відходити від проголошених принципів, що загострило внутрішньопартійні суперечності. Створена у 1978 р. Робітнича партія Ямайки у 1979 р. уже вимагала від ННП розриву з МВФ. Скорочувався валовий національний продукт, зростала інфляція, відбувалася девальвація ямайського долара, що в сукупності з іншими проблемами свідчило про крах лівої альтернативи. Не дав результатів оголошений у 1977 р. «екстрений план підйому виробництва». Під гаслом «Соціалізм – уже тепер» відбувалися захоплення землі та житла. Права преса вела наступ на курс

правлячої партії. Відповіддю з боку керівництва ННП була патріотична риторика та оголошення концепції «індустріальної демократії» з опорою на виробничо-економічну участь робітників і розвиток кооперативів. Загострилася продовольча проблема та помітно зросла злочинність. Остання стала причиною загибелі бл. 600 осіб під час виборчої компанії 1980 р. Розрив відносин з МВФ приніс перемогу Лейбористській партії Ямайки, яка у жовтні 1980 р. отримала 51 місце з 60 у парламенті.

Новий уряд очолив Е. Сіага, який оголосив про повернення країни на шлях звичного розвитку та про орієнтацію на «велику людину» (власника і підприємця). Ним висунуено програму «Зміни без хаосу», де головними положеннями були: відновлення довіри до приватного підприємництва, обмеження державного контролю в економіці, зміцнення відносин з міжнародними фінансовими організаціями та США. Заохочення приватної ініціативи державою бачили підставою для отримання коштів на підтримку сільського господарства та для реалізації соціальних програм. Після розриву відносин з Кубою наприкінці 1981 р. відбувся візит до Вашингтону, де Е. Сіага зустрівся з Р.Рейганом та обговорив питання про надання зовнішньополітичних пілг, збільшення експорту США, створення Комітету американського бізнесу для Ямайки. Фактично це робилося з метою протиставлення Ямайки як «вітрини капіталізму» «кубинській моделі розвитку» в межах карибської ініціативи Р. Рейгана.

Урядом Е. Сіаги було відновлено співпрацю з МВФ, в результаті чого в очікуванні допомоги проводився продаж державних підприємств, розпускалися кооперативи з вирощування цукрової тростини, дозволено імпорт дешевої промислової продукції. Попри вжиття заходів до збільшення імпорту продовольства та товарів першої необхідності, упродовж двох років зростало невдоволення діями уряду. Проте на виборах у листопаді 1985 р. ННП прийняла рішення їх бойкотувати, чим поглибила кризу політичної моделі. Сам М.Менлі у 1987 р. відвідав США, після чого висловився щодо необхідності підтримки приватної ініціативи та підприємництва. Напередодні виборів 1989 р. ННП висунула альтернативний

план розвитку Ямайки, де мало місце національне планування економіки, відновлення двопартійної системи, взаємодія різних форм власності, розширення зв'язків зі США. На користь М. Менлі була і ситуація в країні, яка ще у 1984 р. мала бл. 3 млрд доларів зовнішнього боргу, високі ціни на бензин, крах бокситової промисловості. вуличні сутички у січні 1985 р. Крім того, у 1987 р. Конгрес США висловився за скорочення допомоги уряду Е. Сіаги. Не врятували партію та Е. Сіагу і зниження інфляції, поліпшення ряду економічних показників, політика роздержавлення промисловості, візит М. Тетчер на Ямайку. Нарешті у березні 1989 вибори дали змогу прийти до влади уряду ННП.

На початку нового терміну М. Менлі заявив про свою прихильність ідеалам соціал-демократії, але й одночасно про наміри повністю міняти курс партії, відновити дипломатичні стосунки з Кубою. Пріоритетними вважалися зв'язки зі США та Канадою. Під час візиту до Вашингтону у жовтні 1991 р. М. Менлі отримав від президента Дж. Буша – старшого обіцянку підтримати програму диверсифікації та лібералізації економіки Ямайки. Сам М. Менлі вважав за потрібне поєднувати капіталізацію виробництва зі збереженням починань періоду «демократичного соціалізму». Та все ж 28 березня 1992 р. М. Менлі подає у відставку, а його замінює О. Дж. Паттерсон, який виступає за продовження політики вільного ринку. Новим головою партії став Р. Пікерсчіл.

Упродовж 1992-1998 рр. мали місце заходи у сфері приватизації з долученням службовців до акціонування, зі зменшення державного контролю над виробництвом, з усунення обмежень на імпорт. З метою досягнути скорочення бюджетного дефіциту уряд практикував скорочення в державному секторі та згортання нерентабельних підприємств. станом на 1994 р. стало помітним деяке зростання у сфері виробництва та залишалася нерозв'язаною проблема бідності. Не були розв'язані проблеми інфляції та знецінення національної валюти. Уряд займав негативну позицію стосовно проблеми глобалізації. У відповідь на «соціальну вартість» політики вільного ринку мали місце страйки робітників

підприємств бокситової та цукрової промисловості. На початок 1998 р. загострилися стосунки між ННП і тред-юніонами. Ще у 1996 р., як нова опозиція, сформувався Національний демократичний рух, який поставив завданням боротьбу проти бідності та піднесення освітнього рівня громадян. Також з'явилася коаліція малих організацій та поширювалися ідеї гарвізму (особлива душа та власний шлях чорної людини).

У 1997 р. помер М. Менлі. У квітні 1999 р. в країні почалися масові безлади, причиною яких стало рішення уряду збільшити податки на 30% з продажу бензину. Відбувалися маніфестації та сутички. О. Паттерсон зробив заяву про необхідність для Ямайки шукати власний шлях, критично оцінюючи рекомендації МВФ і не перекладати фінансовий тягар на плечі громадян. Конституційна реформа 2001 р. мала перетворити Ямайку на суверенну республіку. Проте велася суперечка щодо форми. ННП наполягала на президентській республіці, тоді як опозиція вважала за необхідне встановити парламентську республіку.

ДОЛЯ АНГЛІЙСЬКИХ, ФРАНЦУЗЬКИХ І ГОЛЛАНДСЬКИХ ВОЛОДІНЬ В ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ

Британська Гвіана – територія у північно-східній частині Південної Америки, відома як «дикий берег», яка у XVI – XVII ст. формально належала Іспанії та Португалії. Іспанія не поспішала освоювати територію, та все ж у другій половині XVI ст. засновали ряд невеликих поселень у нижній течії р. Оріноко. Більша частина Гвіани належала Іспанії і у 1582 - 1733 рр. Гвіана з о. Тринідад складала єдину адміністративно-територіальну одиницю. Пізніше її перепідпорядковували королівським аудієнсіям у Санта-Фе та Санто-Домінго, а з 1786 р. – королівській аудієнсії Каракаса. З кінця XVI - поч. XVII ст. Англія, Франція та Голландія почали створювати опорні пункти в Гвіані. У 1648 р. Іспанія поступилася Голландії територією від Атлантичного океану до р. Есекібо. У 1814 р. Паризьким мирним договором було визначено приблизні кордони володінь Англії, Голландії, Франції та території Гвіани, які відійшли до Бразилії та Венесуели. На території на захід від р. Есекібо претендували Англія та Венесуела. У 1831 р. територія отримала назву «Британська Гвіана».

У XVII – XVIII ст. в регіоні володарювали голландці, які вирощували тютюн, бавовну, каву, а з кінця XVII ст. і цукрову тростину. Широко в регіоні використовували працю африканців. У 1823 р. тут відбулося велике повстання африканос, яке жорстоко придушили. Наприкінці 1820-х – початку 1830-х років у Британській Гвіані мешкало 100 285 осіб, з яких 88 688 раби і 3576 білі. У наступні роки населення зростало за рахунок контрактації робітників з Індії та Китаю, склавши у 1871 р. 193 тис, а у 1891 р. 300 тис. осіб. Серед них знаходилося 20 тис. португальців та 10 тис. англійців. Європейці їхали до Британської Гвіани через низькі ціни на землю, адже з 1887 р. вона коштувала 1 фунт стерлінгів за акр. Зрештою за 1845–1917 рр. до Британської Гвіани вивезли 238 тис. індійців, але призупинили цей процес через протести в Індії.

З колонії вивозили цукор, який у 1879 р. склав 91,9% експорту, а також ром, рис, меляс, які везли до Великої Британії

та США. У подальші роки цукор залишався основним продуктом, який гарантував і збереження крупного землеволодіння. На кінець XIX ст. територія Британської Гвіани становила 282 тис. км². Оскільки до неї увійшли спірні території, на які претендувала Венесуела, після тривалого конфлікту між Британією та Венесуелою у 1899 р. відбувся міжнародний суд у Парижі, де ухвалили передати Британській Гвіані 116 тис. км², тоді як Венесуелі – 13 тис. км² спірної території. На отриманій Британською Гвіаною території знаходилися родовища золота. Загалом володіння Англії в Латинській Америці дозволяли їй зберігати домінуючі позиції в суперництві зі США у регіоні.

У XX ст. головним фактором внутрішньополітичного розвитку залишалося протистояння спільнот африканського та індуського походження, основою якого була неузгоджуваність культурно–психологічних особливостей. Вихідці з Індії здебільшого представляли сільське населення та більшу частину торгової буржуазії. Нащадки африканських рабів більше були заняті у промисловості та стали основою для формування інтелігенції та управлінської бюрократії. Расовий фактор став визначальним при створенні політичних партій. Після Другої світової війни в історії Гайани виділяють чотири основних періоди. Перший з них припав на кінець 1940-х – початок 1950-х років, де основне завдання полягало в об'єднанні в боротьбі за політичну незалежність та покращення становища трудящих, у створенні профспілок та політичних партій. Власне після Другої світової війни до Британської Гвіани поверталися студенти, які навчалися у США та Англії, колишні військовослужбовці. Багато з них стали активістами робітничого та профспілкового руху. У 1943 р. до країни зі США повернувся Чедді Джаган та його дружина Джанет, яка мала досвід участі в студентському русі в університеті Детройта. У 1946 р. спільно з секретарем Ради профспілок Британської Гвіани Д. М. Габардом і трьома політичними діячами Ч. Джаган створив Комітет з політичних питань, який став штабом національно-визвольного та профспілкового руху. У 1947 р. створено Економічну і політичну організацію жінок, яку очолили В. Гаскін та

Д. Джаган, основна діяльність якої полягала в агітації за необмежене право голосу для жінок.

У 1946 та 1947 роках мали місце страйки на підприємствах бокситових компаній, а у 1948 р. – і на транспорті, в ході яких відбувалися сутички з поліцією та були вбиті та поранені. Створювані у ці роки профспілки одразу радикалізувалися. У 1948 р. за підтримки групи Ч. Джагана створено Союз промислових робітників Гвіани, який охоплював робітників цукрової промисловості. На відміну від Асоціації трудящих громадян, вона мала просоціалістичну орієнтацію. У цей період усе помітнішим стає расовий фактор, оскільки адже між індусами та африканос існували напружені стосунки. Принаймні робітники на плантаціях отримували платню у два-три рази нижчу за платню афрогайанців. З африканос складалася і поліція, яка розправлялася з протестуючими індусами. Англійці орієнтувалися на африканос і залучали їх до діяльності в державному апараті, чим готували майбутню еліту незалежної Гайани. Продовженням протистояння стало створення Асоціації індусів та Ліги кольорових народів, що відкидало ідею єдиного робітничого та профспілкового руху.

У 1947 р. Ч. Джагана обрали до Законодавчої ради, що дало йому змогу розгорнути активну діяльність і забезпечити собі соціальну базу для створеної у 1950 р. Народної прогресивної партії. У 1951 р. перший з'їзд Народної прогресивної партії прийняв програму, якою передбачалося ліквідація колоніального панування, здійснення радикальних змін у конституції, проведення прогресивних аграрних перетворень, розвиток усіх галузей економіки. Членами цієї організації стали також афрогайанці на чолі з Ф. Л. Бернхемом.

Період 1953 – 1966 рр. розпочався перемогою Народної прогресивної партії (Чедді Джаган) на парламентських виборах і вівся до першого великого загострення соціальних і расових протиріч в умовах здобуття незалежності.

Уперше у 1953 р. Британська Гвіана отримала нову конституцію, згідно з якою населення отримало право обирати Законодавчу асамблею. Зростання популярності партії дозволило їй у травні 1953 р. здобути 70% голосів, що принесло

міністерські портфелі та змогу реалізовувати програмні положення Ч.Джагану і його прихильникам. Упродовж кількох місяців прийнято кілька антимонопольних законів, важливим з яких став закон про трудові відносини, який зміцнював позиції незалежних профспілок. Уряд Ч. Джагана профункціонував 133 дні і 9 вересня під приводом захисту від загрози «червоного перевороту» і для захисту англійців прибули британські кораблі. Королева Єлизавета II анулювала конституцію, у зв'язку з чим до 1957 р. країна управлялася тимчасовим урядом, який очолював призначуваний королевою губернатор. Мало місце переслідування членів партії Ч. Джагана, а в самій партії мали місце розбіжності між членами партії. У 1955 р. афрогайанська фракція Народної прогресивної партії вийшла з її складу та створила Народний національний конгрес, який за своєю соціальною базою особливо не відрізнявся від Народної прогресивної партії та й обидві політичні організації не мали відмітностей у намірах створювати певну модель соціалістичного суспільства. Певною відмітністю стала орієнтація в НПП на робітників цукрової промисловості, тоді як ННК – на робітників гірничовидобувної. Попри послаблення внаслідок розколу Народної прогресивної партії на парламентських виборах 1957 та 1961 рр., її члени отримали більшість голосів. Тоді ж висунули програму, яка передбачала націоналізацію за викуп компанії «Damarara electric», наділення селян землею, поліпшення в галузі освіти та житлового будівництва. Розпочали програму безкоштовного медичного обслуговування, відкрили ряд медичних центрів, пологових будинків, дитячих консультацій, поліпшили умови праці робітників окремих галузей. Ч.Джаган порушував питання політичної незалежності, що викликало невдоволення як в Англії, так і в Британській Гвіані у плантаторів і власників крупних компаній. Надання Британській Гвіані незалежності відкладалося під приводом нестабільної ситуації в країні.

У 1963-1964 рр. мала місце гостра внутрішньополітична криза, яку створили противники законодавчої ініціативи НПП. У лютому 1962 р. розпочалися антиурядові виступи в Джорджтауні та інших містах. Приводом стало затвердження національного бюджету, який передбачав посилення державного контролю за прибутковими галузями крупного бізнесу. У 1963 р. безлади

були викликані Законом про трудові відносини, прийняття якого підривало позиції профспілок, що мали контакти з власниками підприємств.

З ініціативи НПП зробили спробу провести 11–денний страйк у цукровій промисловості, але коли африканос відмовилися від участі, індуси напали на них. Після вбивств і підпалів по всій країні НПП була звинувачена у підтримці індогвіанців. Було створено антиурядовий блок, до складу якого увійшли ННК, партія Об'єднана сила та ворожі НПП профспілки. У країні також поширювалися заклики до загального страйку проти уряду. У 1963 р. державні службовці, за зовнішньої фінансової підтримки, провели 80–денний страйк. Проте уряд залишився. На середину 1964 р. за розпорядженням губернатора 33 провідні діячі НПП були ув'язнені, а діюча конституція призупинена. У терміновому порядку провели конституційну реформу, створивши однопалатне Національне зібрання та запровадили пропорційне представництво, яким замінили традиційну мажоритарну систему. Перебування при владі НПП уряд Великої Британії виставив причиною відмови в наданні незалежності Гвіані.

На виборах 1964 р., які відбулися за втручання Англії та США, НПП отримала 24 місця, а ННК – 22, що дало змогу формувати коаліційний уряд на основі пропорційного представництва. Уряд очолив Ф.Л. Бернхем, на якого робили ставку в Лондоні та Вашингтоні. Однак за кілька років правління ННК його керівництво все більше йшло на зближення з державами Тропічної Африки, Рухом неприєднання, Кубою та рядом соціалістичних держав. Урешті–решт 26 травня 1966 р. країні надали незалежність.

Упродовж перших чотирьох років правління ННК мав підтримку з боку Великої Британії та США, оскільки його політика не зачіпала інтересів іноземного та національного капіталу. Проте від 1968 р. керівництво ННК заявляло про необхідність самостійнішої політики та про гайанський варіант соціалістичного суспільства. У 1970 р. країна отримала назву Кооперативна Республіка Гайана з проголошенням курсу на «кооперативний соціалізм». У 1975 р. на I з'їзді ННК було

проголошено «світову соціалістичну революцію», яка передбачала отримання повного контролю держави над економікою, рівність можливостей для всіх, формування нового типу людини. Основною рушійною силою революційного процесу оголосили робітничий клас.

Процес націоналізації провідних галузей економіки розпочався з націоналізації іноземних бокситових компаній, на основі яких створили державну компанію «Guyana bauxite». Упродовж 1976 р. до рук держави перейшли 16 компаній, 13 плантацій, 11 заводів Букерів. Також до кінця 1976 р. націоналізували 32 іноземні компанії та створили «Guyana staidt corporation» (Guyistaic), яка контролювала 80% всього виробництва і сфери послуг. Очолив її прем'єр-міністр. Розроблено також п'ятирічний план кооперативного розвитку та створено відповідне міністерство. Від 1970 р. Національний кооперативний банк надавав пільгові кредити різним кооперативам, яких у 1976 р. нараховувалося 1 350. В економічній політиці головні зусилля докладалися для посилення державного сектору, відшукування внутрішніх ресурсів для капіталовкладень, розширення промислового виробництва при скороченні імпорту. У країні створили підприємства легкої та харчової промисловості. У межах третього плану розвитку (1978–1981) було спорудження гідроелектростанції на р. Мазаруні й алюмінієвого комбінату.

Вживалися урядом ННК заходи для поліпшення умов праці робітників і селян, підвищення їх життєвого рівня. У 1979 р. запропоновано проект нової Конституції, яка мала проголосити соціалістичну власність на засоби виробництва, ліквідацію експлуатації людини людиною, право на працю, відпочинок, безкоштовну освіту, медичне обслуговування. Однак на середину 1980-х років усі положення залишилися на стадії проекту. У країні так і не змогли реалізувати гасло «Один народ, одна нація, одна доля», оскільки уряд ННК стали сприймати як уряд афрогайанців. Крім того, курс уряду викликав невдоволення як у індогайанців, так і в афрогайанців. Радикальні елементи з числа останніх гуртувалися навколо руху «Владу чорним». Не сприймали в країні і зрощування державного апарату з керівництвом ННК, хоча за Софійською декларацією 1975 р. урядові інститути були оголошені зброєю правлячої партії. При цьому у 1976 р. НПП перейшла на

позицію «критичної підтримки уряду» і зайняла як опозиція місця в парламенті. Курс ННК вона критикувала як антинародний та проімперіалістичний. У 1977 р. р. НПП висунула ідею створення Національно патріотичного фронту всіх соціалістичних, демократичних, прогресивних партій та груп. На базі його коаліційного уряду пропонували вести боротьбу проти авторитарного режиму ННК, хоча останній постійно апелював до марксизму, до необхідності залучення народу до управління виробництвом і державою. Невдоволення доктриною «кооперативного соціалізму» висловлювали представники гайанської крупної буржуазії, які бажали орієнтуватися на США та Британію. За «чистий капіталізм» виступали невеликі правочентристські партії «Визволитель», Народно-демократична дія. Помітне місце в політичній системі займала Об'єднана сила. До правонаціоналістичних належали Мусульманська партія «Патріоти» та Рух за заборону дискримінації в Гайані.

У другій половині 1970-х років зростала активність представників ліворадикального крила ННК, які закликали Ф.Л. Бернхема до поглиблення соціалістичних перетворень, до підтримки UNITA в Анголі та зміцнення відносин з темношкірими лідерами ПАР. Радикали складали основу Африканського товариства культурних відносин з незалежною Африкою (ASCRIA), очолюваного Е.Квайаною. Товариство опиралося на темношкірих робітників і частину середнього класу. На схожих позиціях перебувало об'єднання марксистських університетських інтелігентів «Ретун», де ідеологія формувалася на основі негритюда, маоїзму, троцькізму. Подібною була Авангардна партія робітничого класу Б. Бенна. Після повернення до Гайани у 1974 р. В. Родії та відмови від стратегії «Владу чорним» В. Родії спільно з Е. Квайаною створили Союз трудящих Гайани, з орієнтацією на «нових лівих». Останній закликав до будівництва «нової Гайани» на основі національної єдності та соціальної справедливості й на кінець 1970-х користувався помітним впливом серед шарів соціальної бази двох провідних партій. Улітку 1979 р. Союз трудящих Гайани розгорнув велику антиурядову кампанію з вимогою відставки Ф. Л. Бернхема. Мали місце страйки в бокситовій промисловості, мітинги в

парках та на вулицях, терористичні та диверсійні акції, сутички з поліцією. В. Родії та два активісти були заарештовані за звинуваченням у підпалі штаб-квартири ННК. Суд над ними викликав масові протести, і після його відкладення на початку 1980 р. В.Родії був убитий при нез'ясованих обставинах. Його смерть викликала політичну кризу в країні. Проте після його смерті Союз трудящих Гайани перейшов на помірковані позиції та 1984 р. приєднався до Соцінтерну, борючись за участь у діяльності парламенту.

У 1980–х роках посилювалися авторитарні тенденції в правлінні ННК, а також лідери вирішили відмовитися від «кооперативного соціалізму» на користь лібералізації економіки, залучення іноземного капіталу, зовнішньополітичної переорієнтації. За конституцією 1980 р. Ф. Л. Бернхем став президентом, а в країні були запроваджені обмеження в галузі масової інформації, уряд зайняв жорсткішу позицію щодо опозиції. Зміна курсу зумовлювалася погіршенням економічної ситуації, наміром лібералізувати економіку й отримати зовнішні позики з метою поліпшити ситуацію.

Зниження цін на боксити і згорання наполовину їх видобування привело до зростання дефіциту державного бюджету, різкого зростання зовнішнього боргу. Як наслідок, піднялися податки на продаж товарів, зростали ціни, зменшилися витрати на соціальні потреби. У 1982 р. висунуто Економічну програму оздоровлення на національному рівні, яка передбачала розвиток дрібного та середнього виробництва, децентралізацію управління, скорочення державних службовців. Тенденції посилювалися після смерті Ф.Л. Бернхема у 1986 р. Так, новий глава держави Д. Хойт розпочав приватизацію державних підприємств, а для контролю над рештою створили ще у 1985 р. Раду зі спостереження. Завдяки новому інвестиційному кодексу полегшили залучення іноземного капіталу до базових галузей промисловості. Вишукувалися внутрішні резерви для поліпшення економічної ситуації. З цією метою у 1983 р. на з'їзді ННК проголошено курс на всебічний розвиток сільського господарства, розпочали освоєння нових територій для розширення виробництва рису, заохочувався розвиток рибальства, активно використовували багатства лісу.

У 1986-1987 р. було висунуто концепцію «національного матеріалізму», де кінцевою метою вбачалося створення гуманного та справедливого суспільства з рівними можливостями для всіх, соціалістичні гасла поступилися місцем тезі про «третій шлях розвитку». Пізніше її змінила заява про «конструктивну співпрацю» з МВФ і МБРФ, оскільки вважали, що Гайана не може розвиватися лише за рахунок власних «колективних зусиль». У 1987 р. було висунуто нову програму «оздоровлення економіки», яка передбачала розвиток кооперативізму, державного сектору, громадського транспорту, забезпечення населення продуктами харчування та товарами першої необхідності. Д. Хойт уживав заходів для зближення з індогайанською буржуазією.

Відбулася переорієнтація у зовнішній політиці, адже на початку 1980-х Ф. Л. Бернхем проводив незалежний курс, критикуючи дії США у регіоні Карибського басейну, підтримував стосунки з соціалістичними країнами. У 1985 р. Д. Хойт підтвердив на VI з'їзді ННК підтримання існуючого курсу, але у 1986 р. він наголосив на необхідності взаємовигідної співпраці всередині карибської співдружності та необхідності корегування стосунків зі США. «Прагматичний курс» отримав у відповідь страйки в цукровій та бокситовій промисловості, зростало невдоволення зростанням цін і дефіцитом продуктів. Усе більше зростала підтримка НПП і СТГ, вівся натиск на ННК правими партіями. Фактично наприкінці 1980-х років склалася широка антиурядова коаліція, яка прагнула ввести Гайану у ліберально-монетарно-ринковий шлях. Усе більше схилялися до відмови від створення некапіталістичної держави. На помірковані позиції переходило керівництво НПП, зближуючись за позицією з ННК. Відхід від «кооперативного соціалізму», залучення іноземного капіталу до базових галузей промисловості привели до падіння популярності ННК на початку 1990-х років зумовили перемогу Ч. Джагана на президентських виборах 1992 р. Позиції НПП зміцнилися також завдяки зростанню чисельності індогайанців (54%).

Новий прихід до влади НПП зумовив рішення Ч. Джагана у 1993 р. щодо приватизації та сприяння приватному

підприємництву головним напрямком довготривалої стратегії розвитку. Глава держави оголосив «політику національної демократії», що означало політичний консенсус, рівні можливості для державного і приватного секторів, порозуміння всіх класів з метою побудови ринкової та плюралістичної Гайани. Головними завданнями стало вироблення загальнодержавної стратегії боротьби проти злочинності, «расове примирення», подальше вдосконалення політичної системи. Зустрічі Д. Хойта та Ч. Джагана стосувалися створення стабільної парламентської структури на основі чотирьох партій (НПП, ННК, ОС, СТГ). Новий курс НПП був обраний у 1995 р. на XXV з'їзді партії. Зі смертю у березні 1997 р. Ч. Джагана фактично припинилися спроби виробити незалежний курс держави.

Вдова Ч. Джагана була оголошена його наступницею на посту президента, але це викликало невдоволення опозиції. Невдоволення посилювалося, коли у грудні 1997 р. на президентських виборах перемогла Дж. Джаган. Опозиційний блок «Альянс за Гайану» звинуватив голову Виборчої комісії у підтасовці голосів, а Д. Хойт очолив протести афрогайанців. У січні 1998 р. було організовано 10-тисячний марш в Джорджтауні, який вилився у сутички з поліцією. Проте наприкінці 1998 р. на нових виборах Дж. Джаган знову отримала перемогу, що посилює расове протистояння в країні. Долати вуличні сутички довелося і за допомогою Карибського товариства (CARICOM), вдалося досягнути угоди про взаємодію в рамках представницької демократії. У березні 1999 р. 25 депутатів ННК бойкотували відкриття сесії Національного зібрання. Після дій маніфестантів уряд увів заборони на вуличні маніфестації, тоді як Дж. Джаган услід за цим виступила із заявою про можливість виходу кризи за рамки Гайани, що, на її думку, загрожувало зміною ситуації в Карибському басейні.

Дж. Джаган продовжила курс на розвиток місцевого підприємництва, перш за все у сфері виробництва продовольства. Напруга в країні змусила Дж. Джаган 8 серпня 1999 р. оголосити про свою дострокову відставку за станом здоров'я та призначила наступником Бхаррата Джагдео, міністра фінансів. Того ж дня подав у відставку прем'єр-міністр

С. Хайнде, що створило умови для перебрання влади Б. Джагдео. Його передвиборна програма виходила з тези про необхідність перетворення Гайани у «країну справедливості», зняття політичної та расової напруги, наміром було підтримання приватного сектора та співпраця з МВФ. Вибори 20 березня 2001 р. відбулися за посередництва CARICOM, і перемогу здобув Б.Джагдео. Опозиція вчоргове заявила про фальсифікацію, що змусило Б. Джагдео закликати Д. Хойта до перевиборів і вироблення спільної програми розвитку Гайани. Власне, в Гайані склалася необхідність долати «расовий дуалізм», здійснювати розвиток, опираючись на власні сили та підвищувати рівень і якість життя населення, чисельність якого зростала. У зв'язку з цим Кооперативна Республіка Гайана змушена була змінити свій курс, ідучи за тенденціями західної цивілізації.

Французькі колонії у Гвіані. Французькі колоніальні володіння почали зростати у XVII ст. за часів діяльності кардинала Рішельє, адже на 1624 р. у розпорядженні Франції був Квебек, а на 1642 р. – Канада, Мартиніка, Гваделупа та інші Антильські острови. У 1678 р. Франція і Швеція, з одного боку та Іспанія, Голландія, Священна Римська імперія германської нації, Данія, Бранденбург – з іншого за Німвегенським договором визнали за Францією 14 островів у Карибському морі. Отже, на кінець XVII ст. Франція володіла Гвіаною (91 тис. км²), Сан-Домінго (27 500 км²), Гваделупа з іншими дрібними островами (1704 км²), Мартинікою (1 080 км²). При цьому Гваделупа і Мартиніка часто переходили з-під влади однієї країни до іншої. Зокрема, Англія мала її в своєму розпорядженні у 1666, 1691, 1703, 1759, 1810 рр. Остаточо Франція закріпила колонію за собою у 1814 р. Паризьким мирним договором.

Найменш освоєною залишалася Гвіана, де тільки 14% території була придатною для сільського господарства. Центрами французької колонізації стали Мартиніка і Гваделупа, які завоювали у 1625 та 1635 р. Індіанці-кариби чинили на Гваделупі опір у 1635-1660 рр., що привело до знищення значної частини населення. У колонії робочою силою стали чорношкірі та білі раби (4 тис. осіб). Білих контракували на три роки на

тютюнові та бавовняні плантації. По закінченні контракту вони отримували від рабовласника 300 фунтів тютюну, рушницю, порох і одяг. Продаж тютюну мав надати кошти для повернення на батьківщину чи для купівлі землі. Більшість білих рабів ставали ремісниками чи робітниками порту. У 1670 р. контракт діяв 18 місяців, а з 1774 р. система контрактації білих була заборонена. З 1654 р. у французьку Вест-Індію стали завозити африканців з Сенегалу, Гвінеї, Беніна, Гамбії.

Відносини у колоніях регулювалися Колоніальним актом 1667 р., яким передбачалося перевезення колоніальних товарів тільки французькими суднами. У колонії мали користуватися тільки французькими товарами. Це зумовило наявність контрабандної торгівлі. У 1763 р. Гваделупа та Мартиніка отримали дозвіл на торгівлю з Канадою та Новою Англією. Вирощування цукрової тростини на островах підганяло розвиток торгівлі рабами. Найрозвиненішою колонією Франції у Вест-Індії у XVIII ст. був Сан-Домінго, на який припадало 165 млн франків із загальної суми капіталовкладень у 200 млн франків. Скасування у 1794 р. рабства у французьких колоніях привело до скорочення виробництва цукру на Мартиніці і на Гваделупі. Відновлення рабства у 1802 р. повернуло домінуюче становище виробництва цукру на островах. Також тут вирощували какао і каву. З утратою Гаїті острови стали основним поставником цукру до Франції. У 1820-1823 рр. прийшло 160 тис. т цукру, тоді як з Гаїті – 1 200 т.

До кінця першої чверті XIX ст. Мартиніка і Гваделупа управлялися з Парижа. У 1827 р. тут створили Генеральні ради, які мали право затверджувати регіональні бюджети. Гвіана залишалася на задньому плані за економічними показниками та чисельністю населення. У 1819 р. тут мешкали 987 білих, 1 698 вільних кольорових та 13 309 рабів. У 1848 р. – 5 970 білих та вільних кольорових, 19 988 рабів. На 1840 р. вироблено 1 700 т цукру. Скасування рабства у 1848 р. привело до економічного спаду та падіння експорту. У 1848-1850 рр. вивезення товарів з Мартиніки скоротилося вдвічі. У 1852-1887 рр. діяв декрет про контракцію робітників за кордоном, що дозволило завезти 16 тис. африканців, 77 тис. індійців, 1 тис. китайців, 500 в'єтнамців на

Мартиніку і Гваделупу. У 1856-1878 р. до Гвіани завезли 8,5 тис. індійців. Іммігрантів вербували на термін від року до семи. Робочий день мав складати 9,5 годин з 4-ма вихідними на місяць. Для кожних 20-ти іммігрантів мали створювати медичний пункт і коштом власника відправляти додому. Проте умови контракту не виконувалися, а до початку XX ст. зберігалося контрактowane рабство (енгаже). На 1905 р. на Мартиніці і Гваделупі до категорії енгаже належали 5 435 африканців.

З 1852 р. Гвіана заселялася, а у 1855 р. відкрили родовища золота. З 1887 р. до Гвіани засиляли білих, засуджених на термін від 8 років, а африканців і рабів – незалежно від терміну заслання. У 1855 р. у Гвіані добули 70 кг золота, а у 1874-1893 рр. – 5400 кг. Добування металу стало основою економіки, тоді як сільське господарство розвивалося слабо. На 1890 р. вирощували овочі та рис. На кінець XIX ст. на Мартиніці мешкало 175 863 особи, на Гваделупі – 165 154, у Гвіані – 25 800 осіб. Мешканці колоній бажали мати рівні з мешканцями метрополії політичні права. У 1891 р. питання обговорювалося в Парижі, але рішення не було прийняте.

Перші вибори в колонії відбулися 1848 р., а вже 1854 р. вони були скасовані Наполеоном III. Тільки 1871 р. загальні вибори відновлено. Проводилися вони при фальсифікаціях, а на впливові посади призначали чиновників з метрополії. У другій половині XIX ст. діяли в колоніях політичні діячі, зокрема Герман Кас, представник Гваделупи в Національному зібранні Франції. У 1891 р. на Гваделупі почали видавати газету «*Le Peuple*», яка пропагувала ідеї французьких соціалістів. На Мартиніці було засновано Прогресивну партію, яка мала успіх на виборах 1898 р. до Генеральної ради, коли Деліс Жильбер та Жозеф Ларносієр були обрані депутатами. З 1901 р. на Мартиніці діяла Соціалістична партія. Перші великі страйки робітників мали місце 1900 р. на Мартиніці, 1902 р. – на Гваделупі, які привели до відмови власників від рішень про скорочення зарплати. У роки Першої світової війни з колоній було набрано 30 тис. солдатів. У 1910-х роках основна частина експорту припадала на Францію, як і підтримувалися торгові стосунки зі США.

Колонії Голландії в Карибському басейні та Південній Америці. У XVII ст. Голландія заволоділа островами Аруба, Бонайре, Сан-Мартініку, Саба, Сан-Еустакіо, Кюрасао у Вест-Індії. Спершу у 1621 р. створено і голландську Вест-Індську компанію з фондом 7 200 тис. флоринів., яка володіла 800 військовими та торговими кораблями з 67 тис. моряків. Слідом за тим у 1631-1636 рр. захопили острови, зокрема у 1634 р. голландці оволоділи о. Кюрасао з портом, який існував за рахунок контрабандної торгівлі та торгівлі рабами. У 1730 р. встановлено режим вільної торгівлі між французькими, голландськими, данськими колоніями, що суттєво збагатило голландські порти. На островах видобували сіль, розводили тютюн, бавовну, цукрову тростину. На 1635 р. на о. Кюрасао мешкало 412 європейців, на Сан-Мартиніці близько 300. З другої половини XVII ст. на Нідерландські Антильські острови стали завозити рабів-африканців. Також з Нідерландів і Бразилії сюди переселялися сефарди. На Нідерландських Антильських островах і Суринамі дозволялося з 1634 р. існування поряд з протестантською церквою і католицької, іудейської. Діяли ордени єзуїтський та францисканський, а католицизм поширювався в першу чергу серед рабів.

Число рабів зростало доволі швидко, адже якщо у 1650 р. їх було до 100 осіб, то наприкінці XVII ст. – 4 тисячі. Після захоплення Суринаму число рабів постійно зростало і наприкінці XVIII ст. досягло 80 тис. осіб. Усього ж з 1667 до початку XIX ст. у Суринам завезли понад 300 тис. рабів. Проте основна їх частина використовувалася на ремісничих роботах. З рабів Суринаму третина була задіяна на цукрових плантаціях, 30 тис. – у ремісничому виробництві, тоді як решта виконували роботу домашньої прислуги. Порівняно з іспанськими володіннями кращі умови існування рабів все ж вважалися доволі складними. Найвищою смертність була в Суринамі. Саме тут було найбільше число втеч, що дозволяло об'єднатися та створити незалежну республіку. Повстання рабів мали місце 1730, 1750, 1757, 1772, 1785 рр. У 1761 р. колоніальна влада підписала з вождем «лісових негрів» Арабі мирну угоду,

визнавши республіку, де на 1770 р. мешкали 6 тис. осіб. Займалися вогнево-підсічним землеробством, поширювали давні африканські культи.

У 1799-1816 рр., окрім 1802-1804 рр., Суринам перебував під владою англійської корони, що не призвело до змін у соціально-економічній структурі. На 1860 р. у Суринамі мешкало 16 016 білих і 37 тис. рабів. На островах Карибського басейну проживало до 6600 рабів. У 1863 р. рабство було скасовано, а рабовласникам сплатили компенсацію. У Суринамі сума виплат склала 10 млн, а на островах – 2 млн гульденів. Значна частина плантаторів залишили острови та переселилися до Європи. Решта скуповувала земельні володіння. Результатом стало скорочення кількості плантацій, які за 1860-1900 рр. скоротилися з 400 до 100. У другій половині XIX – на початку XX ст. основними продуктами експорту з Суринаму стали какао, кава, золото. У 1915 р. на острові відкрили родовище бокситів.

У 1872-1917 рр. до Суринаму прибували іммігранти, серед яких 35,5 тис. індійців, а, окрім них, також яванці, малайці, китайці. Умови контрактації були важкими, а праця іммігрантів оплачувалася низько. Мало міце дроблення крупних латифундій, завдяки чому могло формуватися дрібне селянське землеволодіння. На 1914 р. у Суринамі мешкали 86 134 особи. На той час у 27 публічних та 44 приватних школах навчалися близько 10 тис. учнів.

На початку XX ст., окрім Суринаму, важливе місце зайняли о. Кюрасао та о. Аруба. Так, о. Кюрасао став адміністративним і промисловим центром. На острові діяла корабельна верф, яка будувала малогабаритні судна для Венесуели та ряду інших країн. На о. Кюрасао за участі «Royal Dutch Shell» збудовано нафтоочисний завод, тоді як подібне підприємство на о. Аруба створила компанія «Standard Oil». Чисельність населення на о. Кюрасао зросла до 37 тис. осіб, а на Арубі – до 9 тис. осіб. Інші острови втратили своє колишнє господарське значення.

Система управління Карибськими островами і Суринамом змінювалася після припинення діяльності Голландської Вест-Індської компанії у 1791 р. 3 січня по листопад 1792 р. уряд Нідерландів створив Директорії, які пізніше змінили на консула

у справах колоній. У 1815 р. запроваджено пост міністра у справах колоній, який і управляв ними до початку Другої світової війни.

Усі острови управлялися губернатором, який призначався королем Нідерландів. Губернаторська резиденція перебувала на о. Кюрасао. Крім нього, питаннями соціально-економічного розвитку займалася Консультативна рада, де в якості президента був губернатор, а віце-президента – Генеральний прокурор. Трьох членів ради призначав король.

У Суринамі з 1865 р. діяла Колоніальна асамблея у складі 13 осіб, з яких 9 обирали в колонії, а інші призначалися монархом. Через високий майновий ценз у виборах брали участь 800 осіб. Питання автономії Кюрасао та Суринаму ніколи не порушувалося, але у II половині XIX - початку XX ст. і сепаратистських тенденцій не проявлялося. Частина креолів виїхала до Європи, тоді як решта креолів лишалися на позиціях, виступаючи за надання прав місцевому населенню рівними з правами мешканців метрополії. Нейтралітет Нідерландів у Першій світовій війні дав можливість королівству зберегти свої колоніальні володіння.

Після закінчення Другої світової війни для Суринаму настав період економічного застою, який у 1950-х роках змінився розвитком гірничовидобувної та гірничопереробної промисловості, які орієнтувалися на зовнішню торгівлю. Також зарубіжні компанії спорудили нові підприємства з випалювання дроблення та сушки бокситів, а з 1960-х років було запроваджено потужності з випуску глинозему та алюмінія. У сільському господарстві дрібнотоварне виробництво поступалося місцем крупним механізованим господарствам. Колоніальна влада створила Організацію з механізації сільського господарства (SML), завданням якої стало зростання виробництва рису. Центром вирощування рису обрали західні райони Суринаму Нікері. У першій половині 1970-х років виробництво рису сягнуло 70% валової продукції сільського господарства та забезпечило 95% експортних прибутків. Фактично завдяки колоніальній владі сільське господарство Суринаму отримало монокультурний характер. У сільському господарстві використовувалося

0,9% придатних земель. Крупні виробники рису не розробляли вільні землі. Проблемаю було забезпечення населення продуктами. Двостороння суринамсько-голландська комісія у 1974 р. визначила шляхи економічного розвитку Суринаму, відзначивши широку участь іноземних компаній у контролі за гірничовидобувною промисловістю, банківською справою, страхуванням. Фактично закордонним компаніям належало виробництво 40 - 50% всього внутрішнього продукту. У 1954 – 1975 рр. Суринаму надали економічної допомоги на 298 млн суринамських гульденів. При цьому прибуток зарубіжних компаній у цьому ж періоді становив 806 млн гульденів. У 1971 – 1976 рр. збільшилася заробітна плата зарубіжних консультантів та експертів до 7% загального фонду заробітної плати робітників і службовців. Разом з тим у 1973 - 1975 рр. безробіття зросло у 1,6 разу. Щорічні темпи інфляції визначалися двозначними цифрами, а через падіння рівня життя у 1974 – 1975 рр. до Нідерландів виїхали 40 тис осіб.

Для сільського господарства характерним стало розорення дрібних фермерів, які частково ішли в міста, частково займалися сезонною роботою. Зростання безробіття було викликане насильницькою міграцією індіанців та маронів, яких зганяли з землі. Для гірничовидобувних, гірничопереробних підприємств та у господарствах з вирощування рису не було потрібно великої кількості найманих робітників. Фактично у 1974 – 1975 роках понад 30% економічно активного населення було безробітним.

На цьому тлі соціальні протиріччя проявлялися у формі етнічних конфліктів, адже населення складалося з індіанців (36%), креолів (30%), індонезійців (17%), африканос (10%), індіанців (3%), китайців (2%), європейців (2%). Колоніальну владу звинувачували у заохоченні національної відокремленості етнічних груп, хоча у повоєнний період мала місце ломка національних перегородок та створювалися умови для боротьби за незалежність. До того ж у цей період усе більше багатонаціональним ставав адміністративний апарат, що раніше був внятково привілеєм білих. Крім того, національна асиміляція відбувалася доволі гостро і відзначалася внутрішніми протиріччями. Зокрема, у травні 1975 р. у Парамарібо в результаті розбіжностей

між індіями та креолами (африканського походження) виникли сутички під час пограбування вулиці, де проживали індії.

Саме 1975 р. став часом виступів за самовизначення Суринаму та створення незалежної держави. Наростання визвольної боротьби було поступовим, але в ряді випадків давало свої результати. Так, у лютому 1973 р. після масового політичного страйку робітників і службовців у відставку пішов уряд Ж. Сіднея. Новий голова уряду Хенк Арон розпочав переговори з метрополією і 25 листопада 1975 р. домогся визнання незалежності країни. Укладення угоди «Про розвиток співпраці між Республікою Суринам і Королівством Нідерландів» зобов'язувало обидві сторони співпрацювати в галузях, де економіка обох країн могла доповнювати та стимулювати одна одну. Також передбачалося надання Суринаму впродовж 10 – 15 років 3,5 млрд голландських гульденів для втілення програм економічного розвитку. Однак угода не передбачала передачі в Суринаму права володіння національними багатствами. Угода викликала критику з боку демократичних партій та організацій.

Отримання Суринамом незалежності привело до боротьби між двома політичними блоками за владу в країні. У період з листопада 1975 до лютого 1980 р. країною правила Національне партійне об'єднання, провідною силою якого стала Національна партія Суринама. Партія представляла інтереси протестантської міської креольської буржуазії, була пов'язана з зарубіжним капіталом. Лідер партії Хенк Аррон став прем'єр-міністром країни. Інша партія, Націоналістична республіканська партія, заснована 1961 р. як партія креольської дрібної та середньої буржуазії, поступово перетворювалася на багатонаціональну. До складу правлячої коаліції також входила Прогресивна суринамська народна партія (1946) як представниця інтересів креолів католицької віри. Ще одним партнером була Об'єднана індонезійська аграрна партія.

До опозиції належали Прогресивна партія реформ, яку очолював Джагерад Лахмон і яка, як партія індійської буржуазії та індійських селян, була провідною силою опозиції, Індонезійська селянська партія, Прогресивна бушменська партія. Особливого впливу в країні не мали ліві партії.

Національне партійне об'єднання намагалося вирішувати питання, які постали перед країною. Упродовж 1976 – 1978 рр. його уряд збільшив асигнування на соціальні потреби. У голландської компанії викупили плантацію цукрової тростини та цукровий завод. У зовнішній політиці було проголошено національну політику неприєднання та вжито заходи з диверсифікації зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних зв'язків Суринаму. 3 грудня 1975 р. Суринам став членом ООН, у червні 1977 р. країна увійшла до складу ОАД, від 1978 р. Суринам – член МВФ і ЛАЕС приєднався до Ломейської конвенції. Уже у листопаді 1975 р. Суринам встановив дипломатичні відносини з СРСР, а згодом з іншими соціалістичними та латиноамериканськими країнами.

У своїх зовнішньоторгових зв'язках Суринам продовжував орієнтуватися на країни Спільного ринку та США. При цьому отримані як допомога засоби уряд спрямовував на створення нових гірничовидобувних центрів і рисових господарств. Проектом «Каболебо» планувалося освоїти нові родовища бокситів на заході Суринаму. З цією метою розпочали спорудження залізниці, будівництво робітничих селищ, гідроелектростанцій у регіоні. Проте всі замовлення пішли нідерландським і американським компаніям, тоді як суринамські мусили отримувати замовлення шляхом підкупу. Місцеві підприємці мали можливість користуватися незначною частиною коштів, які надавала колишня метрополія. Ситуація змушувала найбільш кваліфіковану робочу силу залишати країну і на 1980 р. з Суринаму виїхали понад 180 тис. осіб, що склало майже половину населення країни. Причиною еміграції до Нідерландів був суттєво нижчий рівень безробіття, ніж у Суринамі, суттєво вищою заробітна платня, можливості отримати допомогу по безробіттю і мати подвійне громадянство та знання мови. Також у 1974 – 1980 рр. частина індійської та яванської буржуазії виступала за еміграцію з Суринаму, який вважали «захопленим» креолами.

Еміграція вдарила по дрібних і середніх фірмах, оскільки місцеві робітники вважали за краще працювати в іноземних компаніях. З метою усунення проблеми урядом дано дозвіл на

в'їзд іноземним робітникам. Уже 1980 р. 40 тис осіб прибули до Суринаму, переважно з Гайани. При цьому зростання темпів зростання валового національного продукту відбувалося завдяки галузям, які працювали на експорт і належали зарубіжному капіталу.

Невдоволення політикою уряду Х. Аррона стає помітним з 1977 р., коли з уряду вийшли представники Націоналістичної республіканської партії. Наступним кроком став розкол у рядах цієї партії у січні 1979 р. Тоді зі складу партії вийшла лівоцентристська група Фреда Дербі. Головну загрозу владі складало наростання народного руху. Нерозв'язаною проблемою залишалося безробіття. Навіть пропоновані проекти не могли стати довготривалими. Завершення будівництва всіх об'єктів за проектом «Каболебо» привело до зростання числа безробітних. Зростання і падіння числа безробітних відбувалося хвилями, зокрема було високим у 1974-1975, скоротилося у 1975-1978 рр. та почало зростати у 1979 р. Наприкінці 1979 р. Конфедерація державних службовців влаштувала страйк з вимогою компенсації наслідків інфляції. У 1972 – 1978 рр. ціни зросли на 111%, а заробітна плата в державному секторі на 63%. Відбулися також страйки докерів, рибалок, працівників готелів, ресторанів. Мали місце виступи селян, зокрема і на захист своєї землі. Упродовж 1978 – 1979 рр. індіанці, марони та креоли влаштовували спільні демонстрації, збір підписів під петиціями проти зганняння з землі. Особливе значення мали триденний марш протесту селян з Альбіни в Парамарібо та пікет дітей села Апуери. У 1979 р. молодіжні організації розпочали кампанію за отримання виборчих прав молоддю від 18 років. За рівноправ'я виступали жінки, намагаючись досягнути такого у сфері комерції, договірних відносин, у громадському житті. Від 1978 р. розпочалися масові демонстрації з вимогами негайної емансипації. До критиків дій Х. Аррона долучилися і представники Комітету християнських церков Суринаму, а серед священників зростала течія за «християнський соціалізм». У липні 1979 р. священники влаштували демонстрацію під демократичними гаслами. Уряд не міг розв'язати нагальні проблеми. Коли у 1976 р. у парламенті обговорювали проект закону про передачу вільних земель 11,5 тис дрібних фермерів,

рішення стосувалося передачі землі 14 великим компаніям. Вплив на ситуацію справила і смерть у 1979 р. одного з членів парламенту від правлячого блоку. Тоді опозиція відмовилася голосувати за кандидата від Національного партійного об'єднання Корндійка. Компромісу досягли через три місяці і дострокові вибори мали провести у березні 1980 р. в обмін на голосування опозиції по Корндійку. Правда, справжню ситуацію відобразив у новорічному привітанні голова парламенту Е. Вейнтуїн, заявивши про відсутність національної єдності, наявність масової еміграції, складнощі в управлінні. Національна республіканська партія мала намір виступити на виборах спільно з Прогресивною партією реформ.

Помітну роль у подіях відіграла армія, яка була оновлена після подій 25 листопада 1975 р. Попри запровадження в армії суворої дисципліни, проявлялося невдоволення серед сержантського складу. У 1977 р. нелегально створили Союз сержантів, який вів пропагандистську діяльність. Арешт владою лідерів союзу призвів до сидячого страйку та звільнення заарештованих за розпорядженням командувача полковника Елстака й уряду. Восени 1979 р. було створено комісію для розгляду скарг солдатів і сержантів. Однак у січні 1980 р., коли підготували доповідь уряду, вже було створено Союз військовослужбовців (Bomika). Від імені Bomika 25 січня 1980 р. уряду відправлено телеграму з вимогою відставки полковника І. Елстака та його ад'ютанта Р. Есседі за «провокування антиурядових актів напередодні проведення парламентських виборів». Відповіддю уряду на телеграму стало розпорядження Х. Аррона про затримання керівників Союзу військовослужбовців, якими стали сержанти Б. Сітал, Л. Нід, Ч. Абрахамс. Частина активістів перейшла в підпілля, а з боку профспілок було надано їм підтримку. До участі в подіях, на прохання сержантів, не долучилася Народна партія, яка пропонувала дочекатися виборів. Також інші ліві партії займали вичікувальну позицію. Націоналістична республіканська партія Е. Бруми вирішила підпорядкувати дії Bomika своїм інтересам.

На той час уже велася підготовка до перевороту, яку розпочали у 1978 р., де певну роль відіграв Дезі Боутерсе. Його

невелика група активувалася після втрати Bomika можливостей для легальних дій та запропонувала програму дій Націоналістичній республіканській партії. Недовіра лідерів останньої до членів Bomika та визнання неможливості прийти до влади парламентським шляхом змусила їх звернутися по допомогу до Д. Боутерсе. Останній узгодив свої дії з Bomika і 25 лютого здійснив операцію із захоплення патрульного катера, проходу до столиці, де 120 учасників операції захопили Генеральний штаб та штурмували приміщення поліцейського управління, де оборонялися Х. Аррон, І. Елстак, кілька офіцерів і загін поліцейських. На ранок 26 лютого спротив було зламано, а Х. Аррон – заарештований та висланий з країни.

Відразу після перевороту було сформовано Національну військову раду, яка представляла сержантський та рядовий склад армії. Від командування армією було усунуто полковника І. Елстака. Підтримку надавали робітники, дрібна міська та сільська буржуазія. Після перевороту за пропозицією Д. Боутерсе його прихильники створили Рух 25 лютого, який до виборів 1987 р. мав найбільше представників у парламенті, чим забезпечував проведення реформ. Так, за законом про аграрну реформу, 8 тис селян у 1981 – 1985 рр. отримали землю. Робилися спроби створювати кооперативи. Також запровадили пенсійне забезпечення за віком та інвалідністю, встановлено мінімальну плату за медичне обслуговування. У зовнішній політиці керівництво країни дотримувалося принципів неприєднання та розвитку відносин з усіма країнами.

Проте мало місце і певне протистояння, зокрема Нідерланди відмовилися від надання 4 млрд доларів фінансової допомоги. У 1981 р. розроблено план скинення Національної військової ради за участю емігрантів. Також у Нідерландах розпочали свою діяльність емігрантські організації правого ухилу, більшість з яких у січні 1983 р. створили Союз звільненого Суринаму. Від літа 1986 р. у східних районах країни на кордоні з Французькою Гвіаною розгорнули діяльність повстанські групи на чолі з Ронні Брунсвійком, якого підтримував Союз звільненого Суринаму. Наприкінці 1986 р. погіршилися стосунки між Суринамом і Францією. Керівництво

Суринаму звернулося до ООН з приводу перекидання французьких військ до Французької Гвіани з Мартиніки та Гваделупе, прохаючи про скликання Ради Безпеки через загрозу збройного вторгнення. Ускладнення внутрішньополітичної ситуації стало причиною вимог опозицією проведення парламентських виборів і передання влади цивільному уряду. Тоді ж створено і центристську коаліцію «Фронт за демократію і розвиток», до якої увійшли Національна партія Суринаму, Прогресивна партія реформ, Об'єднана індонезійська аграрна партія. Саме Фронт отримав на виборах 25 листопада 1987 р. понад 87% голосів. Новий уряд очолив один з лідерів Фронту Хенк Аррон.

На основі Руху 25 лютого напередодні виборів створено Національну демократичну партію. На той час провідні партії Суринаму встигли спільно з військовими взяти участь в управлінні державою та, скориставшись незрілістю суспільної свідомості, зуміли використати засоби масової інформації для підготовки голосування на виборах на свою користь. У цей період політичний розвиток Суринаму залежав від формування національного військового керівництва, де помітну роль відіграла *Votika* у формуванні способів боротьби з противниками влади. Проте режим військових у Суринамі за своїм характером був антиімперіалістичним, прогресивним за своїм спрямуванням. У грудні 1990 р. військові на чолі з Д. Боутерсе, використовуючи зростання масового невдоволення політикою президента Р. Шанкара та прем'єр-міністра Х. Аррона, здійснили військовий переворот. У відповідь уряди США, Нідерландів, Франції вжили заходів економічного та політичного тиску на Суринам. У травні 1991 р. військовий режим погодився та провів загальні вибори, на яких перемогу здобула коаліція «Новий фронт за демократію», до якої увійшли Національна партія Суринаму, Прогресивна партія реформ та ряд інших організацій. Президентом країни став член Національної партії Суринаму Р. Венетіан, а уряд очолив член Прогресивної партії реформ Ж. Ажодіа.

З приходом до влади Національної партії Суринаму новий кабінет запропонував програму радикальних ринкових реформ. Наслідки її реалізації виявилися негативними, і вже 1994 р.

влада відмовилася від продовження лібералізації ринку. Президент країни намагався стабілізувати валюту, обмежити інфляцію, припинити виступи студентів, які вимагали зниження цін, тому пообіцяв продовження субсидування урядом основних видів продовольства та палива, запровадження контролю за цінами, повернення до офіційного обмінного курсу валют. Р. Венетіан заявив, що вирішив призупинити реформи, оскільки Нідерланди не надали обіцяної допомоги, яка дозволяла підтримати програму переходу до ринку. Р. Венетіан звинуватив голландських споживачів у внесенні Суринаму до списку латиноамериканських держав, звинувачених у розповсюдженні наркотиків.

Насправді ефективність боротьби проти наркомафії була незначною через соціальні обставини. На середину 1990-х років у Суринамі 20% економічно активного населення були безробітними. Злочинність зростала через яскраво виражену релігійну клановість і надзвичайно великий державний апарат. Саме чиновників звинувачували у створенні налагодженої мережі наркомафії. Еміграція до Нідерландів з Суринаму бл. 300 тис. суринамців також створила європейську частину ланцюжка наркотиків.

Уряд Суринаму, не маючи змоги розгромити наркомафію, вирішив діяти проти опозиції. У наркобізнесі було звинувачено Діно Боутерсе та ув'язнено на декілька місяців. У зв'язку з цим в урядових колах визнавали високий рівень корупції. Так, міністр юстиції Гірьярсінг заявляв, що 1994 р. за звинуваченнями у торгівлі наркотиками заарештували 117 осіб, серед яких багато військових, поліцейських.

Вибори 1996 р. продемонстрували підтримку населенням військово-цивільної опозиції в особі Національно-демократичної партії. На виборах 1987 р. новостворена партія не мала успіху. Після військового перевороту грудня 1990 р. уряд очолив член керівництва партії Ж. Вейденбос. На виборах 1991 р. партія отримала 12 депутатських місць у Національній асамблеї. Вибори 1996 р. пройшли для Ж. Вейденбоса за підтримки частини збройних сил центристських і лівоцентристських сил. Ставши президентом, він міг опиратися на 16 депутатів (з 51) у Національній асамблеї. Національно-демократична партія мала підтримку більшої частини армії, а її політична програма

передбачала боротьбу за національну консолідацію суспільства на основі збалансованої ринкової економіки та соціальної справедливості. Проте поступово населення Суринаму розчарувалося у політиці уряду. Щомісячна інфляція у 1998 – 1999 роках складала бл. 10%, потужності підприємств з виробництва алюмінію були незавантажені. Безробіття складало 20%.

У травні 1999 р. в Парамарібо відбулися демонстрації протесту проти зростання цін, оскільки річний рівень інфляції перевищував 70% 8 грудня 1999 р. президент прийняв відставку уряду та призначив дострокові вибори. Останні відбулися 25 травня 2000 р. з поразкою правлячого блоку Коаліція тисячоліття (Національно-демократична партія, Партія за національну єдність і солідарність), хоча завдяки 20% голосів здобула 10 місць у Національній асамблеї, з яких одне місце належало Д. Боутерсе.

ГАЇТІ

Як зазначено вище, наприкінці XV ст. на о. Гаїті засновано першу іспанську колонію, а на початку XVI ст. тут уже були перші раби з Африки. Іспанське населення мешкало у Санто-Домінго, що дало назву і самому острову. На початку XVII ст. на о. Тортю, на північ від о. Санто-Домінго облаштувалися французькі й англійські флібустьєри та буканьєри. На 1650 р. французькі поселення з'явилися на Санто-Домінго, організувавшись у колонію Сен-Доменг, яка зайняла західну частину острова. У 1660-тих роках губернатором колонії став Бертран д'Ожерон, який значну увагу приділив розвитку сільського господарства, торгівлі, забезпеченню притоку переселенців. На 1681 р. колонія нараховувала понад 6 тис. осіб, з яких близько 2 тис. – раби. Відповідно до Рісвікського мирного договору 1697 р., за Францією закріплювалася західна частина острова. Французька колонія поділялася на Північну (центр Кап-Франсе), Західну (Порт-о-Пренс), Південну (Ле-Ке) провінції.

З французькими колоністами пов'язано розведення тютюну, какао, бавовни, індиго, цукрової тростини, яке

здійснювалося у плантаційному господарстві. Потреба останнього в робочих руках змушувала завозити рабів з Африки. На кінець XVIII ст. щороку завозили 35 тис. рабів, у зв'язку з чим на початок Великої Французької революції понад 500 тис. осіб населення були раби. На кінець XVIII ст. білих колоністів на острові налічувалося близько 40 тис. осіб. Окрім того на острові з'явилися вільні африканос, як і утворився прошарок вільних мулатів, яких нараховувалося напередодні революції бл. 28 тис. осіб. У результаті такої форми протесту як утеча у XVIII ст. у горах мешкали маррони (вільні раби-втікачі). Також мали місце повстання рабів, серед яких найвідомішим стало повстання 1751-1757 рр. під проводом Макандаля. Щодо мулатів, то владою проводилися обмеження у вигляді заборон одружуватися з білими жінками, працювати лікарями та юристами, священиками та чиновниками у колоніальній адміністрації.

В економічному відношенні білі колоністи були власниками більшої частини земель і рабів, хоча і серед них були крупні землевласники, як і середні та дрібні. Плантаторам-мулатам належала четверта частина оброблюваних земель. Наприкінці XVIII ст. Сан-Домінго був найбагатшою французькою колонією, а обсяг її торгівлі з метрополією складав понад третину зовнішньоторгового обороту Франції. Основними товарами, які йшли з колонії були цукор, кава та какао.

У період Великої Французької революції мулати розпочали боротьбу за рівні права одночасно з поширенням антиколоніальної боротьби. 3 липня 1789 р. плантатори Сан-Домінго отримали представництво в Установчих зборах Франції. Саме крупні плантатори домагалися від Парижу визнання права Сан-Домінго на самоуправління. Зрівняння в правах з білими вимагали в Парижі і представники мулатів. 28 березня 1790 р. Установчі збори ухвалили декрет про заснування колоніальних провінційних зібрань у Сан-Домінго. Хоча мулати вважали, що також отримали право бути представленими в зібраннях, усе ж уже існуючі провінційні зібрання формувалися без їхньої участі. До того ж наприкінці березня 1790 р. 200 білих представників колонії зібралися в Сан-Марко і 15 квітня проголосили себе Загальним зібранням Сан-

Домінго. Прийнята конституція надавала необмежену владу, скасовувала торгові обмеження, які діяли на користь метрополії. Унаслідок таких дій колоніальна влада розпустила Загальне зібрання, через що 85 депутатів утекли до Франції.

У жовтні 1790 р. дебати щодо скликання нового Колоніального зібрання збіглися з повстанням мулатів під проводом Венсана Оже та Жана Батіста Шавана. Венсан Оже після повернення з Франції вимагав від колоніальної адміністрації в Капі опублікувати декрет Установчих зборів Франції від 28 березня і через відмову закликав мулатів до повстання. Загін повсталих Північної провінції був розгромлений військами, а В.Оже та його однодумці, які втекли до Санто-Домінго, були передані іспанською владою французам. У лютому 1791 р. відбулися страти керівників та учасників повстання, частину засудили до каторги та ув'язнення. Саме ця подія змусила метрополію вирішувати питання Сан-Домінго. Установчі збори 15 травня 1791 р. прийняло постанову про допуск у майбутні колоніальні виборні органи всіх кольорових, народжених від вільних батьків і власників нерухомості. З боку білих і колоніальної адміністрації на чолі з губернатором Бланшландом була зроблена спроба на початку серпня у Леогані скликати Загальне зібрання без участі мулатів. Результатом стало повстання, яке на заході очолив Луї-Жак Бове, а на півдні – Андре Ріго.

Під час боротьби між вільними мулатами та білими розгорялася і боротьба рабів. Так, 14 серпня 1791 р. у лісі Буа-Кайман неподалік від Кап-Франсе під проводом Александра Букмана 200 рабів домовилися про повстання, яке почали 22 серпня. Оскільки білі плантатори не мали достатньо сил, вони змушені були просити про допомогу мулатів, пообіцявши надання політичних свобод. Уже на початку бойових зіткнень загинув А. Букман. Відтіснені восени 1791 р. у гори повстанці продовжили боротьбу під проводом Жана-Франсуа та Жоржа Біассу. Пізніше боротьбу очолив Франсуа-Домінік Туссен-Лувертюр.

24 вересня Установчі збори скасували декрет 15 травня, а Колоніальне зібрання в Кап-Франсе 5 листопада відклало розгляд питання про політичні права вільних мулатів, що стало

причиною посилення їх збройної боротьби. 28 листопада 1791 р. у Сан-Домінго прибули цивільні комісари Законодавчого зібрання Франції Ф. Рум, Ф. Мірбек, Е. Сен-Леже, які мали намір привести в дію декрет 24 вересня. Колоніальне зібрання намагалося зупинити їх діяльність, тоді як у Західному та Південному департаментах вели збройну боротьбу мулати. Навесні 1792 р. Е. Сен-Леже та Ф. Мірбек відбули до Франції, а становище в Сан-Домінго обговорювалося Законодавчим зібранням Франції. 4 квітня 1792 р. було прийнято декрет про зрівняння в політичних правах білих, вільних мулатів і негрів для участі в колоніальних органах самоуправління. У вересні 1792 р. до Кап-Франсе прибули нові цивільні комісари Л.-Ф. Сонтонакс, Польверель, Ело в супроводі нового губернатора генерала д'Еспарбеса та 6 тис. солдатів і національних гвардійців. Метою поїздки було встановлення «миру, порядку та громадського добробуту». Оскільки Колоніальне зібрання продовжувало чинити спротив, комісари оголосили про його розпуск. Створена комісія для обрання Спільного зібрання мала у своєму складі вільних мулатів. Проте білі плантатори не полишали намірів обмежити права мулатів і не визнавали повноваження представників Конвенту. Навесні 1793 р. Сонтонакс відбув до Сен-Марка, щоб спільно з Польверелем відновити владу республіки на заході та півдні Сан-Домінго.

У 1793 р. Конвент направив у Сан-Домінго підкріплення на чолі з новим генерал-губернатором Гальбо. Останній як крупний плантатор перейшов на бік білих землевласників. У червні Сонтонакс та Польверель повернулися до Кап-Франсе і зробили спробу заарештувати губернатора, але війська та колоністи спільно встановили контроль над містом. Тоді комісари звернулися до повсталих рабів. Об'єднані загони Макайя та П'єро захопили Кап-Франсе. Комісари оголосили про надання свободи колишнім рабам, які вступали до лав французької армії. Хоча пропозиція стосувалася тільки повсталих, все ж і вона не мала достатньої сили, адже у лютому 1793 р. губернатор Санто-Домінго Хоакін Гарсія запропонував повсталим перейти на бік Іспанії. З середини липня 1793 р. іспанські війська та загони африканос почали дії на північному-

сході Сан-Домінго. Уже 17 липня захоплено Дондон, згодом Унамент. Щоб привернути на свій бік повстанців Сонтонакс оголосив про повне звільнення рабів у Північному департаменті прокламацією від 29 серпня. За місяць по тому Польверель оголосив свободу для рабів заходу та півдня. У відповідь плантатори пішли на заколот і на початку вересня підписали угоду з губернатором Ямайки про перехід Сан-Домінго під владу Великої Британії. 19 вересня 1793 р. англійські війська висадилися на півночі острова. До початку 1794 р. майже вся прибережна зона на заході острова перейшла в руки англійців, тоді як північ контролювали іспанці. Під владою республіканців перебували Порт-о-Пренс, Кап-Франсе, Пор-де-Пе. У районі Ле-Ке перебувала армія Ріго. На окупованій англійцями території було відновлено рабство, що дало привід Ф.-Д. Туссену-Лувертьюру підозрювати в подібних намірах і іспанців. 4 лютого 1794 р. Конвент скасував рабство у всіх французьких колоніях.

На початку травня 1794 р. після контакту з генералом Лаво Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр виступив проти іспанців. Загони повсталих звільнили Гонаїв, Акюль, Дондон, Плезанс, Ламбе. Сам Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр перетворився на верховного головнокомандувача військ Французької республіки на острові.

Упродовж 1795 р. Ф.Туссен-Лувертьюр керував бойовими діями проти іспанців і англійців. Оскільки Іспанія зазнала поразок у війні проти Франції, то за Базельським миром 22 липня 1795 р. передала східну частину острова Франції. Це дало змогу Ф.Туссену-Лувертьюру зосередитися на боротьбі проти англійців, які відійшли до портів Жеремі, Порт-о-Пренс, Сен-Марк, Аркае, Моль-Сен-Нікола. Проте 20 березня 1796 р. мулати в Кап-Франсе організували переворот, заарештувавши генерала Лаво. Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр ужив заходів для звільнення Лаво і сам прибув до міста пізніше, отримавши посаду заступника Лаво.

Після проголошення у Франції влади Директорії навесні 1796 р. до Сан-Домінго прибула нова група комісарів на чолі з Сонтонаксом. Комісару Руму було доручено домогтися передачі Франції іспанської частини острова. На основі нової конституції Франції у вересні 1796 р. відбулися вибори делегатів до

законодавчих органів Франції. Такими стали губернатор Лаво та комісар Сонтонакс. Проте боротьба проти Англії тривала і армія африканос стала єдиною силою, здатною захистити колонію. У 1797 р. Директорія присвоїла Ф.-Д. Туссену-Лувертьору звання дивізійного генерала. У травні його призначили головнокомандувачем збройних сил колонії. У серпні як член Ради п'ятиста до Сан-Домінго виїхав Сонтонакс. Щоб Ф.-Д. Туссен-Лувертьор не перетворився на повновладного правителя, Директорія відправила генерала Гедувіля.

На початку 1798 р. Ф.-Д. Туссен-Лувертьор узяв в облогу Порт-о-Пренс, а у квітні генерал Мейтленд вів з ним переговори щодо виведення експедиційних військ. У жовтні англійці завершили евакуацію військ, що дало підстави Гедувілю розпустити деякі частини та примусово відправити на плантації африканос. У відповідь повстав гарнізон Фор-Ліберте і рух поширився у Північному департаменті. З Гонаїви до Кап-Франсе виступив Ф. Туссен-Лувертьор, що змусило Гедувіля, чиновників і 2 тис. плантаторів утікати до Франції. У результаті дій Північний та Західний департаменти опинилися під контролем військ Ф. Туссен-Лувертьора, однак спроба поширити владу на Південний департамент привела до початку в червні 1799 р. громадянської війни.

Рішучі дії Ф.-Д. Туссен-Лувертьора дозволили йому спершу взяти в облогу Леоган на півдні, де залишив генералів Дессаліна і Мойза. Звідти вирушив на північ і придушив заколот мулатів у Кап-Франсе, Моль-Сен-Нікола, в долині Артібоніт. Навесні 1800 р. армія африканос захопила Леоган, Гран-Гоав, Жакмель. 29 липня було взято Ле-Ке, після чого лідери мулатів Ріго і Петіон утекли до Франції.

Щоб зміцнити своє становище, Ф.-Д. Туссен-Лувертьор вирішив здобути іспанську частину острова. Наприкінці січня 1801 р. його війська вступили до столиці Санто-Домінго. На території колонії було скасовано рабство. У лютому Ф.Туссен-Лувертьор призначив Центральне зібрання з 10 осіб для вироблення конституції колонії Сан-Домінго. Конституцію проголосили в Кап-Франсе 8 липня 1801 р. За статтями конституції скасовували рабство, встановлювали рівність у

правах громадян, оголошували недоторканною приватну власність. На цей час влада Франції над Сан-Домінго залишалася номінальною. Проте потреба в ринку збуту товарів, необхідність фінансової допомоги та підтримки Франції змусили оголосити Сан-Домінго колонією та частиною Французької республіки (ст.1). Самого Ф.-Д. Туссен-Лувертюра проголосили пожиттєвим генерал-губернатором Сан-Домінго з правом призначати спадкоємця.

Економіка острова вбачалася традиційною, основаною на сільському господарстві. При цьому виробництво необхідної продукції вбачалося в межах плантаційного господарства. Зберегли свої маєтки як білі плантатори, так і вільні мулати. Ті ж, хто втік з острова, втрачали все, а їх земля і майно тимчасово переходили в руки держави. Націоналізовані господарства віддавали в оренду офіцерам армії Ф.-Д. Туссен-Лувертюра, наближеним до нього. Це все викликало потребу отримання робочих рук, що вирішив регламент Ф.-Д. Туссен-Лувертюра від 12 жовтня 1800 р. У сільському господарстві запроваджували воєнізовану організацію праці з дотриманням дисципліни та ієрархічного підпорядкування. Місцева військова влада наглядала за дотриманням порядку, за працею колишніх рабів, які не могли на власний розсуд залишати плантацію заради зміни місця роботи чи переходу в місто. Платою за працю була четверта частина врожаю. Також заборонялося дробити крупні маєтки і продавали землю ділянками понад 50 карро (більше 50 га). Відповідальність за стан справ у сільському господарстві покладалася на військових інспекторів, яких призначав Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр. Правда, відновлення плантаційного господарювання привело до виступів на півночі країни восени 1801 р., з іншого боку – в країні відновлювалося господарство, були відкриті школи, зросло виробництво кави, цукру, какао, бавовни й обсяги їх експорту.

Державний переворот у Франції та прихід до влади Наполеона Бонапарта створила умови для створення французької колоніальної імперії в Америці. Так, розроблялися плани відновлення влади Франції у Сан-Домінго, Гваделупі, Мартініці. У листопаді 1801 р. в Сан-Домінго відправлено

армію генерала Леклерка, в якій були мулати Ріго, Війат, Петіон, Буайє. У січні 1802 р. французи підійшли до східного узбережжя Сан-Домінго. 2 лютого 1802 р. французи підійшли до Кап-Франсе. Командувач Північного департаменту генерал Крістоф відмовився здати місто та спалив його. Упродовж 10 днів північне узбережжя було захоплене французами. На березень під контролем французів була значна частина острова. Щоб зберегти решту армії, Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр уклав перемир'я та відбув до маєтку в Еннері. Частини африканос були зараховані до складу французької армії зі збереженням посад і звань офіцерів. За наказом Наполеона Бонапарта генерал Леклерк 7 червня 1802 р. заарештував Ф.-Д. Туссен-Лувертьюра та відправив до Франції. За рік Ф.-Д. Туссен-Лувертьюр помер у фортеці Жу.

Позиції французів на Сан-Домінго були досить хиткими, а чисельність військ скорочувалася внаслідок хвороб. Усе більше відповідальності за підтримання дисципліни на плантаціях переходила на місцеві підрозділи. З цієї причини ні відновити рабство, ні депортувати генералів Крістофа та Дессаліна до Франції було неможливо. Ситуація погіршувалася формуванням у горах партизанських загонів з вільних селян і втікачів з плантацій. Звістка у серпні про відновлення рабства на Гваделупі викликала повстання на півночі. У середині жовтня 1802 р. Петіон перейшов на бік повсталих, слідом до них приєдналися генерали Дессалін і Крістоф. Французькі війська відступили на узбережжя, а повсталі атакували Сен-Марк, Порт-о-Пренс, Фор-Ліберте. У листопаді 1802 р. помер генерал Леклерк, якого замінив на посаді генерал Рошамбо. Дії останнього відзначилися жорстокістю та гоніннями африканос та мулатів.

У травні 1803 р. в Аркає відбулася зустріч генералів мулатів і африканос, які виробили план спільних дій. Головнокомандувачем армії став Дессалін. На травень становище французької армії суттєво погіршилося через відновлення бойових дій проти Англії. До осені 1803 р. французів витіснили з внутрішніх районів та узбережжя. За ними залишалися Кап-Франсе та Моль-Сен-Нікола, але вже 19 листопада французькі війська капітулювали в Кап-Франсе.

1 січня 1804 р. у Гонаїві оголосили Декларацію незалежності. Нова держава отримала назву Гаїті за індіанською назвою острова. Вища виконавча і законодавча влада надавалася генералу Ж.-Ж. Дессаліну, який став пожиттєвим генерал-губернатором. Коли ж 18 травня 1804 р. Наполеона проголосили імператором, 8 жовтня Дессалін коронувався у Кап-Франсе та був оголошений імператором Жаком I. 16 червня 1805 р. прийнято нову конституцію, яка закріпила монархічний лад, підтвердила незалежність, державний суверенітет, скасування рабства, недоторканність приватної власності, заборонила поділ мешканців за кольором шкіри. За конституцією у власність держави переходили землі, які належали французьким колоністам. Стаття про націоналізацію землі мала підставою масові вбивства французьких колоністів. Фактично влада перейшла в руки армійської верхівки, де були представлені як мулати, так і латифундисти-африканос.

Режим, установлений Дессаліном, передбачав фактичне прикріплення селян до землі. При цьому Дессалін виступав за рівномірний розподіл державних земель між африканос і мулатами. Ця думка викликала спротив вільних мулатів, які збільшили свої володіння за рахунок земель білих плантаторів. Проте аграрна політика Дессаліна, загострення економічного становища країни внаслідок французької та американської блокади Гаїті стали причиною невдоволення землевласників-мулатів. На початку жовтня 1806 р. на південному – заході мало місце повстання мулатів, підтримане генералами африканос на півночі. 16 жовтня повсталі оголосили главою тимчасового уряду Анрі Крістофа. Спроба Ж.-Ж. Дессаліна придушити повстання завершилася його загибеллю 17 жовтня поблизу Порт-о-Пренс. 27 грудня 1806 р. прийнято республіканську конституцію, підготовлену генералом А. Петіоном, якою обмежувалася влада президента та розширювалися повноваження сенату.

Оскільки А. Крістоф не прийняв цих умов, ним було зроблено спробу захопити Порт-о-Пренс, після чого 17 лютого 1807 р. проголосив на півночі країни Державу Гаїті, а себе – пожиттєвим президентом. У 1811 р. Держава Гаїті перетворена у

Королівство Гаїті на чолі з королем Анрі І, збережено плантаційну систему господарювання з позаекономічним примусом до роботи. У серпні 1820 р. король Анрі І був паралізований, а у жовтні проти нього повстали військові в Сен-Марку та Кап-Франсе. 8 жовтня король застрелився.

На південному – заході створили Республіку Гаїті зі столицею Порт-о-Пренс, президентом якої став А. Петіон. Ним проведено ряд реформ. З 1809 р. з державного фонду розподілено понад 150 тис. га землі, яка роздавалася чиновникам, офіцерам, простим солдатам і колишнім рабам. Фактично розпочалося формування дрібного селянського господарства. Робилися спроби зберегти крупні плантації мулатів.

Після смерті Петіона у 1818 р. президентом Республіки Гаїті став Ж.-П. Буайе, який по смерті Анрі І з 20-тисячною армією прибув у Кап-Франсе й оголосив про об'єднання країни. За два роки ним було приєднано східну частину острова, яка залишалася у складі республіки до 1844 р. За президентства Ж.-П. Буайе (1818-1843) Франція зробила спробу відновити свою владу над Гаїті. Так, з 1821 р. велися кілька років переговори щодо компенсації плантаторам за втрачені землі і майно. Після відмови уряду Буайе у 1824 р. переговори припинили. У 1825 р. французька ескадра підійшла до Порт-о-Пренсу, що змусило уряд схвалити королівський едикт від 17 квітня 1825 р. про визнання Францією незалежності Гаїті після виплати компенсації у 150 млн франків. Також Франція отримала зменшення мита на експортовані та імпортовані товари для своїх комерсантів. Зрештою цей крок змусив Ж.-П. Буайе взяти позику у французьких банкірів у 30 млн франків, оскільки поповнити скарбницю не вдавалося. Погашення позики і виплата компенсації (у 1838 р. зменшена до 60 млн франків) була важкою для економіки країни.

Наприкінці правління Ж.-П. Буайе поряд з латифундіями поширювалися дрібні селянські господарства, яких у 1842 р. нараховувалося понад 46 тис. од. З фонду державних земель було розподілено бл. 200 тис. га землі (20-25% всієї оброблюваної землі). Селянські господарства виробляли продукти для продажу на місцевому ринку. Скоротилося

виращування експортних культур, оскільки на плантаціях уже не вистачало робочих рук. Як результат різко впало виробництво цукру, какао, бавовни та частково кави. У 1826 р. Буайе зробив невдалу спробу законодавчо відродити крупні плантації та прикріпити до землі робітників. Економічне становище країни загострювалося, що вело до посилення розбіжностей у керівництві. Також посилювалися виступи проти диктатури Буайе. На початку 1843 р. молоді офіцери-мулати на чолі з генералом Ш. Ераром підняли на повстання на півдні Гаїті, що змусило Ж.-П. Буайе піти у відставку.

Тимчасовий уряд очолив Ш. Ерар, а у грудні 1843 р. Установчі збори прийняли конституцію, якою скасували пожиттєве президентство, створювала на місцях цивільні виборні органи самоуправління. У січні 1844 р. Ш. Ерар став офіційно президентом, але не зміг здійснити адміністративні реформи, проголошені конституцією. На півдні, в горах Ла-Отт мали місце виступи безземельних селян. Наприкінці лютого вибухнуло повстання мешканців східної частини, які оголосили про створення незалежної держави Домініканська Республіка. У березні Ш. Ерар вирушив на схід, а за два місяці був усунений від влади. Його падіння було викликане селянським повстанням на півдні, очолене Жан-Жаком Акао. Повсталі вимагали позбавлення багатих землі і майна з наступним розподілом між бідними. У квітні 1844 р. повстанці захопили Ле-Ке, Жеремі, що змусило прихильників Буайе усунути Ш. Ерара. У травні 1844 р. президентом став генерал Філіпп Герье, замість якого управляла країною Державна рада. Після смерті президента країною правили Жан-Луї П'єрро та Жан-Батіст Ріше. Після смерті останнього у лютому 1847 р. на виборах жоден з кандидатів не отримав більшості голосів, що дало змогу привести до влади генерала Фостена Сулука 1 березня 1847 р.

Хоча очікувалося, що новий президент не зможе правити самостійно, він у квітні 1848 р. змінив міністрів, привівши у владу власних людей, та вчинив у Порт-о-Пренс розправу над ворогами режиму у Акене, Жеремі, Ле-Ке. У серпні 1849 р. Ф.Сулак був проголошений імператором Фостеном I. За місяць по тому конституція закріпила статус монархії. Сама коронація

відбулася через три роки. Ф. Сулук установив титузоване дворянство, а в самій країні встановили жорсткий режим, поєднаний з корупцією.

Ф. Сулук вирішив повернути під свою владу Домініканську Республіку. Перший похід у 1849 р. завершився поразкою армії Республіки Гаїті. Невдалим виявився похід 1855 р., у результаті якого Ф. Сулук провів репресії серед генералітету. Правління Ф. Сулука привело до дезорганізації господарського життя та фінансової системи країни. Наприкінці грудня 1858 р. у Гонаїві повстав місцевий гарнізон. Очолив повстання генерал Фабр Жефрар, а створений Револьюційний комітет проголосив скасування імперії. На початку 1859 р. Ф. Сулук зрікся престолу і втік на Ямаїку, а 18 січня 1859 р. Ф. Жефрар був обраний президентом. Було відновлено конституцію 1846 р. з позитивним постом президента. Останній скоротив армію до 15 тис. чол., щоб уникнути змов. Створено було і 3-тисячний корпус президентської гвардії.

Уряд провів ряд змін, що вплинули на стан зовнішньої торгівлі, було активізовано сільське господарство та відкриті порти, розпочато будівництво доріг і проведення меліорації, здійснено зміни в галузі освіти з відкриттям нових і модернізацією діючих навчальних закладів. Фактично створено умови для появи власної інтелігенції та розвитку національної культури. Та все ж більшість населення залишалася неграмотним. Після укладення в 1860 р. угоди з Ватиканом і прибуттям архієпископа велася робота зі створення церковних шкіл і середніх навчальних закладів. У 1858 р. Ф. Жефрар нормалізував стосунки з Домініканською Республікою. У 1860 р. Іспанія відновила свою владу над східною частиною острова і Республіка Гаїті виступила на боці сил Домініканської Республіки. Направлена до Гаїті іспанська ескадра дала змогу владі Іспанії добитися відмови від допомоги та сплати компенсації.

У червні 1862 р. США визнали незалежність Гаїті і у вересні направили комісара і генерального консула. У 1864 р. дипломатичні відносини Гаїті встановлено з Ліберією. Мали місце змови проти президента. Так, у травні 1865 р. вибухнуло повстання С. Сальнава, придушене за участі англійців. 22 лютого

1867 р. особиста охорона обстріляла президентський палац. На початку березня повстав гарнізон Сен-Марка. Влада в країні була захоплена генералом Ніссаж-Саже, керівником тимчасового уряду. 14 липня 1867 р. Установчі збори прийняли нову конституцію, яка скасувала пожиттєве президентство. С. Сальнав був проголошений президентом.

Його правління відбувалося в момент, коли в країні, де намагалися зберегти існуючу ситуацію в економіці, існувала необхідність змін у сфері землеволодіння та сільськогосподарського виробництва. Держава володіла великими площами орної землі, проте не продовжувала розподіл її між селянами. Натомість вона переходила у володіння прихильників правителів як своєрідна плата за лояльність. Для селян у дії залишався закон про примусову дорожню повинність («корве»), насильницьке вербування в армію, податки.

У відповідь влітку 1867 р. на півночі країни у гірських районах повстали нащадки марронів «како». За ним виникло повстання селян і на півдні країни. Хоча С. Сальнав і не зміг розгромити повстанців, у квітні 1868 р. він, під приводом загострення внутрішньополітичної ситуації, оголосив себе пожиттєвим президентом. Відповіддю став розкол країни: у департаменті Артібоніт генерал Ніссаж-Саже проголосив себе президентом Північної Республіки, а в Ле-Ке (на півдні) генерал Мішель Доменг створив Південну Державу Гаїті. На схід від столиці підняв повстання мулат генерал Буарон Каналь. До літа 1868 р. Порт-о-Пренс опинився у оточенні, а наприкінці грудня 1869 р. загони «како» увірвалися в столицю. С. Сальнав утік до Домініканської Республіки і після видачі до Гаїті 15 січня 1870 р. розстріляний.

У країні встановилася влада хунти генералів Ніссаж-Саже, Доменга, Нор-Алексіса. Відновлено конституцію 1867 р., а з березня 1870 р. Ніссаж-Саже став президентом. Для нового уряду головним завданням стала політична та фінансова стабілізація. Було проведено грошову реформу, встановлено контроль витрат, поліпшено судочинство. Відсутність змін у соціальній сфері стала причиною заколотів 1872 р. у Кап-Франсе, 1873 р. – в Гонаїві. 12 травня 1874 р. Ніссаж-Саже подав у відставку та

передав владу головнокомандувачу армією генералу Доменгу. У червні Доменг став президентом і провів зміни в конституції, встановивши 8-річний термін президентства і запровадивши посаду віце-президента. Пост цей зайняв племінник Септімус Рамо, який став фактичним правителем країни.

Уряд С. Рамо прийняв рішення про взяття нової позики у Франції. Метою оголосили створення банку та виплати зовнішньої заборгованості (13 млн франків). У 1875 р. «Credite Generale» надав Гаїті 36 млн. франків, основна частина якої (26 млн) виділялася на виплату боргів. Фактично держава отримала більше 7 млн франків. Дії уряду викликали обурення громадськості, на яке Доменг і С. Рамо відповіли арештами опозиціонерів. Навесні 1876 р. у країні вибухнули повстання, в ході якого урядові війська переходили на бік повсталих. 15 квітня в Порт-о-Пренс розпочалися збройні виступи, під час яких С. Рамо загинув, було пограбовано президентський палац, будинки міністрів, державна скарбниця і банк. Скинення Доменга відбувалося в умовах, коли в політичному житті країни оформилися ліберальна та націоналістична партії. Перша представляла мулатів-буржуа столиці та прибережних міст півдня та заходу, крупних і середніх землевласників. Президентом партії був видатний мулатський діяч Жан-П'єр Буайе-Базеле, який у 1876 р. балотувався на пост президента. Націоналістична партія представляла інтереси негритянської земельної олігархії. Еліта мала вплив на півночі країни, зокрема в Кап-Аїтьєні, сільських районах. Коли 17 липня 1876 р. Національне зібрання оголосило президентом поміркованого ліберала генерала Буарона Каналья, останній був готовий співпрацювати з націоналістами. Проте між парламентом і президентом виник конфлікт. Погодження в парламенті перегляду умов позики 1875 р. демонструвало погодження націоналістів і лібералів. Президент вирішив припинити виплату заборгованості по позиці до зниження суми боргу на 15 млн франків.

Навесні 1878 р. Б. Каналь пропонував парламенту розширити повноваження президента та збільшення терміну перебування у владі. Відповіддю стала заборона переобирання президента на наступний термін. У липні 1879 р. прихильники

Ж.-П. Буайе-Базеле організували антиурядовий виступ у Порт-о-Пренс. Заколот було придушено, але послаблення лібералів посилювало прагнення націоналістів захопити владу. У липні 1879 р. Б. Каналь подав у відставку. У вересні 1879 р. націоналісти перемогли на парламентських виборах. 23 жовтня 1879 р. лідера націоналістів генерала Л.-Ф. Саломона обрали президентом, а в грудні нова конституція встановила президентський термін тривалістю 7 років.

Уряд Л.-Ф. Саломона визначив заходи з урегулювання фінансів, стимулювання сільського господарства, поліпшення системи освіти, модернізації армії. У 1880 р. створено Національний банк Гаїті, який виконував завдання державної скарбниці та здійснював виплати зовнішнього і внутрішнього боргу. В Гаїті запроваджено поштову службу, відкрито нові школи та запрошено французьких викладачів до середніх шкіл, французьких військових – до армії. Проте повноцінно реформи не вдалося провести, оскільки у березні 1881 р. у Сен-Марку вибухнув антиурядовий заколот, який швидко було придушено. У 1883 р. Ж.-П. Буайе-Базеле з групою прихильників висадився на південному узбережжі в Мірагоані. На літо повстання охопило Жеремі і Жакмель, а урядові війська не змогли його придушити. 22 вересня 1883 р. в Порт-о-Пренс було спровоковано збройні сутички, спрямовані переважно проти мулатів. За ультимативними вимогами дипломатичних місій військові дії припинили. На грудень 1883 р. після смерті Ж.-П. Буайе-Базеле спротив лібералів було подолано.

Ця війна привела до руйнувань та зростання витрат уряду з виплат іноземцям. Внутрішня і зовнішня торгівля на Гаїті перейшла в руки іноземців. Поразка лібералів дала змогу Л.-Ф. Саломону зміцнити свої позиції. 30 червня 1886 р. парламент переобрав його на новий термін. Фактичне встановлення диктатури загострило відносини у політичній верхівці і на початку серпня 1888 р. генерал Сеїд Телемак розгорнув повстання на півночі. 10 серпня виступ проти уряду в Порт-о-Пренс змусив президента втікати з країни.

На 23 серпня 1888 р. війська генерала С. Телемака зайняли столицю Гаїті. Владу отримав тимчасовий уряд, до складу якого

увійшли Франсуа Лежітім, генерали С.Телемак, Ф.Іпполіт. 28 вересня в Порт-о-Пренс між прихильниками Лежітіма та С.Телемака почалися сутички. Після загибелі С.Телемака частина військ під командуванням Ф. Іпполіта вирушила на Кап-Аїтієн, розгорнувши заколот на півночі країни. У жовтні 1888 р. Лежітім був обраний главою виконавчої влади, а за місяць – президентом Гаїті. У відповідь прихильники Ф. Іпполіта в Кап-Аїтієн в листопаді оголосили про створення Північної республіки та визнали тимчасовим президентом Ф. Іпполіта. У період розділу країни на дві частини США зацікавилися портом Моль-Сен-Нікола як можливої бази для флоту. Ф. Іпполіт за фінансову підтримку і дипломатичне визнання погодився на пільги для США в торгівлі з Гаїті та надання у використання Моль-Сен-Нікола для паливної бази американських суден. Підтримка США посприяла перемозі Ф. Іпполіта і 22 серпня 1889 р. уряд Лежітіма пішов у відставку. За 5 днів війська Ф. Іпполіта зайняли Порт-о-Пренс, де генерал був проголошений тимчасовим президентом.

25 січня 1889 р. в Порт-о-Пренс прибув адмірал Герарді для ведення переговорів щодо оренди порту. Хоча США й обіцяли підтримку Ф. Іпполіту він, боячись заворушень, затягував переговори і зрештою мала місце відмова в наданні в оренду Моль-Сен-Нікола.

За президентства Ф. Іпполіта в країні велася відбудова господарства, зокрема в Порт-о-Пренс збудували нові будинки, проводилася телефонна та телеграфна лінії. Щоправда, в ході відновлення господарства мали місце розкрадання коштів. Бюджетний дефіцит забезпечувався внутрішніми позиками, але й зростав зовнішній борг. Зміни відбулися після раптової смерті Ф.Іпполіта 24 березня 1896 р. і приходу до влади військового міністра генерала Огюстена Сімона Сана. Він прийняв рішення про взяття позики у 50 млн франків у Франції. Розкрадання коштів привело до того, що скарбниця недоотримала 2 млн доларів, тобто майже 50% прибутку. У 1902 р. відставка О.С.Сана привела до чергової боротьби за владу, перемогу в якій завдяки армії здобув П'єр Нор-Алексіс. З ним пов'язано видання декрету про розслідування обставин зовнішньої позики

1986 р. і визнання винними міністрів Т. Огюста, Ц. Леконта, В.Г. Сана і колишнього президента. Щоправда, жоден із засуджених не зазнав покарання. У 1905 р. після відмови Національного банку Гаїті надати кошти для поточних витрат президент позбавив банк функцій скарбниці і долав нестачу коштів емісією паперових грошей. У 1905-1908 рр. випущено 19 млн гурдів. Інфляція та катастрофічне становище фінансів викликали в країні невдоволення. 10 листопада 1908 р. командувач Південного департаменту генерал А. Сімон організував заколот, і 17 грудня 1908 р. був проголошений Національним зібранням президентом.

У цей час за вплив на Гаїті продовжували боротися США, Німеччина та Франція. Хоча «National City Banc» пропонував позику у 12,5 млн доларів уряд А. Сімона у вересні 1910 р. уклав угоду з «Bank Françoise de l'Union Parisienne» про довготермінову позику у 65 млн франків. Позика призначалася для консолідації зовнішнього боргу Гаїті та проведення грошової реформи. Тоді ж прийнято рішення про заснування Національного банку Республіки Гаїті французькими фінансистами. 14 жовтня 1910 р. державний департамент США направив уряду Гаїті протест проти встановлення монополії, яка завдавала шкоди американському капіталу. З метою залагодження конфлікту акції банку було поділено в 1911 р. між французькими (75%), американськими (20%) та німецькими (5%) акціонерами.

Національний Банк Республіки Гаїті здобув широкі права в галузі фінансів, адже виконував функції державної скарбниці і зосереджував доходити зі всіх митниць. Однак кошти, які зберігалися в банку, держава могла використати після виплати заборгованості, на погашення якої йшло до 80% всіх прибутків. У 1911 р. мала місце передача концесії на спорудження залізниці між Порт-о-Пренс і Кап-Аїтієн, яку збудували у 1911-1913 рр. Однак у 1914 р. уряд вирішив анулювати угоду, що викликало протести з боку державного департаменту США. Випадок став одним у ряду тих, які застосовували для обмеження впливу Франції та Німеччини і встановлення контролю за митницями.

4 травня 1913 р. на пост президента обрано адвоката Мішеля Ореста, який намагався виправити фінансове становище країни, забезпечити можливість отримання початкової освіти, реорганізувати армію. Було прийнято закон про грошову реформу в країні, яку до впровадження не допустив Національний банк. Реформи також не проводилися через заколот, який на початку січня 1914 р. організував генерал О. Самор. 27 січня 1914 р. М. Орест подав у відставку і залишив країну. У лютому 1914 р. О. Самор був обраний президентом. З боку США йому надійшли пропозиції встановлення контролю над митницями. Проте попри хитку позицію О. Самор відмовився підписати угоду, проект якої було надано 2 липня 1914 р. До Гаїті відправлено американських військових. У цей час О. Самор склав повноваження і залишив країну 30 жовтня.

До влади прийшов генерал Давільмар Теодор, кандидатуру якого не підтримали у Вашингтоні, але й не змогли зашкодити виборам. 7 листопада 1914 р. Національні збори обрали Д. Теодора президентом Гаїті. Його визнання з боку США планувалося за умови підписання договору, яким передбачалося підпорядкування митниць, вирішення питання із залізничною компанією, портом Моль-Сен-Нікола. З метою примусу уряду до підписання угоди 17 грудня 1914 р. з Національного Банку було вилучено золотий запас на суму 500 тис. доларів під приводом захисту американського капіталу. Уряд Республіки Гаїті у відповідь прийняв закон про заснування нового банку та випуску внутрішньої позики. Та все ж у січні 1915 р. Національний Банк Республіки Гаїті перейшов під покровительство США.

У країні зберігалася нестабільна внутрішньополітична ситуація, і у січні 1915 р. командувач Північного та Північно-Західного департаментів генерал В. Гійом Сан оголосив себе главою виконавчої влади, що стало причиною відправки до Гаїті військової експедиції на чолі з контр-адміралом В. Кепертоном. Вирішувалося питання розбіжностей між банком та урядом Д. Теодора, встановлення контролю над митницями, проведення президентських виборів.

На 5 березня 1915 р. Д. Теодор пішов з поста, залишивши країну, тоді як генерал В. Гійом Сан став президентом і відмовився вести переговори зі США з окреслених питань. У травні 1915 р. спеціальний представник президента П.Фуллер привіз новий проект угоди, який передбачав можливість присутності збройних сил США з метою врегулювання ситуації. Підписання угоди було умовою визнання В.Г.Сана з боку уряду США. У черговий раз виник заколот, організований міністром внутрішніх Р. Бобо. наприкінці квітня повстанці зайняли Кап-Аїтєн і Р. Бобо зробив заяву про скинення В. Г. Сана та пообіцяв не підписувати угоду зі США. Сам В. Г. Сан розпочав політичні репресії, у зв'язку з чим 27 липня прихильники Р. Бобо здійснили напад на президентський палац. 28 липня вчинено розправу з В. Г. Саном, а у Порт-о-Пренс висадилися американські морські піхотинці. 30 липня відбулися сутички між американцями та «како». 4 серпня до Порт-о-Пренс прибули додаткові сили, тож до початку вересня в Гаїті перебувало понад 2 тис. військових.

30 серпня 1915 р. прихильники Р.Бобо запропонували його на посаду президента, проте, попри підтримку Національного зібрання, В.Кепертон скасував результати виборів і запропонував посаду президента голові сенату Філіпу Дартігенава. 12 серпня 1915 р. депутати Національного зібрання обрали його президентом. 14 серпня подано американську угоду на підпис та уряд Ф.Дартігенава відмовився її підписувати. Як результат - розширено втручання у внутрішні справи Гаїті. У північних районах поновилися бойові дії. Лише 16 вересня 1915 р. повірений у справах США в Гаїті Р. Б. Девіс і міністр закордонних справ Луї Борно підписали угоду терміном на 10 років. 6 жовтня під тиском палати депутатів договір ратифікували. Сенат узгодив її тільки 11 листопада. У лютому 1916 р. угоду затвердив сенат США.

До Гаїті було призначено американського фінансового радника та генерального збирача мита. Уряду Гаїті заборонялося укладати позики та змінювати митні тарифи. Ліквідовувалася армія, замість якої створювали корпус жандармерії, а зовнішня політика контролювалася державним департаментом. США

зобов'язувалися усувати всі загрози незалежності Гаїті. Проте до кінця вересня 1915 р. загони «како» продовжували чинити опір, а 27 вересня американці зайняли Картьє-Морен. Погано озброєні «како» зазнавали втрат, і 17 листопада здалася фортеця Фор-Рів'єр, після чого вся територія Гаїті була окупована. У вересні 1915 р. укладено американо-гаїтянський договір. У грудні 1915 р. начальником жандармерії призначено підполковника С. Батлера. У 1917 р. жандармерію використали для розпуску парламенту Гаїті. У 1918 р. жандармерія використовувалася для проведення плебісциту на користь нової конституції.

Ішов процес створення нової конституції, куди внесли положення про право іноземців володіти землею та іншою нерухомістю на Гаїті. Проти цих положень виступило Національне зібрання. Закінчення терміну повноважень та вибори давали американській стороні сподівання на укладення угоди. Проте новий склад Національного зібрання виступив проти угоди. Голова сенату С. Венсан очолив спроби прийняття іншої нової конституції. Президент Ф. Дартінгав розпустив Національне зібрання. Прийняття потрібної конституції було покладено на народний плебісцит, який відбувся 12 червня 1918 р. за участю 5% населення Гаїті. Нова конституція вступала в силу 19 червня 1918 р. і надавала іноземцям право володіти землею та нерухомістю, що раніше було заборонено. Окрема стаття затверджувала створення жандармерії та всі постанови військової влади США. Вищими судовими інстанціями ставали американські військові трибунали. Термін перебування президента при владі становив 4 роки. Законодавчі функції передавалися Державній раді, яку призначав президент.

У серпні і грудні 1918 р. Гаїті уклала дві угоди, згідно з якими посланець США в Порт-о-Пренс отримав право вето на всі законопроекти Гаїті, тоді як американський фінансовий радник – контроль над державним бюджетом країни. З метою підтримання належного контролю за країною було розпочато будівництво шосейних доріг, які планували використовувати з військовою метою. З метою спорудження доріг С. Батлер запровадив закон про дорожню повинність (корве). Від літа

1916 р. він застосовувався широко. До 1918 р. проклали дороги довжиною 500 миль. Проте восени 1918 р. ця повинність, яка викликала невдоволення сільського населення, як і жорстоке поводження жандармів, призвела до збройного повстання, очоленого Шарлеманем Перальтом. Повстанські сили формувалися з селян Півночі. Упродовж жовтня-грудня 1918 р. здійснювалися напади на жандармські пости в Енші, Мірбалі, інших пунктах. Навесні 1919 р. до Гаїті прибули нові американські підрозділи. Проте в жовтні 1919 р. повстанці атакували Порт-о-Пренс. 1 листопада 1919 р. Ш. Перальт був убитий жандармами, після чого на півночі країни придушено повстання. Остаточо ліквідувати повстання вдалося влітку 1920 р. після розгрому Б. Батравіля.

Того ж 1920 р. став відомим зміст листа генерала Д. Барнета до генерала Дж. Рассела стосовно припинення вбивств громадян Гаїті. З цієї причини морський міністр Д. Деніелз відправив на Гаїті слідчу комісію. Одночасно Патріотичний союз Гаїті вів широку кампанію, розвінчуючи дії військової адміністрації, відвідавши також і США. Президент В. Гардінг створив сенатську комісію, яка діяла під керівництвом сенатора Д. Маккорміка впродовж 1921-1922 рр. та прийшла до висновку про відмову від скорочення чисельності чи взагалі виведення морської піхоти з Гаїті. Запропоновано комісією призначити верховного комісара з повноваженнями надзвичайного посла. У лютому 1922 р. президент В. Гардінг призначив верховним комісаром генерала Дж. Рассела. Прибуття до Гаїті верховного комісара збіглося із закінченням терміну президентства Дартігенава та початком висловлення невдоволення присутністю американських військових.

Ускладнювалися стосунки Дартігенава з урядом США, зокрема через його відмову продовжити термін дії договору про позику. Верховному комісару Дж. Расселу ставилося завдання домогтися підписання угоди про позику. Одночасно шукалася можливість під час президентських виборів привести до влади більш слухняного президента. Таким став проамериканськи налаштований Луї Борно, якого Державна рада 10 квітня 1922 р. обрала президентом. Він доволі швидко підписав угоду про

позику, і у 1922-1926 рр. американські банки випустили три серії позики на суму 23 млн доларів. Кошти були використані на виплату зовнішнього боргу та погашення ряду інших заборгованостей і внутрішнього боргу. Після всіх виплат державна скарбниця отримала 2 240 тис. доларів. Прийнято вважати, що угода про позику дала змогу США встановити контроль над фінансовою діяльністю уряду Гаїті та дала змогу контролювати економіку країни й загалом перебувати на території Гаїті до 1936 р.

Влада була зацікавлена в поверненні коштів за позикою та йшла на створення пасивних резервів, що дозволило у 1924-1929 рр. уряд Гаїті виплатив американським банкам бл. 2,5 млн доларів, що перевищувало умови позики. Загалом це позбавляло республіку коштів на соціальний розвиток. Конституцією 1918 р. передбачалося право іноземців мати нерухомість у країні. Уряд Л. Борно прийняв ряд законів, які полегшували отримання земельних володінь американськими компаніями. У результаті велика кількість селянських господарств на Півночі була позбавлена землі, тоді як американські компанії отримали тут в оренду бл. 16 тис. га землі. Робота на плантаціях була сезонною з низькою платнею, що давало змогу селянам володіти невеликими земельними ділянками. Нemoжливість заробляти змушувала багатьох емігрувати до Домініканської Республіки чи Куби.

Станом на 1930 р. на Гаїті діяли Гаїтяно-американська цукрова компанія, Гаїтяно-американська корпорація розвитку, які мали загальну площу концесій близько 30 тис. га і вважалися найбільшими компаніями. На 1929 р. загальні інвестиції США склали 28 млн доларів. Головне місце американський капітал займав у фінансовій системі, електроенергетиці, телефонному зв'язку, залізничному транспорті, морських перевезеннях, комунальному господарстві.

Свою діяльність верховний комісар Дж. Рассел організував так, що президент Л. Борно приймав рішення винятково після консультацій з Дж. Расселом. У 1926 р. мали відбутися чергові президентські вибори та вибори до Національного зібрання. За рік до виборів Л. Борно повідомив верховному комісарові намір уряду не призначати парламентські вибори, мотивуючи

рішення створенням можливості для опозиції просунути свого кандидата в президенти. У 1926 р. Л. Борно виставив свою кандидатуру на новий термін, замінивши 18 з 21 членів Державної ради. Щоб придушити можливі дії опозиції у 1927 р. Л. Борно вніс кілька поправок до конституції, де серед інших було положення про продовження терміну президентських повноважень. У січні 1928 р. поправки були схвалені на плебісциті. У результаті Л. Борно міг виставити свою кандидатуру на вибори 1930 р. Не відбулися вибори до Національного зібрання у 1928 р., а у 1929 р. Дж. Рассел пропонував їх перенести з 1930 р. на 1932 р., оскільки існувала можливість загрози зміни законодавства у випадку приходу в парламент опозиційних сил. Однак ситуація була протилежною і опозиція, яка об'єднала представників інтелігенції, колишніх міністрів, парламентаріїв усе більше висловлювала невдоволення присутністю та політикою окупаційної адміністрації.

У 20-ті роки виник у середовищі негритянської інтелігенції рух за духовне відродження. Помітну роль у формуванні погляду на самотність культури вихідців з Африки відіграла опублікована 1928 р. книга Ж. Пріс-Мара. Зміцнювала і національна самосвідомість, які почасти сприяла діяльність створеного у 1923 р. Ж. Пріс-Маром Товариство історії і географії. Додалася до цього і діяльність радикальної молоді, серед якої виділився Ж. Румен, засновник Ліги гаїтянської патріотичної молоді. На її основі у 1934 р. було створено Комуністичну партію Гаїті. Проти американської адміністрації виступали також Патріотичний союз Гаїті, Гаїтянська ліга соціальних дій, Національна трудова партія. У жовтні 1929 р. Патріотичний союз Гаїті в листі до президента Гувера вимагав негайного проведення виборів до законодавчих органів. 12 жовтня Л. Борно під приводом розпалювання опозицією безладів оголосив про скасування виборів у 1930 р. Опозиція створила Національну лігу конституційної дії та розпочала кампанію проти переобрання Л. Борно. У цей час криза 1929 р. завдала збитків економіці країни, найперше через падіння цін на каву.

У країні у зв'язку з погіршенням умов існування розпочалися масові виступи, серед яких першим став страйк учнів Центрального сільськогосподарського училища в передмісті столиці Дамієн 31 жовтня 1929 р. на підставі відмови директора училища підвищити стипендію. На середину листопада рух солідарності з учнями охопив близько 20 тис. осіб, а сам страйк набрав антиамериканського характеру. 4 грудня 1929 р. Дж. Рассел оголосив у країні військовий стан. Виступи мали місце в окрузі Ле-Ке, де 6 грудня американські солдати застосували зброю, вбивши 24 та поранивши 50 осіб з числа протестуючих. 7 грудня президент Г.Гувер звернувся до Конгресу США з проханням направити в Гаїті комісію для розслідування становища в країні та надання рекомендацій для визначення подальших дій. Після роботи комісії з кінця лютого 1930 р. її голова К.Форбс доповів президенту про критичну ситуацію на Гаїті. Комісія рекомендувала призначити тимчасового президента та провести вибори Національного зібрання з наступним обранням президента. Також давалася рекомендація проведення змін у складі державних закладів із залученням гаїтян.

21 квітня 1930 р. тимчасовим президентом обрано Е. Руа. Під час виборів 14 жовтня 1930 р. до Національного зібрання увійшло значне число представників опозиції. Вибори президента за участю значної кількості претендентів відбулися в чотири тури, і 18 листопада 1930 р. президентом Гаїті став Стеніо Венсан, який вів кампанію під гаслами виведення американських військ з Гаїті. З боку США робилися заяви про намір тримати контроль над фінансами країни до часу погашення позики 1922 р., оскільки зовнішній борг країни складав бл. 16 млн доларів. С. Венсан змушений був поступитися вимогам уряду США. У серпні 1931 р. укладено угоду про «гаїтізацію» урядових закладів при збереженні консультацій з американським фінансовим радником по бюджету. Критику цієї угоди С. Венсан змушений був використати для підписання нової угоди у вересні 1932 р., якою передбачалося, що до 1 грудня 1934 р. має бути здійснене виведення американських військ при збереженні контролю за

фінансами країни. З приходом до влади Ф. Рузвельта виведення військ з Гаїті стало символом здійснення політики «доброго сусіда». Тому у серпні 1933 р. підписано чергову угоду між США та Гаїті, де вказувалася більш рання дата виведення військ. З боку представників Гаїті порушувалося питання про досягнення відмови США від контролю за фінансами країни. Навесні 1934 р. С. Венсан здійснив візит до Вашингтону з метою досягнення необхідного рішення в питанні фінансів Гаїті. Переговори між країнами продовжили в Кап-Аїтієні, який 5 липня 1934 р. відвідав президент Ф. Рузвельт. Тоді було підписано комюніке про передачу до 1 серпня 1934 р. командування гвардією гаїтянським офіцерам.

Після того як 15 серпня 1934 р. було виведено підрозділи морської піхоти президент Гаїті С. Венсан оголосив 21 серпня днем другої незалежності Гаїті. Проте контроль за державними фінансами Гаїті зберігся до 1947 р., коли було закрито зовнішній борг країни. Тоді 12 травня 1934 р. «National City Bank» уклав угоду про купівлю за 1 млн доларів акціонерного капіталу Національного Банку Республіки Гаїті. Фактичним керівником Національного Банку став фінансовий представник США в Гаїті С. де Ла Рю. У травні 1935 р. Протекційна рада тримачів закордонних облігацій відмовилася від участі в діяльності банку, проте зі збереженням фінансового контролю в Гаїті. Мав місце протест проти керівництва американськими директорами Національним Банком з боку ряду сенаторів.

2 липня 1935 р. С. Венсан домігся затвердження змін у конституції, які дозволяли перебування повторно на посту президента, також планував отримати право призначати 10 з 21 сенатора. Термін повноважень президента мав становити до 5 років. Окрема стаття конституції гарантувала С. Венсану новий мандат президента з 15 травня 1936 р. Після парламентських виборів восени 1936 р. позиції президента посилилися. За його правління еліта країни становила разом з родинами бл. 150 тис. осіб. У 1939 р. С. Венсан домігся внесення змін до конституції щодо права президента змінювати сенаторів. У березні 1941 р. парламент прийняв резолюцію про продовження президентського мандата С. Венсану.

У 1930-х роках з Гаїті експортували каву, щорічна вартість якої до світової кризи становила 10 млн доларів на рік, скоротившись у 1931-1936 рр. на 40%. Також продуктами експорту були цукор, бавовна, сізаль, частка яких у експорті становила понад 30%. Банани становили 7% прибутку від експорту. У 1937 р. США погодилися на відстрочку платежів по зовнішньому боргу.

У 1941 р. США вирішили змінити президента Гаїті, вибравши кандидатуру Елі Леско як найлояльнішого друга США. Напередодні виборів С. Венсан відмовився балотуватися на наступний термін, а 15 квітня 1941 р. Е. Леско став президентом Гаїті. Під час інавгурації Е. Леско заявив про підтримку політики президента США. У грудні 1941 р. Е. Леско оголосив війну країнам «Осі». У країні запроваджено надзвичайний стан, скасовано конституційні гарантії, поширено юрисдикцію військових судів на цивільні справи. 13 вересня 1941 р. США уклали з Гаїті угоду про припинення прямого контролю за фінансами країни, а 14 вересня – угоду про ленд-ліз. Улітку 1941 р. Гаїтяно-американське товариство розвитку сільського господарства створило Експортно-імпортний банк. Через нього надано позику у 5 млн доларів. Американська компанія отримала монополію на виробництво та експорт каучуку. В концесії мала понад 100 тис. акрів земель, звільнених від кавових дерев, дерев какао, бананових пальм. У квітні 1944 р. Е. Леско реформував конституцію та добився переобрання з 15 травня на новий термін, який уже складав сім років. Опирався у своїх діях винятково на мулатів, що викликало невдоволення негритянської верхівки. У січні 1946 р. в Порт-о-Пренс розпочалися виступи студентів проти диктатури Е. Леско. У ході загальнонаціонального страйку 11 січня 1946 р. диктатуру було скинуто, а колишній диктатор залишив країну.

Влада перейшла до рук військової хунти, яка організувала проведення президентських виборів 16 серпня 1946 р. Президентом став міністр освіти Дюмарсе Естіме. Його діяльність у 1946 - 1950 рр. поклала край пануванню мулатської верхівки в Гаїті. Новий президент створив коаліційний уряд, до складу якого увійшов Даніель Фіньоле, лідер опозиційного

Робітничо-селянського руху. У внутрішній політиці президент опирався на постулати доктрини негрінюда, проголосивши існування в Гаїті двох основних класів (мулати і негри). Діючи під гаслом «Владу чорним!», Д. Естіме вимагав переваги для негрів, незважаючи на соціальний статус. Вирішальну роль у суспільстві, на його думку, мав відіграти союз латифундистів і дрібної буржуазії негритянського походження. Втрачені позиції мулатської верхівки змушували протидіяти президенту. При спробі продовжити своє перебування на наступний термін 10 травня 1950 р. він був скинутий військовою хунтою на чолі з полковником Полом Маглуаром. Останній став президентом країни, залишаючись на посту до 1956 р., заохочував іноземні інвестиції. У січні 1955 р. уклав двосторонню військову угоду зі США. Проте в країні наростало невдоволення корупцією, змовами, терором в країні, що привело до масових виступів, і 13 грудня 1956 р. президент втік з країни.

Упродовж грудня 1956 – вересня 1957 р. Гаїті перебувала в тривалій урядовій кризі. Лише 22 вересня 1957 р. в умовах політичної нестабільності пройшли президентські вибори, коли кандидати в президенти перебували під загрозою. Лідера опозиції Д. Фіньоле вислали з країни. Президентом став лікар і колишній працівник місії США Франсуа Дювальє, який отримав владу 22 жовтня 1957 р. Його прихід до влади відбувся під гаслом «Робота для всіх!». Однак початок правління розпочався з усунення опонентів, що здійснювалося впродовж першого року правління. У 1957 р. було створено урядову Партію національної єдності та реорганізовував державний апарат. У квітні 1961 р. Ф. Дювальє розпустив конгрес і замінив його однопалатним парламентом, провів чистку офіцерського корпусу армії. Власне, шляхом репресій і терору президенту вдалося придушити всі вогнища політичної опозиції. У травні 1961 р. Ф. Дювальє оголосив про своє дострокове переобрання, хоча термін його повноважень закінчувався у жовтні 1963 р. З прийняттям нової конституції він у червні 1964 р. проголосив себе пожиттєвим президентом Гаїті.

Як і Д. Естіме, Ф. Дювальє намагався об'єднати гаїтян під гаслом «Гаїті для чорних!». За його правління у 1957 – 1971 рр.

чорний колір шкіри вважався символом «бідності і гордості», тоді як світлий – «багатства і зради». Сучасні дослідники вважають, що гасло «Влада неграм!» стало фактичним закликком до перерозподілу національних багатств країни та створення негритянської олігархії й ослаблення позицій мулатської верхівки. Ф. Дювальє позиціонував себе як «гаїтянського месію», символ демократії, використовуючи містичний негритюд, демонстрував зв'язок з водуїзмом та оголосив його релігією негритянських мас. Президент розгорнув кампанію проти католицької церкви, яка вважалася опорою мулатської меншини, і на початку 1961 р. за його наказом з країни вислали 50 священників французького походження. Також створено було і своєрідну гвардію президента – двадцятитисячний загін тонтон-макуту. Щоправда, впродовж 14 років правління президента Ф. Дювальє проти нього було вчинено 12 змов і 4 замаху.

Неоднозначними вважаються стосунки США з гаїтянським режимом, адже саме підтримка США дала змогу Ф. Дювальє прийти до влади. Доволі щедрою вважається економічна підтримка режиму, попри вимоги президента збільшувати фінансову допомогу. Зокрема, у травні 1960 р. шантажував можливим зверненням до комуністів за допомогою. Проте Гаїті підтримувала карибську політику і однією з перших розірвала стосунки з прокомуністичною Кубою. У січні 1962 на нараді ОАД у Пунта-дель-Есте представники уряду Гаїті голосували за виключення Куби з ОАД. Під час Карибської кризи жовтня 1962 р. президентом Ф. Дювальє надано до розпорядження США порти і аеродроми Гаїті. Попри певне охолодження стосунків у 1963 р. через засудження режиму Ф. Дювальє та неготовність брати участь у програмі «Союз заради прогресу», у квітні 1965 р. Ф. Дювальє підтримав інтервенцію США до Домініканської Республіки.

Напередодні своєї смерті Ф. Дювальє потурбувався про передачу влади своєму синові Жану-Клоду Дювальє-молодшому, який 22 січня 1971 р. був оголошений наступником. Після приходу до влади 21 квітня 1971 р. новий президент оголосив про настання «нової історичної ери» та повернення до ідеалів християнської західної цивілізації. У пресі новий режим

характеризувався як історичний перехід від диктатури до демократії. Порушенням принципів негритюду вважалося одруження Ж.-К. Дювальє-молодшого з представницею мулатської верхівки. Додалася і відмова Вашингтону надалі підтримувати режим. 7 лютого 1986 р. у ході народного повстання режим було усунуто від влади, а представники клану втекли за кордон, оселившись у Франції. Влада перейшла до рук військових. Політика періоду 1986 - 1996 р. отримала назву «дювальїзму без Дювальє».

У межах перехідного періоду, коли влада змінилася дев'ять разів, першим цивільним президентом став Жан-Бертран Арістід, обраний на пост 16 грудня 1990 р. Він розпочав боротьбу проти бідності та корупції, в ході якої виник конфлікт з армійською верхівкою. 30 вересня 1991 р. мав місце військовий переворот, очолений військовим міністром Раулем Седра, а в країні почалося трирічне політичне протистояння, мета якого – відновлення влади Ж.-Б. Арістіда. На літо 1994 р. внутрішній конфлікт перейшов у зовнішнє протистояння. Резолюція № 940 Ради Безпеки ООН, прийнята 31 липня 1994 р., санкціонувала можливість силового втручання у справи на Гаїті з метою погашення кризи. Після невдалих спроб домогтися зміни влади дипломатичним шляхом адміністрація Б. Клінтона 31 серпня 1994 р. зробила заяву про перехід до військової фази. 19 вересня 1994 р. на Гаїті відправили експедиційний корпус. Того ж дня уряд Р. Седра підписав угоду про добровільну відмову від влади. Усі учасники хунти перебралися до Панамі.

Реставрація демократичного режиму відбулася 15 жовтня 1994 р., і президент прибув разом з американськими військами, які мали на меті відновлення конституційного порядку. У промові Ж.-Б. Арістіда головним був заклик «Ні помсті! Ні насиллю! Так національному примиренню!». У листопаді 1994 р. сформовано уряд, який мав забезпечити проведення демократичних виборів та економічних реформ у країні. План реконструкції Гаїті передбачав боротьбу проти корупції в державному апараті, реформу збройних сил (січень 1995 р.). Проте президентський мандат закінчувався 7 лютого 1996 р. через що прихильники президента на виборах 17 грудня 1995 р. виступали за

продовження конституційних повноважень як компенсації втрачених трьох років політичної еміграції. Однак вибори були виграні однопартійцем Ж.-Б. Арістіда і колишнім прем'єр-міністром Рене Превалем. Фактично другий цивільний президент і конституційна передача влади закріпила за партією «Лавалас» статус партії істеблішменту. Проте неоліберальний курс, на який націлювся президент Р. Преваль (1996-2001) викликав одразу протидію опозиції, внутрішній розкол в партії.

Після рішення щодо початку кампанії з приватизації у березні 1996 р. відбувся розрив у партії «Лавалас» й у квітні 1997 р. засновано партію «Сім'я Лавалас» Ж.-Б. Арістіда. Існування затяжного конфлікту між виконавчою та законодавчою владою привело до розпуску Р. Превалем 11 січня 1999 р. двопалатного парламенту та встановлення декретного правління. Впродовж півтора року країна існувала без парламенту. Відбулися вони після звинувачень Гаїті у хаосі та насиллі та під тиском світового товариства у два тури 21 травня та 9 липня 2000 р. Перше місце на виборах зайняла «Сім'я Лавалас», отримавши 16 з 27 місць у сенаті та 80% місць у палаті депутатів. Проте результати виборів були заперечені гаїтянською опозицією та міжнародними організаціями, в т.ч. ООН та ОАД. Підставою вважалися допущені на виборах порушення в підрахунку голосів. У столиці відбулися численні маніфестації, а голова тимчасової Виборчої ради Гаїті Леон Маню навіть утік з країни.

Наприкінці липня 2000 р. Захід оголосив про запровадження торгово-економічних санкцій проти Гаїті та встановив мораторій на фінансову допомогу, яка мала надійти в сумі 500 млн доларів. Щоправда, ситуація в країні не заспокоїлася і підігрівалася через наближення президентських виборів 26 листопада 2000 р. На даних виборах переміг Ж.-Б. Арістід, який у 2001-2006 рр. виконував обов'язки президента вдруге. Проте вибори, як засвідчували зарубіжні інформаційні агентства, відбулися за участі лише 10% виборців і при закличках опозиційних партій бойкотувати вибори. У країні 15 опозиційних партій створили коаліцію Демократична конвергенція, відмовившись визнати законність обрання Ж.-Б. Арістіда та наполягали на повторних

парламентських виборах. 7 лютого 2001 р. ними створено «альтернативний уряд» на чолі з Жераром Гургом запропонували Ж.-Б. Арістиду взяти участь у діяльності Президентської ради.

Фактично у країні виникла ситуація двовладдя, в умовах якого Ж.-Б. Арістід підписав у грудні 2000 р. угоду з Білим домом про перегляд результатів I туру виборів до парламенту. На середину березня 2001 р. адміністрація президента висловила готовність погасити політичний конфлікт з опозицією та у 2002 р. провести нові часткові вибори до парламенту. Проте опозиція продовжила свої виступи, ведучи сутички на вулицях. 21 березня 2001 р. Ж.-Б. Арістід звинуватив опозицію в узурпації президентських повноважень і закликав суспільство до миру. 22 березня 2001 р. парламентська більшість прийняла рішення про арешт Ж. Гурга та інших лідерів опозиції, які відмовлялися визнати президентом Ж.-Б. Арістіда. Проте у даний період розрахунок усе ж робився на переговорний процес, який мав забезпечити усунення політичного протистояння в країні.

ДОМІНІКАНЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

Проголошення незалежності Республіки Гаїті 1 січня 1804 р. справило негативне враження на плантаторів Санто-Домінго та змусило їх шукати підтримки і захисту в іспанців. У 1808 р. Санто-Домінго перейшов під владу Іспанії, адже поряд були Куба та Пуерто-Рико, де знаходилися значні військові сили іспанців. У подальшому ситуація 1810 - 1820-х років у самій Іспанії дали змогу губернатору Хосе Нуньєсу де Касеросу здійснити революцію та проголосити 30 листопада 1821 р. незалежність Санто-Домінго. Щоправда, тоді мав місце намір вступити до складу Колумбії, щоб убезпечити себе від агресії Іспанії, хоча сама Іспанія не мала достатньо сил для утримання всіх територій.

Утворення двох незалежних держав на острові привело до появи двох країн з протилежною економікою. Так, у Республіці Гаїті скасовано рабство, тоді як у Санто-Домінго рабство відігравало помітну роль в економіці. Це гарантувало підтримку дій президента Гаїті Ж.-П. Буайє, який у лютому 1822 р.

окупував східну частину острова. Одразу тут скасували рабство та ліквідували привілеї. Селян і колишніх рабів наділяли землею, яку перевели під патронат держави. Проте сам Ж.-П. Буайе намагався створити єдину державу, у зв'язку з чим закрити університет, намагався скасувати використання іспанської мови, поставив на ключові пости представників Гаїті. До того ж жодна країна не підтримала таких дій, крім Франції, яка отримала згоду виплати контрибуції 150 млн франків за збитки колоністам у 1791-1803 рр. Виплата була покладена на мешканців Санто-Домінго.

Фактично гніт, який встановили представники Гаїті призвів до протестів мешканців східної частини острова. Також дія конституції Гаїті передбачала заборону білим плантаторам володіти майном. Креоли шукали змогу здобути незалежність і 1838 р. в Санто-Домінго створили патріотичну організацію «Ла Трінітарія», яка мала завданням звільнення і створення незалежної держави. Очолив її Хуан Пабло Дуарте, а серед членів знаходилися Франсіско дель Росаріо Санчес, Роман Мелья.

На початку 1840-х років невдоволення режимом було не тільки в Санто-Домінго, але й у Гаїті. Зміна режиму Ж.-П. Буайе режимом Ш. Ерара не дала місця в Консультативній раді жодному домініканцю. За наказом Ш. Ерара було проведено репресивні заходи, що змусило опозиціонерів, у тому числі і Х. П. Дуарте, емігрувати з країни. Усередині країни відбулося об'єднання лібералів і консерваторів, які 16 січня 1844 р. звернулися до населення з маніфестом. Останній проголошував намір відокремитися від Республіки Гаїті та створити суверенну державу. Фактично закликано до реалізації гасла «Відокремлення, Бог, Батьківщина, Свобода». Заклик дав результат і протест переростав в організовану боротьбу під керівництвом Ф. Санчеса та Р. Мельї. 27 лютого 1844 р. у столиці розпочалося збройне повстання, яке мало успіх. Пізніше велися бої впродовж місяця. Держава, яка утворилася, була очолена Центральною урядовою хунтою на чолі з представником консерваторів Томасом Бобадільєю. Проте серед колишніх рабів не було повної довіри до іспанців, і 28 лютого Сантьяго Басора організував групу, яка виступала проти нової влади. Хунта

змушена була піти на скасування рабства, видавши 1 березня 1844 р. декрет про остаточне скасування рабства, що стало причиною припинення спротиву прихильниками С. Басора. 14 березня 1844 р. з о. Кюрасао в Санто-Домінго прибув Х. Дуарте, що стало підставою для деякої стурбованості П. Сантани, В. Баеса, Т. Бобаділью. Крупні плантатори бажали боротися за політичну владу. Між консерваторами та лібералами велася гостра боротьба, де латифундисти гуртувалися навколо П. Сантани, тоді як ліберали Х. Дуарте, Ф. Санчес, Р. Мелья представляли інтереси середніх і дрібних власників, торгівців. Загалом ліберали асоціювалися із захистом національних інтересів, тоді як консерватори шукали можливості передати Домініканську Республіку під владу Франції, Англії, Іспанії чи США. Проте спроби Х. Дуарте звільнити Центральну урядову хунту від консерваторів не мали успіху, адже спроба 9 червня заарештувати Т. Бобаділью, В. Баеса, М. Дельмонте була попереджена військами П. Сантани.

13 липня 1844 р. Центральна урядова хунта проголосила П. Сантану Верховним керівником Домініканської Республіки. Наступного дня у виступі він заявив про мету свого правління як збереження порядку та загальне щастя. 22 серпня 1844 р. опубліковано повідомлення Центральної урядової хунти про отримання петицій від знатних родин та генералів і офіцерів з вимогою покарати організаторів заклоту під керівництвом Х. П. Дуарте. У результаті Х. П. Дуарте, Р. Мелья, Ф. Санчес змушені були залишити країну, а виступи прихильників лібералів були придушені.

У листопаді 1844 р. П. Сантана проголошений президентом країни, а також оголошено і конституцію Домініканської Республіки, яка повторювала конституцію США та Кадіса 1812 р. Фактично консерватори прийняли ліберальну конституцію, адже Т. Бобаділья усвідомлював потребу капіталістичного розвитку країни. Так, у конституції підтверджувалося скасування рабства, декларувала рівність громадян перед законом, запроваджувала законодавчу і виконавчу владу. У країні діяв високий майновий ценз для виборців. У конституції відповідна роль відводилася і церкві.

Створена у такий спосіб держава існувала в умовах диктаторських форм правління. Населення країни складало 350-370 тис. осіб. Основними галузями економіки були скотарство, експорт деревини. Вирощування цукрової тростини здійснювалося для внутрішніх потреб. На 1850-ті роки крупні землевласники відновили свої господарства в колишніх межах. При перерозподілі землі з'явилося багато безземельних селян, які орендували невеликі ділянки землі. Невеликі доходи мали ремісники та наймані робітники, причому останні також вимушені були орендувати земельні ділянки. Зрештою економіка країни була відсталою з невеликою кількістю товару на експорт. Доволі повільно йшов процес формування мануфактур.

Помітне місце займала діяльність іноземного капіталу у сфері розробки корисних копалин. Уже у 1843 р. консул Франції Л. Левасер повідомляв про зацікавлення Англії в мідних рудниках Домініканської Республіки. На осінь 1844 р. англійський промисловець Гендрікс, за повідомленням Л.Левасера, за 300 тис. піастрів отримав концесію на використання вугільної шахти в Сібао. З 1860-х років інвестори зі США отримали концесії на видобування солі в Нейбе й спорудження залізниці від узбережжя до родовища; на експлуатацію мідних рудників у Кобрі, Монте-Матео; відкриття пароплавного сполучення між Нью-Йорком, Новим Орлеаном та портами Домініканської Республіки.

Президентами у перші роки існування Домініканської Республіки були в 1844-1849, 1853-1856, 1859-1861 – П. Сантана та у 1849-1853, 1856-1858 рр. – Б. Баес. Процес консолідації держави відбувався під впливом вторгнень армії Гаїті у 1844, 1845, 1849, 1855 р. Помітна частка національного бюджету (1 млн песо) спрямовувалася до військово-морського департаменту країни і суттєво менша (2 720 песо) – на освіту. Витрати на військове відомство трактувалися як потреба підтримувати політичну стабільність режиму П. Сантани. За тих обставин ліберали, які мали підтримку дрібних і середніх землевласників, укріпилися на півночі країни.

7 липня 1857 р. в Сантьяго-де-Лос-Кабальєрос розпочалося повстання лібералів, які 8 липня видали Маніфест революції 1857 р., де давалася оцінка діяльності урядів та критикувався

зміст конституцій 1844 та 1854 рр. Автори маніфесту заявляли про розрив з урядом Б. Баеса та створення нового уряду в Сантьяго. Розгорнулася збройна боротьба, в ході якої ліберали запросили очолити свої сили П.Сантану, який прийняв запрошення з метою порахуватися з Б. Баесом.

Упродовж 1840-1850-х років Домініканську Республіку визнали Англія, США, Франція, Іспанія (1855 р.). При цьому прихильники П.Сантани бажали приєднання до США, тоді як Б.Баеса - до Іспанії. 1854 р. Санто-Домінго двічі відвідував генерал В. Газно, який в один з візитів привіз проект угоди про анексію Домініканської Республіки. Планувалася оренда півострова Саман зі спорудженням вугільної станції для кораблів США. Коли П. Сантана попросив Вашингтон повідомити про угоду урядам Франції, Англії, Іспанії, Гаїті, то було прийнято рішення відкласти анексію Домініканської Республіки. За президентства П.Сантани у 1859-1861 рр. відносини зі США ставали напруженими. П. Сантана вирішив, що подолати економічні труднощі Домініканська Республіка може за допомогою Іспанії.

Намагання зберегти владу Іспанії над Кубою та Пуерто-Рико привели і до підписання угоди між двома державами. 18 березня 1861 р. П. Сантана звернувся до населення країни, пообіцявши захист з боку Іспанії. Санто-Домінго знову стало іспанською колонією з призначенням П. Сантани генерал-капітаном. Того ж дня із заявами протесту виступили П. Бонілья, М. М. Валверде, ряд інших лібералів. Усередині країни розгорнувся патріотичний рух під проводом Хосе Марія Кабрал і Грегоріо Луперон. З 1863 р. розгорнулися широкі бойові дії. На весну 1865 р. іспанці втратили 21 тис. солдатів і 35 млн песо. З травня 1865 р. кортеси оголосили про виведення військ і визнання незалежності Домініканської Республіки.

Після здобуття незалежності в країні почалося формування нової політичної системи. Так, ліберали гуртувалися навколо Грегоріо Луперона та Хосе Марія Кабрала, утворюючи Національну партію («сині»). На той час це була група прихильників двох лідерів, різних за своїми устремліннями. Консерватори («червоні») керувалися Б. Баесом, якого 8 грудня

1865 р. проголосили президентом. Проте вже за півроку в результаті внутрішньої боротьби пост президента зайняв Х. М. Кабрал. Економічні проблеми країни він розв'язував шляхом пошуку угоди зі США, які визнали 17 вересня 1866 р. Домініканську Республіку. За це США мали отримати в оренду півострів Самана та вугільні шахти. Такі дії президента викликали протести в країні, в результаті яких відбувся черговий переворот з поверненням у лютому 1868 р. у президентське крісло Б. Баеса. Останній також вів політику узгодження анексії Домініканської Республіки США та на 1869 р. з'явився проект договору. Останній передбачав поступку всіма правами США та можливість продажу півострова Самана за 2 млн доларів золотом. При цьому В. Грант вважав, що «Придбання Санто-Домінго – це вірність доктрині Монро». Наприкінці 1860-х – початку 1870-х років в США були прихильники анексії Санто-Домінго, Куби, Канади, однак зміни відбулися після початку Десятилітньої війни на Кубі та виступів домініканців. Тому після тривалих дебатів 30 червня 1870 р. подані В. Грантом пропозиції щодо анексії Домініканської Республіки не отримали необхідної кількості голосів. 5 грудня 1870 р. В. Грант наполягав у чергове на анексії Домініканської Республіки. У відповідь Г. Луперон у лютому 1871 р. закликав домініканців до боротьби. В умовах оточення столиці лібералами 25 листопада 1873 р. генерал Ігнасіо Гонсалес здійснив військовий переворот. І. Гонсалес як президент оголосив боротьбу проти лібералів і консерваторів у січні 1873 р. Г. Луперон вважав за потрібне припинити війну, проте тривалого перемир'я не вийшло. У 1879 р. ліберали отримали перемогу і Г. Луперон став президентом. Однією з його ідей стало створення Антильської конфедерації. До Домініканської Республіки втікали патріоти з Куби після Десятилітньої війни. Як тимчасовий керівник країни Г. Луперон ставив завдання відкриття мережі сільських шкіл, розвитку середніх шкіл у містах, проведення перепису населення і господарств країни. Установлювалися відносини з державами та з Ватиканом.

У червні 1880 р. Г. Луперон посприяв приходу до влади президента Улісеса Еро. На 1888 р. Домініканська Республіка

мала населення у 600 тис. осіб, з яких міського населення – 20 тис. мешканців. У сфері промисловості діяли підприємства з виробництва мила, сірників, свічок, цигарок, взуття, лікерів, бавовняних виробів. Розроблялися також лісові масиви з цінними породами дерева. Змінилася ситуація в Домініканській Республіці і через Десятилітню війну на Кубі. Сюди емігрували близько 3 тис. кубинців, серед яких були і працівники сільськогосподарських галузей та кілька плантаторів з капіталом. Війна обмежила виробництво цукру на Кубі, чим відкрила можливості розвитку цукрової галузі Домініканської Республіки. Уже на початку 1890-х вона займала 10-те місце у світі з виробництва цукру (35 547 т у 1893 р.). Окрім цукру експортували какао, каву, тютюн, червоне, каучукове та бразильське дерево. Торгівля велася зі США, Німеччиною, Англією, Францією, Італією, Пуерто-Рико та Кубою. Завдяки лібералам до країни без сплати мита завозили машини й обладнання, залучався іноземний капітал, іммігранти, велася реконструкція портів. 1891 р. зі США було підписано угоду про безмитну торгівлю, тоді як мито на товари з Європи суттєво збільшили. Наприкінці XIX - початку XX ст. до Домініканської Республіки прибули американські, італійські, англійські, французькі власники, які прагнули накопичувати капітал і брали участь у перерозподілі земельних угідь. Основне фінансування здійснювалося за рахунок іноземних інвесторів, оскільки скарбниця була порожньою. Підтримку іноземному капіталу, зокрема американському, надавав у другий період президентства У. Еро (1888-1899). Мав місце процес обезземелення селян, яких також зганяли із землі. При цьому кабалерію (75,46 га) гарної землі можна було придбати за 200, тоді як гіршої – за 40 доларів.

Протиріччя, які мали місце між Г. Лупероном та У. Еро змусили першого у 1887 р. прийняти рішення щодо балотування у президенти. У відповідь розгорнулася кампанія переслідувань, яка змусила Г. Луперона відмовитися від участі в виборах. У. Еро отримав переважну більшість голосів, зробивши віцепрезидентом Мануеля Марія Готьє, одного з лідерів консерваторів. Другий термін У. Еро дав йому змогу встановити диктатуру.

яка діяла під гаслом «Порядок, мир і праця». США вважалися опорою диктатури У. Еро. Вплив Г. Луперона на внутрішньополітичні процеси суттєво знизився у 1890-х роках.

Тим часом зростав зовнішній борг Домініканської Республіки, який на початку 1870-х складав 1,5 млн доларів, а на початок XX ст. зріс до 32 млн доларів. Борг і використання У. Еро коштів у власних інтересах, зловживання владою стали причиною замаху на нього 26 липня 1899 р. Після смерті У. Еро у країні мала місце політична нестабільність і до 1916 р. змінилося 13 президентів. Складним було фінансове питання, яке значно залежало від дій «Improvement Company of New York» і до 1904 р. привело до встановлення з боку США контролю над домініканською митною службою. У січні 1906 р. під впливом США змінено президента країни К. Ф. Моралеса на генерала Рамона Касереса. Останній 7 лютого 1907 р. підписав угоду, якою встановлювався повний контроль з боку США над фінансовою системою країни, а відтак зовнішньою торгівлею та зовнішнім боргом. У подальшому мали місце спроби встановлення протекторату США над Домініканською Республікою. А одним із завдань залишалося недопущення революції в країні.

У самій країні мали місце антиамериканські виступи, які проявлялися в середовищі селян. Для боротьби проти селянського руху планувалося створити в країні національну поліцію. Фінансові витрати на неї з ініціативи США планували отримати в результаті розпуску домініканської армії. Після ноти В. Рассела, посла США, від 19 листопада 1915 р. надійшов конфіденційний лист президента США В. Вільсона від 24 листопада до президента Хуана Ісідро Хіменеса з пропозицією виконання вимоги щодо фінансів і розмежування громадських земель. У ноті домініканського МЗС від 8 грудня 1915 р. містилася відмова, яка мотивувалася загрозою суверенітету Домініканської Республіки і виступом народу. На той час США зайняли провідне місце в зовнішній торгівлі Домініканської Республіки, адже у 1914 р. експорт Домініканської Республіки до США становив 8 572 560 доларів. Під час Першої світової війни зростання експорту США скоротилося. Значну частку в експорті складали цукор, какао, тютюн. Зростання в ціні цукру

пояснювалося потребою в ньому в Європі. Торгівля велася не тільки зі США, але й Німеччиною, Англією, Францією, Італією, Кубою, Пуерто-Рико. У структурі імпорту переважали тканини, чавун, сталь і вироби зі сталі, рис, борошно, м'ясо, молочні продукти. Суттєво виросли витрати на придбання машин.

У Домініканській Республіці внутрішньополітичне життя розвивалося при протистоянні лібералів і консерваторів, яке супроводжувалося збройними сутичками. На першу половину 1916 р. мала місце урядова криза, яка переросла у сутички між Хіменесом і військовим міністром Десідеріо Аріасом, у що втрутилися американські морські піхотинці. Хоча Д. Аріас і прийняв американський ультиматум, він продовжив спротив. Американці діяли в Монте-Крісті та Пуерто-Плато, де опором керував генерал Аполінер Рей. У цей час, у супереч діям посла США Рассела, президентом Домініканської Республіки став лікар Франсіско Енрікес-і-Карвахаль. Даний уряд американці визнавали недійсним і діяли проти нього економічними методами. Вирішено було розпустити армію, а уряд, який продовжив діяльність, у листопаді 1916 р. перебував у критичній ситуації. З цієї причини 26 листопада В. Вілзон дав наказ на окупацію Домініканської Республіки. Уже 29 листопада командувач американських військово-морських сил капітан Г. Непп оголосив про запровадження окупаційного режиму та воєнного стану, в умовах яких було усунуто президента, ліквідовано конгрес, а Г. Непп став самопроголошеним президентом. У самій країні розгорнувся опір, а на сході країни виділився робітник друкарні Грегоріо Урбано Гільберт.

Соціально-економічна ситуація в Домініканській Республіці після Першої світової війни відзначалася рядом традицій. Так, у 1920 р. у Домініканській Республіці проведено перший перепис, який установив наявними 894 665 осіб, з яких у містах мешкало 148 894 особи. Найбільшими містами були Санто-Домінго, Сантьяго, Сан-Педро-де-Макоріс. Понад дві третини населення були зайняті в сільському господарстві. Також головними експортними продуктами були цукор, какао і кава. У США відправляли 81,1% всього імпорту й отримували 77,2% експорту. У період 1905-1920 рр. експорт перевищував імпорт, а

активне сальдо склало 88 301 218 доларів. При цьому скарбниця була під контролем США. Також з 25 цукроварень 12 належали промисловцям США, 2 – співвласникам зі США та Домініканської Республіки, 5 – італійським компаніям, 4 – італо-домініканським власникам, тоді як 2 заводи були у власності домініканців. Крім того, американці володіли 362 189 акрами землі з 438 182, які були задіяні в цукровій промисловості. 1 липня 1920 р. американською владою прийнято рішення про створення земельного суду, чим фактично узаконювали права землевласників на землю. Згідно із законом, який планували впровадити з 1 січня 1921 р., власником землі ставали ті, хто володів нею впродовж останніх 10 років. Зростали американські капіталовкладення, які у 1912 р. становили 7,5 млн доларів, а у 1925 р. – 69 млн доларів. у період економічної кризи впала ціна на цукор з 5 до 3,8 сентаво за лібру.

Діяльність американської військової адміністрації під керівництвом капітана Неппа відзначалася досить жорсткими діями, але навколо неї групувалися крупні землевласники та торговці. Опозиція гуртувалася навколо колишнього тимчасового президента Франсіско Енрікеса-і-Карвахала. 20 березня 1920 р. було створено Домініканський національний союз, головним завданням якого проголосили ведення кампанії за дискредитацію та політичну ізоляцію військового режиму. Подібне завдання мали Асоціація студентів, Патріотична хунта жінок, профспілкові організації. Вимогою всіх організацій стало виведення американських військ і надання країні економічної та політичної незалежності. Проводилася кампанія солідарності з Домініканською Республікою на Кубі, в Чилі, Уругваї, Бразилії, Мексиці, Франції.

У самій країні права домініканців не дотримувалися, а військово-польові суди розглядали справи патріотів, які виступали за національний суверенітет. На початку 1922 р. закрито газету «*La Informacion*». Несподіваною виявилася доля Грегоріо Урбано Гілберта, який воював проти американців у складі партизанського загону, потрапив у полон і був звільнений, попри засуд до страти. Проте йому довелося емігрувати з Гаїті. Опір на селі продовжував тривати. У 1917-1921 рр. відбулося понад 300 збройних сутичок між партизанами й

американськими військами, зі значними втратами серед партизанів. Щоб мати опору було створено 21 серпня 1917 р. Національну гвардію, яку очолили американські офіцери. 3 грудня 1918 р. офіцером Національної гвардії став Рафаель Леонідас Трухільйо Моліна. 30 червня 1922 р. підписано угоду про умови виведення американських військ. Домініканці мали визнати всі декрети, які видано військовим губернатором. США залишали за собою контроль над фінансами. 21 жовтня 1922 р. військовий губернатор склав повноваження. Було створено тимчасовий уряд на чолі з Хуаном Вісіні Бургосом. 12 липня 1924 р. війська США виведено. Президентські вибори провели у 1924 р., давши крісло президенту Орасіо Васкесу, представнику національної буржуазії.

Своє правління О. Васкес будував, опираючись на дрібних власників міста і села. Ним прийнято декрет про обмеження площ, які використовували американські компанії під плантації цукрової тростини. Певні пільги надавалися дрібним власникам. Збільшилися надходження до державної скарбниці від 10 320 730 (1924) до 15 385 843 доларів (1929). Наприкінці 1920-х років популярність президента почала падати. Президент прийняв рішення про перегляд конституції. 9 січня 1929 р. прийнято нову конституцію, яка забезпечувала переобрання О. Васкеса. Проте мав конкурентів в особі голови Прогресистської партії Ф. Васкеса, керівників Республіканської та Ліберальної партій Р. Естрелья Уреньї й Д. Аріаса. Політичну боротьбу скорегувала економічна криза, коли на перший план вийшов Рафаель Леонідас Трухільйо Моліна, який з 22 червня 1925 р. командував Національною гвардією. З 1928 р. він став головнокомандувачем Національної армії. 23 лютого 1930 р. лідери опозиційних партій влаштували заколот у Сантьяго-де-лос-Кабальєрос, проте головнокомандувач відмовився посилати на придушення виступу армію. Президент О. Васкес склав із себе повноваження. 27 лютого після переговорів на території американського посольства між О. Васкесом і Рафаелем Естрелья Уренья, останній став тимчасовим президентом. 16 травня 1930 р. відбулися вибори президента, яким став Р. Л. Трухільйо Моліна.

Прихід до влади Р. Л. Трухільйо Моліна припав на період світової кризи і вже у 1931 р. стало відчутним скорочення надходжень від експорту. Падіння цін на цукор, каву, какао і тютюн привело до скорочення експортних та імпорتنих операцій. Так, у 1929 р. обсяг зовнішньої торгівлі становив 45 млн доларів, а вже у 1938 р. – 15 млн. Значних матеріальних збитків завдав і ураган 3 вересня 1930 р. Способом розв'язання проблеми фінансування стало скорочення сільських шкіл, а після урагану очолив національне представництво Червоного Хреста з метою контролю коштів, які надходили для подолання наслідків. У першій половині 1940-х років у країні діяли Банк резервів (1941) та Сільськогосподарський банк (1945). Крім того, на кінець 1930-х років Домініканська Республіка була країною, яка в Латинській Америці займала 11 місце за обсягом капіталовкладень США. На відміну від інших країн Латинської Америки, Домініканська Республіка не мала інших інвесторів, крім США. На 1945 р. 80% цукрової промисловості контролювалися американським капіталом. У 1940-1941 рр. 3 275 тис. доларів кредиту були використані в будівництві, сфері обслуговування, для придбання обладнання та промислових товарів. На 1943 р. загальний обсяг інвестицій США складав 72 млн доларів.

Станом на 1939 р. в країні мешкали 1 479 487 осіб, з яких у містах - 270 172. Діяли 1 829 промислових підприємств, на яких було задіяно 38 345 робітників. Найпередовішою галуззю вважалася цукрова промисловість (29 390 робітників). Слідом за нею йшли фабрика з виробництва цигарок, фабрики з виробництва мила, швейні фабрики. У 1944 р. уклали контракт з американською фірмою щодо спорудження цементного заводу. Діяло також 231 підприємство з виробництва взуття. Зниження рівня життя було також помітне і на селі. Упродовж 1930-1940-х років 0,1 % землевласників мав 28,9% землі, тоді як 89,8% селян тримали четверту частину всіх оброблюваних земель. В умовах війни поліпшилася кон'юнктура домініканського цукру. Станом на 1942 р. ціни на цукор зросли втричі. Велика Британія купувала цукор по 2,65 доларів за фунт, тоді як у 1941 р. - по 0,92 долари. Також у період 1939-1944 рр. чудовими були врожаї цукрової тростини.

Р. Л. Трухільйо Моліна, як тільки прийшов до влади, розпочав зміни політичної системи країни і майже одразу створив Домініканську партію, змусивши вступити до неї керівників усіх політичних партій. Керованим став і Конгрес, який 1932 р. надав титул «благодійника батьківщини», а в 1933 р. – генералісімуса. 11 січня 1936 р. столицю перейменували у Сьюдад-Трухільйо. На перші пости висувалися родичі президента. 4 листопада 1936 р. диктатор підписав закон про репресії та переслідування за комуністичну діяльність, під яку можна було підвести всіляку опозиційну діяльність. Доволі жорстко діяла влада проти учасників розкритих у 1934 і 1935 рр. змов проти диктатора. Монополізовано кланом диктатора практично весь економічний потенціал країни, що давало змогу діяти з метою власного збагачення. Фактично ж до 1940 р. домінування близьких до Р. Л. Трухільйо Моліна кіл відбувалося в галузі сільського господарства за рахунок монопольного права в торгівлі сільськогосподарськими товарами. На 1939 р. власність президента становила 25 млн доларів. Однак на першу половину 1940-х років Р.Л.Трухільйо Моліна не вдалося підірвати позиції родин Бермудес, Бругаль, Вісіні у винній та цукровій промисловості.

Правління Р. Л. Трухільйо Моліна відзначилося погіршенням стосунків з Гаїті після наказу президента розстрілювати гаїтян, які перетинали кордон у пошуках заробітку на плантаціях цукрової тростини. Унаслідок цих міграцій у Домініканській Республіці у 1920 р. мешкало 28 258 гаїтян, а 1935 р. – вже 52 657 осіб. У 1937 р. в результаті наказу президента загинули понад 10 тис. осіб. У 1939 р. Р. Л. Трухільйо Моліна наказав виплатити компенсацію у 750 тис. доларів, а 1945 р. заборонив використовувати працю поденних робітників з Гаїті. Коли у 1938 р. закінчився другий термін президентського правління Р. Л. Трухільйо Моліна, він передав президентське крісло Хасінто Мосо Пейнадо. Останній перебував при владі до 7 березня 1940 р. Змінив його Мануель де Хесус Тронкосо де ла Конча, який правив до 1942 р., поки Р. Л. Трухільйо Моліна займав посаду командувача Національної гвардії. У травні 1942 р. президентом обрано Р.Л.Трухільйо Моліна, який доволі швидко прийняв рішення про розпуск Національного союзу робітників. Слідом за тим

створено і Трухільйстську партію. На той час функціонувала Домініканська партія, яка нараховувала 669 735 членів. Також від 1940 р. Р. Л. Трухільйо Моліна розпочав видання власної газети «*La Nacion*». Того ж року період історії від 1930 р. почав іменуватися «епоєю Трухільйо», що підтримувалося рішенням Конгресу.

24 вересня 1940 р. Р. Л. Трухільйо Моліна під час візиту до США підписав з державним секретарем США К. Хеллом договір про передачу Домініканській Республіці прав на збирання мита. Відтепер країна отримала змогу розпоряджатися власними коштами, а надходження від митниць складали дещо більше чверті бюджету країни 1939 р. При прибутках в 11 595 тис песо витрати становили на збройні сили – 1 879 тис., громадські роботи – 1 417 тис., освіта, правосуддя, мистецтво – 1 249 тис., національні господарські витрати 5 084 тис., урядовий апарат і поліція – 504 тис., охорона здоров'я – 479 тис., сільське господарство і промисловість – 400 тис. песо. Власне максимальні суми витрат допускалися для інституцій, які сприяли зміцненню режиму.

Власне реакцією на внутрішню політику президента були соціальні протести. Зокрема, у січні 1938 р. у с. Карретон селяни, невдоволені вигнанням із землі розпочали боротьбу за свої права. Влада організувала розправу, спаливши село і знищивши значне число селян. Вели діяльність домініканські опозиціонери на еміграції. Так, у 1939 р. створено Домініканську революційну партію, одним з лідерів якої став Хуан Еміліо Бош. У 1942 р. створили і Домініканську комуністичну партію на чолі з Маурісіо Баесом. У червні 1944 р. президент дав дозвіл на діяльність Домініканської конфедерації праці. У 1945 р. відбулася легалізація профспілок, результатом якої стали страйки робітників цукрової промисловості, які домоглися підйому заробітної плати. Та все ж на 1945 р. позиції Р. Л. Трухільйо Моліна завдяки притоку валюти в умовах війни зміцнилися і, на відміну від ряду диктаторських режимів Латинської Америки, режим Р. Л. Трухільйо Моліна зумів уціліти і продовжити своє існування.

Потреба в цукрі в період Другої світової війни та після неї створила сприятливі умови для економіки Домініканської Республіки,

яка на 1947 р. розрахувалася з закордонними боргами. Проте основна частина прибутків йшла на банківські рахунки «родини» диктатора. Для 1940-1950-х років це були найзаможніші особи, які володіли 35% оброблюваних земель, 25% поголів'я крупної рогатої худоби. Також «родині» належало 63% вироблюваного цукру, 73% виробництва паперу, 86% лакофарбової промисловості, 71% продукції тютюнової промисловості, 81% виробництва молока. За переписом 1950 р. у країні мешкали 2 135 872 особи, з яких 23,8% були мешканцями міст. З них 825 607 економічно активних осіб були задіяні в сільському господарстві, рибальстві, деревообробній промисловості та інших галузях. При цьому, хоча у переписах 1950, 1960 рр. не вказувалося число безробітних, то дані 1970 р. фіксують 400 873 безробітних (30,3%). На 1950 р. у країні нараховувалося 277 311 землевласників, більшість з яких були дрібними власниками і лише 19 911 середніми та 4 258 крупними. Латифундії володіли 53,5 всієї оброблюваної землі. Основна частина інвестицій у 1930-1940-х роках йшла у цукрову промисловість, яка контролювалася кланом Р. Л. Трухільйо й американським капіталом.

Завдяки існуючій соціально-економічній структурі суспільства та різкого контрасту у розподілі національного прибутку в країні склалися два політичних блоки. Так, з одного боку, клан Трухільйо, який підтримували крупні землевласники, управлінський апарат, урядові чиновники й армія. З іншого боку – опозиційний блок, який формувався з представників робітничого класу, найбіднішого селянства та середнього класу, який не міг організуватися в політичні партії, оскільки дозволеною була тільки Домініканська партія. Під контролем диктатора знаходилася і Домініканська конфедерація праці.

У 1950-х роках було вчинено кілька спроб домініканських емігрантів на Кубі, Венесуелі організувати збройні експедиції для ведення боротьби проти диктатора. У 1947 р. на Кубі Хуан Бош створив одну з таких організацій. 14 червня 1959 р. патріотична експедиція висадилася в Констансі, але була ліквідована. За кілька місяців по тому студенти створили підпільний «Рух 14 червня». У січні 1960 р. розкрито змову проти Р. Л. Трухільйо Моліна.

Наприкінці 1950-х років у Домініканській Республіці знаходили притулок диктатори з інших держав. Зокрема, ними були колишній диктатор Венесуели М. Перес Хіменес, колишній правитель Куби Ф. Батіста. У 1959 р. Р. Л. Трухільйо Моліна створив Іноземний легіон для боротьби проти комуністичної загрози, до якого вступили іспанські фалангісти, емігранти з Югославії, втікачі з Німецької Демократичної Республіки. Після перемоги революції на Кубі відбулися зміни у правлячій верхівці. У серпні 1960 р. президент країни Ектор Трухільйо пішов у відставку та був замінений віце-президентом Хлакіном Балагером. Р. Л. Трухільйо Моліна був призначений на пост постійного представника Домініканської Республіки в ООН. Уже 30 травня 1961 р. Р. Л. Трухільйо Моліна був убитий групою з 5 осіб, що не змінило особливо ситуацію в країні. Тоді головнокомандувачем армії став Рамфіс Трухільйо, син диктатора, а Х. Балагер пообіцяв продовження справи генералісімуса. Перші зміни торкнулися політичного життя країни, в якому взяв участь щойно створений Національний громадянський союз. З його боку було запропоновано створення коаліційного уряду, заборонити секретну поліцію, оголосити амністію політичним в'язням, зроблено пропозицію «родині» диктатора залишити країну. 18 листопада 1961 р. Р. Трухільйо пішов у відставку, і наступного дня «родина» на яхті «Анхеліта» вирушила до США, а увечері того ж дня до США направилися також Е. Трухільйо та Хосе Арісменді Трухільйо з родичами та наблизеними особами. Після втечі «родини» Трухільйо позиції Х. Балагера суттєво зміцнилися. Відносно майна «родини» ним ужито заходів для його збереження. Одночасно велася боротьба проти антиурядових заворушень. 28 листопада 1961 р. у Домініканській Республіці розпочався загальний страйк, який тривав два тижні та мав на меті зміну влади в країні. У грудні 1961 р. Х. Балагер пішов у відставку та розпочалися консультації керівників Домініканського революційного авангарду і Національного громадянського союзу за посередництва Дж. К. Гілла, генерального консула США в Домініканській Республіці та помічника держсекретаря А. М. Карріона. У результаті прийняли рішення створити Державну раду з 7 осіб на чолі з Х. Балагером, яка взяла на себе всю повноту влади до виборів нового президента та конгресу.

Першим рішенням Державної ради став розпуск Домініканської партії, націоналізація рухомого та нерухомого майна Р.Л. Трухільйо Моліна. Дали дозвіл на повернення до країни політичних емігрантів. Проте 16 січня 1962 р. військові на чолі з генералом Родрігесом Ечеварією здійснили військовий переворот з метою відновлення режиму. Після арешту членів Державної ради змовники за два дні були заарештовані іншими змовниками, які відновили Державну раду, поставивши на місце її голови Рафаеля Бонеллі, також прихильника колишнього диктатора. У травні 1962 р. Х. Балагер виїхав з країни, а Домініканська революційна партія, Національний громадянський союз, «Рух 14 червня» як провідні вели підготовку до президентських виборів. Загалом на вибори вийшли 26 політичних партій та було 5 кандидатів у президенти.

Домініканська революційна партія представляла націонал-реформістську силу, яка поповнювалася членами з найбільш бідних шарів населення. Лідером партії був політичний емігрант Х. Бош. Останній збирався провести радикальні реформи соціально-економічного плану. Національний громадянський союз належав до крайніх правих і політично та економічно були пов'язані з трухільїзмом. Кандидатом від партії став її голова В. Фіальо. «Рух 14 червня» спільно з Народно-соціалістичною партією належали до лівих і мали намір бойкотувати вибори.

Вибори відбулися 20 грудня 1962 р. за участю 1 054 944 виборців, які мали обрати президента та новий склад Національної асамблеї. Перемога випала Х. Бошу, який отримав 628 044 голоси, тоді як В. Фіальо зібрав 317 327 голосів. На виборах до Національної асамблеї перемогла Домініканська республіканська партія, здобувши 22 місця в сенаті і 52 в нижній палаті. Для Національного громадянського союзу це були 4 мандати в сенаті та 13 у нижчій палаті. 27 лютого 1963 р. відбулася інавгурація Х. Боша.

Одне з перших розпоряджень президента торкалося підготовки нової конституції, яку прийняли 29 квітня. Мета конституції полягала в декларуванні ліквідації всіх проявів диктатури в економіці, політиці, ідеології, громадському житті. Також розпочали аграрну реформу та збільшили витрати на освіту.

Після вступу в силу конституції її основні статі критикувалися правими, і 14 травня В.Фіальо у відкритому листі президенту звинуватив останнього у монополізації засобів масової інформації, створенні спеціальних загонів, зайняття важливих постів членами ДРП і комуністами. Зокрема, Х. Боша звинувачували у таємних домовленостях з комуністами і намірах здійснити переворот з метою передачі влади комуністам. Загалом проти президента організовувалася змова вищого командування армії, мали намір провести страйк і крупні торгівці, які займалися експортно-імпортними операціями. Страйк призначався на 20 вересня 1963 р. Ліві не були задоволені заходами, які вживав президент у боротьбі проти опозиції та захисті конституції.

25 вересня 1963 р. у Домініканській Республіці відбувся військовий переворот, підготовлений 10 генералами та 15 полковниками. За кілька днів Х. Бош перебрався до Пуерто-Рико. За деякий час військові передали владу тріумвірату цивільних – Еміліо де лос Сантос, Мануель Таварес Еспайльята, Рамон Тапіа. Ліві засудили переворот як порушення конституційного процесу. Активісти «Руху 14 червня», очолені Маноло Таваресом Хусто, розпочали партизанську війну. Маніфестацію протесту 5 жовтня 1963 р. організували студенти університету. У травні 1964 р. відбувся загальний страйк робітників, які ставали помітною громадянською силою. У цей час впливові лідери НГС стали активними прихильниками Х. Боша. У січні 1965 р. лідери Домініканської республіканської партії підписали меморандум про єдність дій спільно з Соціально-християнською партією. При цьому Х. Бош постійно намагався відмовитися від співробітництва з марксистськими партіями. Не був постійним і склад тріумвірату, що змусило правих думати про армію як джерело стабільності. Наприкінці 1964 р. в армії існували чотири групи незадоволених діями тріумвірату, а саме група молодих офіцерів, які бажали відновлення конституції та президента Х. Боша, група рядових і сержантів, які знаходилися на тих же позиціях, група полковника Нейта Нівара Сейхаса, яка мала на меті привести до влади Х. Балагера, група Ніколаса Сільфайа, невдоволена політикою тріумвірату.

Хунта, що правила після перевороту, утрималася у владі 18 місяців завдяки контролю над колишнім майном Р. Л. Трухільйо Моліна та підтримці США. Уже на квітень 1965 р. склалася ситуація, за якої більшість домініканців могли виступити проти триумвірату. Створено координаційний комітет повстання та призначено дату виступу на 26 квітня. Однак насправді повстання почалося двома днями раніше і президент триумвірату Дональд Рейд Кабрал пішов у відставку, а Хосе Рафаель Моліна Уренья заявив про своє правління до прибуття Х. Боша. Генерал Еліас Вессін-і-Вессін, очоливши частину армії, розпочав боротьбу проти повсталих, підтримуючи Х. Балагера. Також і прихильники Х. Боша озброювали народ і з 27 квітня опір протрухільїстським силам очолив полковник Франсіско Кааманьо Деньо. 28 квітня його підрозділи завдали поразки генералу Е. Вессіна-і-Вессіна. 27 квітня посол США В. Т. Беннет звернувся до уряду з проханням про військову інтервенцію. 28 квітня президент Л. Джонсон у виступі на радіо заявив про складну ситуацію в Домініканській Республіці та своє рішення. На кінець квітня 1965 р. у країні визначилися центри протистояння. У столиці перебували «конституціоналісти» на чолі з полковником Ф. Кааманьо Деньо, а на військово-повітряній базі Сан-Ісідро – Е. Вессін-і-Вессін і Атіла Луна. У кожному з центрів було створено уряд, а 3 травня конгрес призначив президентом Ф. Кааманьо Деньо. Зі свого боку «трухільїсти» пропонували на президента генерала Антоніо Імберте Баррераса.

28 квітня розпочалася операція американських військ у Домініканській Республіці, де задіяли 34 921 осіб, долучивши також невеликі підрозділи бразильської, гондураської, сальвадорської та костаріканської армій. В армії «конституціоналістів» було 1700 чол., проте сили інтервентів були значними, оскільки відповідали положенням проголошеної 2 травня «доктрині Джонсона» про недопущення нового комуністичного уряду в Західній півкулі. Припинено вогонь 20 травня та розпочато переговори. Ф. Кааманьо Деньо висунув вимоги про відновлення конституції 1963 р., затвердження на посадах представників цивільної влади, яких обрали відповідно до конституції. Також

вимоги стосувалися призначення командувачами родів військ після вступу в силу конституції, створення демократичного уряду на конституційній основі та виведення американських військ та військ ОАД. 31 серпня 1965 р. підписано акт примирення і влада передана Ектору Гарсія Годою, сподвижнику Х. Балагера. 1 червня 1966 р. призначалися президентські вибори, а після роззброєння конституціоналістів офіцери і генерали були призначені на дипломатичну роботу. Кандидатами в президенти стали Х. Балагер та Х. Бош. Переможцем, при можливій їх фальсифікації, став Х. Балагер.

Прихід Х. Балагера до влади дозволив займати президентське крісло у проміжку 1966 - 1996 рр. за винятком 1978-1986 рр. У його діяльності поєднувалися жорстокість і вміння лавірувати між різними політичними силами, ним робилися спроби реформувати національну економіку. Тривалий період перебування при владі визначилося також розгромом лівих сил. Створено було й ультраправу воєнізовану організацію «Банда» для боротьби проти лівих. Також на початок 1970-х років було ослаблено найважливіші марксистські партії.

Помітне місце займала Реформістська партія, де соціальною базою були селяни, що змушувало Х. Балагера приділяти певну увагу аграрній реформі. Упродовж 1962-1971 рр. власниками землі стали 14 525 осіб, середні наділи яких становили 4,9 га. У 1972-1975 рр. земельні наділи розміром 5,2 га отримали 18 657 осіб. Загалом реформа в такому плані забезпечила власністю 266 979 осіб. Даний процес розгортався до 1978 р., змінивши розстановку сил у громадському житті: земельні латифундисти все більше виступали проти президента, тоді як з боку народу посилювалася підтримка. Також певну роль відіграла спроба президента легалізувати Національно-соціалістичну, з 1966 р. Домініканську комуністичну, партію. Це дозволило комуністам підтримувати аграрну політику Х. Балагера. У 1976 р. контрольований комуністами Профспілковий робітничий рух було легалізовано, а у 1977 р. легалізована і Домініканська комуністична партія.

На виборах 1978 р. перемогла Домініканська революційна партія, а президентом став Антоніо Гусман. Створена у 1973 р. Х. Бошем Партія домініканського звільнення змагалася за

президентське місце для свого лідера з Х. Балагером у 1990 р., який переміг з різницею у 25 тис. голосів. На виборах 1996 р. перемога випала Партії домініканського звільнення та Леонелю Фернандесу Рейну.

Остання третина XX ст. стала періодом внутрішньополітичної стабільності в країні. Вона посприяла зростанню економіки країни. Наприкінці XX ст. зросло значення гірничовидобувної промисловості. Певні успіхи були досягнені в туристичному бізнесі. Станом на 1995 р. основними джерелами валютних надходжень стало виробництво цукру (5,7%), кави (3,5%), какао (2,5%), тютюну (1,1%), експорт мінеральної сировини (11,8%), прибутки від туризму (68%), експорт різної сировини (7,4%). Основна частина експорту (81,1%) наприкінці 1980-х років йшла до США. На початку 1990-х років частка міського населення становила майже 60%, приблизно 56% всього населення країни перебувало за межею бідності.

КУБА

Соціально-економічне та політичне життя Куби другої чверті XIX ст. Після війни за незалежність іспанських колоній на материку Куба залишалася колоніальним іспанським володінням. Оскільки були втрачені значні території, владою вжито заходів для зміцнення позицій Іспанії на острові. Так, 1825 р. на Кубі запровадили військовий стан з наданням генерал-капітанам необмежені повноваження. Територію острова поділили на три військові округи. На 1827 р. тут знаходився іспанський гарнізон понад 26 тис. солдатів. Запроваджено сувору цензуру, заборонено зібрання, ліквідовувалися свободи кубинських громадян.

Економічні відносини. В економічному відношенні Куба стала країною з крупним товарним землеробством. Плантаційне господарство цукрової тростини та кави розвивалося екстенсивним шляхом за рахунок скорочення та дроблення напівфеодальних скотарських латифундій. На 1827 р. виробництво цукру становило 92 тис. т, кави – 33 тис. т. На експорт відправляли цукор, каву, тютюн, коштовні метали,

алкоголь, сірку, мед. На 1830-ті роки частка цукру становила 48%, кави – 12%, тютюну – 8,3%, кольорових металів – 6%. При цьому основні прибутки надходили до іспанських торговців.

У 1840-х роках мав місце господарський підйом на Кубі. Домінуючою галуззю економіки стало виробництво цукру. При цьому ставилося завдання підвищувати рентабельність і прибутковість виробництва через конкуренцію з виробництвом цукру з буряка. Уже на 1860 р. 70,8% інженіос застосовували паровий двигун при промисловій переробці цукрової тростини. Також запроваджувалися вакуумні апарати для концентрації цукрового соку, горизонтальні дробилки і т. ін.

Головними центрами цукрового виробництва стали західні (Пінар-дель-Ріо, Гавана, Матанас) та центральні (Лас-Вільяс) провінції, де знаходилося 1065 інженіос, які виробляли продукції на понад 61 млн песо (1860 р.). Загалом виробництво цукру у 1860 р. сягало 447 тис. т, тоді як на експорт пішло 428 тис. т.

Наприкінці 1830-х років на Кубі розгорнулося будівництво залізниць і впродовж 1833-1837 рр. за участі англійського капіталу побудовано першу з них. Уже на початок 1860-х років довжина залізниць складала 1281 км. Залізниці, на будівництво яких залучено 28 млн песо, сполучали основні райони цукрового виробництва з портами Гавана, Матанас, Трінідад, Санкті-Спірітус. Це також вплинуло на процес концентрації цукрового виробництва. Хоча основною робочою силою на плантаціях залишалися раби, яких нараховувалося понад 172 тис. (46% загальної кількості).

Прискореними темпами розвивалася тютюнова промисловість, звільнена 1817 р. від королівської монополії. Зосередилася вона в провінції Пінар-дель-Ріо та Орієнте. На 1862 р. існувало 11 тис. тютюнових плантацій, виробництво тютюну сягало 251 тис. т, на тютюнових плантаціях використовували 17 тис. рабів, а переробці тютюну задіювали вільних. Із запровадженням парового двигуна поглибився процес спеціалізації та концентрації тютюнового виробництва. На початок 1860-х років на Кубі діяли 1217 підприємств з виготовлення сигар з понад 19 тис. робітників. На 38 підприємствах 2300 робітників виготовляли цигарки. На ряді підприємств використовували працю надомних робітників. На тютюнових підприємствах

створювалися перші робітничі організації. Так, з 1865 р. стала виходити газета тютюників «*Aurora*», а у 1866 р. виникла асоціація тютюників Гавани (3 тис. членів).

У сфері землеволодіння помітне переважаання крупної земельної власності, доволі швидко зростало дрібне і середнє землеволодіння (понад 35 тис. госп.). Щоправда, останні часто потрапляли у фінансову залежність від крупних плантаторів і змушені були сплачувати різні форми ренти. Найповніше цей процес проявився у західних районах острова. Відбувалося дроблення скотарських асієнд. Проте часто вони перетворювалися на тваринницькі ферми, яких налічувалося на 1860 р. 9 тис. Певного успіху досягла гірничовидобувна промисловість. На середину XIX ст. на Кубі діяла 31 компанія з видобування міді. Близько 10 тис. т міді вивозили до Англії. З середини XIX ст. розробляли хром, вапняк, мармур, гіпс.

Крупними торговими центрами зі значною концентрацією населення стали міста. У Гавані нараховувалося понад 200 тис. мешканців, у Сантьяго-де-Куба – близько 40 тис. Торгівлю з іншими країнами вели 15 портових міст Куби. До того ж в містах зосереджувалося ремісничє виробництво, зорієнтоване і на експорт. Деякі ремісничі виробництва використовували парові машини. Розгалуженою була мережа ремісничих підприємств для внутрішнього ринку. З середини XIX ст. зароджувалися легка і харчова промисловість. Тоді ж виникають страхові й акціонерні компанії, торгові фірми. Попри кризи 1857 і 1866 р., у 1862 р. функціонували 37 компаній з капіталом понад 200 млн песо. На 1860-ті роки сповільнилися темпи економічного зростання.

Соціальна структура населення. Населення острова у 1827 р. нараховувало понад 704 тис. осіб, з яких 311 тис. – креоли, 106 тис. – вільні метиси і мулати, 287 тис. – раби-африканос. До числа креолів додалися вихідці з Луїзіани, Гаїті, Домініканської Республіки. Більша частина креольського населення були дрібні та середні власники тютюнових плантацій, власники скотарських асієнд, дрібна сільська біднота. Помітне місце займали крупні плантатори з західних і центральних районів острова. Ця креольська аристократія

отримала від іспанської корони значні привілеї та були представлені у фінансовому відомстві, гаванському муніципалітеті, Економічному товаристві друзів країни, Королівській раді з розвитку сільського господарства, промисловості та торгівлі (Хунта сприяння з 1830 р.).

Наявність усередині плантаторської аристократії консервативної та ліберальної груп змусила говорити про реформи колоніального управління. Порушувалося і питання торгівлі рабами. Хоча 1817 р. Іспанія підписала договір про заборону торгівлі рабами, все ж вона ігнорувала дотримання його положень. Навіть генерал-капітани були задіяні в цій ситуації, адже отримували по 10 песо з кожного нелегального раба. Купці також отримували прибуток, адже з 500 рабів отримували 120-130 тис. песо. Ліберально налаштовані плантаторські кола були стривожені зростанням числа невільників. Серед них з'явилися ідеологи аболіціоністського руху Хосе Антоніо Сако-і-Лопес, Домінго дель Монте-і-Апonte, Хосе де ла Лус-і-Кабальєро. Причиною виникнення аболіціонізму пояснюється боязню повторення гаїтянських подій на Кубі.

Після смерті в 1833 р. короля Фердінанда VII за регентського правління королеви – вдови Марії-Крістіни було відновлено конституцію 1812 р., а 1835 р. підписано новий договір про заборону торгівлі рабами. З відновленням конституційної монархії на Кубі Х. А. Сако у трактаті «Лист одного патріота, або Скарги кубинців, направлені своїм представникам у кортеси» порушив питання про проведення реформ. В економічному питанні необхідно було скасувати дискримінаційну митну політику метрополії. В політичній галузі вимагалось зрівняння у правах з мешканцями метрополії, скасування військового стану, обмеження повноважень генерал-капітана, створення Провінційної ради з правами виконавчої влади та представництва Куби в кортесах Іспанії. У сфері соціальної порушувалося питання припинення контрабандної торгівлі рабами та заохочення білої колонізації. Та все ж з боку Іспанії проводилася жорстка економічна політика шляхом збільшення мита на товари, які ввозилися з інших держав. Відповіддю стало підвищення у США мита на кубинські товари.

Політичне життя. З 1834 р. генерал-капітаном став генерал Мігель Такон, який провадив репресивну політику щодо креолів. Широко розгорнулася контрабандна торгівля рабами. Остання принесла генерал-капітану прибутку понад 450 тис. песо. Внутрішня торгівля на острові знаходилася в руках іспанських торговців. Заборонялося видання двох ліберальних газет і діяльність Академії літератури.

З приходом до влади у 1835 р. у східній частині острова ліберала генерала М. Лоренсо почав назрівати конфлікт. Після встановлення конституційної монархії з 1 жовтня 1836 р. генерал Лоренсо запровадив у дію конституцію. відмовившись виконувати накази вищої влади, він наразився на встановлення блокади східного узбережжя. Наприкінці жовтня в конфлікт втрутилися Англія, Франція, США, тоді як крупні креольські власники відмовилися підтримувати М. Лоренсо, який у грудні 1836 р. залишив Кубу.

Кубинські делегати, які прибули до Мадриду, не змогли взяти участь у засіданні кортесів. Тоді ж було прийнято рішення про те, що Куба має управлятися «спеціальними законами», адже на неї не мають поширюватися конституційні гарантії через існування рабства. Відмовитися від нього на Кубі, де зростання товарного землеробства залежало від праці рабів, не могли. На 1841 р. чисельність невольників на острові складала 43% населення (понад 436 тис. осіб). Зростання бунтівних настроїв у середовищі невольників набирало сили з кінця 30-х до 40-х років. Так, наприкінці 1843 р. генерал-капітан О'Доннел отримував численні повідомлення від плантаторів про змови рабів. Він ужив репресивні заходи, відомі як «Змова Ескалери», в результаті чого під підозрою потрапили 4 тис. осіб, з них понад 2 тис. вільні мулати й африканос. Проте під тиском громадської думки іспанський уряд 1845 р. видав декрет «Про заборону і припинення торгівлі рабами», який передбачав покарання за контрабандну торгівлю рабами. При цьому саме рабство захищалося владою. 1855 р. кортеси прийняли закон, який оголошував рабство специфічною формою приватної власності, а тому визнавалося недоторканим. Контрабандна торгівля рабами тривала до 1860-х років. На зміну рабам намагалися

забезпечити притік іммігрантів. Проте організована імміграція забезпечила притік лише китайських кулі, яких у 1853-1874 рр. прибуло бл. 132 тис. осіб. Існування рабства, а радше бажання його зберегти, стало причиною появи руху за приєднання до США. У 1847 р. було створено Гаванський клуб, який очолили плантатори М. Альдама, К. Мадан, Л. Альфонсо. У Камагуеї рух очолив Г.Бетанкур Сісерос, а в районі Трінідада і Сьєнфугоса діяв генерал Н. Лопес. Проте після провалу змови «Кубинська троянда» влітку 1848 р. Н. Лопес утік до США, де встановив контакти з членами Кубинської ради, які готували військову експедицію. Проте США прагнули домогтися передачі острова дипломатичним шляхом і за президента Д. Н. Полка (1845-1848) провели невдалі переговори щодо купівлі Куби. Експедиції на Кубу не було організовано, а анексіоністські настрої послаблені. Тут зіграла свою роль і діяльність Х. А. Сако та Д. дель Монте. Після буржуазних революцій у Європі Іспанія посилила протистояння Англії в питанні рабства, а Гаванський клуб припинив своє існування. Анексіоністська діяльність продовжилася кубинськими емігрантами в Новому Орлеані. У травні 1850 р. Н. Лопес дістався Куби в районі Карденаса, але змушений був залишити острів під тиском іспанських військ. У 1851 р. у Пуерто-Прінсіпіє та Трінідаді передчасно розпочалося повстання. Н. Лопес прибув надто пізно, і після висадки в Байя-Онда його загін був розгромлений. Самого Н. Лопеса стратили 1 вересня 1851 р.

Поряд зі сповільненням економічного зростання у 1860-х роках у затяжну кризу потрапила система рабства в країні. Заборона на торгівлю рабами та обмеження їх ввезення привело до здорожчання праці рабів. При вартості їхенію 350 тис. песо на придбання й утримання рабів ішла третина даної суми. Звичною справою у 1860-х роках стало залучення до переробки цукрової тростини бл. 47 тис. найманих робітників. На доказ кризи рабства служило і зростання числа вільних метисів і мулатів. На 1861 р. вони становили 16 % населення (232 тис. осіб). Незначною була чисельність невільників серед міського населення (76 тис. осіб). У містах традиційним ставало винаймання рабів, звільнення раба за викуп.

Відбувалося розмежування і в середовищі плантаторів. Потужними були позиції проіспанських угруповань заможних плантаторів західних і центральних регіонів. Влада також використовувала боязнь плантаторів перед виступом рабів для зміцнення позицій влади. Проте в політичній та економічній сферах наростали протиріччя. Обурення викликала митна політика, адже від 1795 по 1864 р. Іспанія отримала у вигляді різних податків (на 1860-ті роки 77 прямих і непрямих податків) 567 млн песо. При цьому надходження до скарбниці не йшли на розвиток острова. Зокрема, 1860-1864 рр. третина суми надходжень давалася на потреби острова. У результаті не відбувалося належного накопичення капіталу, а значних складнощів зазнавали дрібні та середні плантатори.

Політичні обмеження викликали ще більше невдоволення. На острові продовжував діяти режим воєнного часу, відсутні були «спеціальні закони» для Куби, в апараті управління переважали іспанці (183 пости проти 41 для кубинців). Проте мало місце і пом'якшення режиму. За генерал-капітанів Х. Серрано (1858-1862) та Д. Дульсе (1862-1866) впровадили свободу зборів, друку, послаблено режим воєнного часу. Відновився рух за реформи колоніального управління, очолений плантаторами західних і центральних районів. З 1863 р. розпочалося видання газети «*El Siglo*». Рух за реформи підтримали політичні діячі Іспанії, як це зробив Х. Серрано у січні 1865 р. наполягаючи в одному з виступів у кортесах на необхідності здійснення реформ соціально-економічного та політичного характеру. Відповіддю на виступ став маніфест, який кубинці направили до Мадриду в травні 1865 р. за підписами 24 тис. мешканців. Ним вимагали зміни діючої митної політики, зміни податкової політики, заборону торгівлі рабами, створення автономного уряду, здобуття представництва в кортесах.

25 листопада 1865 р. в Іспанії створили Інформаційну хунту, яка мала розглянути засади «спеціальних законів». Участь у роботі брали 22 представники колоній та 22 делегати призначених урядом. Робота велася з 30 жовтня 1866 до квітня 1867 р., і першим питанням стало рабство. Наприкінці квітня 1867 р. було досягнуто проекту скасування рабства, яке мали

скасувати впродовж 7 років з викупом. Звільняти мали рабів від 60 років і дітей рабів до 7 років. Паралельно з роботою хунти 12 лютого опубліковано королівський декрет про впровадження десятивідсоткового податку на всі види власності. До того ж на Кубі впали ціни на експортні товари як наслідок економічної кризи 1866 р. При падінні цін зросли митні тарифи на тютюн у США, що створило кризу тютюнової промисловості. Прибутки іспанської скарбниці у 1866-1867 р. знизилися до 18,1 млн песо. Фінансова криза викликала банкрутство акціонерних компаній. Для Іспанії Куба стала джерелом коштів, які використовували і у військових авантюрах. Так, 1861 р. Іспанія захопила Санто-Домінго, у 1861-1862 рр. брала участь в інтервенції до Мексики спільно з Англією та Францією, у 1864-186 рр. вела війну в Чилі та Перу. Витрати на військові потреби сплатила переважно Куба (понад 12 млн песо). Із липня 1867 р. впроваджувався новий податок, який викликав невдоволення власників, оскільки сплатити податок не могли. Влітку 1867 р. у східній частині острова з центром у Баямо розпочалася підготовка до збройного повстання. Пізніше підготовка перенеслася в Мансанільо, Ольгін. З початком буржуазної революції в Іспанії у вересні 1868 р. постання відбулося в Пуерто-Рико.

Десятилітня війна за незалежність. Уранці 11 жовтня 1868 р. в інженію «Ла Демахагуа» біля Мансанільо зібралися однодумці К.М. де Сеспедеса та звільнені ним раби, перед якими він оголосив маніфест. Маніфест став апеляцією до рівності людей від природи, звинуваченням метрополії та обґрунтуванням причин розриву стосунків з Іспанією. У маніфесті ставилося завдання поступового скасування рабства з викупом, установлення вільних і рівноправних економічних стосунків, декларував загальне виборче право. Маніфест проголошував право ведення збройної боротьби за незалежність. Метою стало проголошення сильної централізованої влади, зосередженої в руках головнокомандувача з функціями законодавчої влади, та Урядової комісії з 5 осіб з функціями виконавчої влади. Маніфест передбачав скасування податків і запровадження єдиного п'ятипроцентного податку на всі види власності.

Повстанці захопили Хігуані, Ель-Датиль, Гізу, Санта-Ріта. 15 жовтня К. М. де Сеспедес на чолі чотиритисячного загону вирушив на Баямо і після облоги захопив місто, яке оголосив столицею Вільної Куби. Сам керівник був проголошений генерал-капітаном Революційної Куби та Головнокомандувачем Визвольної армії. 27 грудня 1868 р. К. М. де Сеспедес видав наказ про конфіскацію та звільнення рабів, які належать ворогам революційної влади. Вільними ставали і раби, яких власники передавали визвольній армії з правом компенсації після перемоги.

4 листопада 1868 р. повстання почалося в провінції Камагуей, яку в більшій частині захопили повстанці. Допомогла повсталим і експедиція емігрантів на чолі з Мануелем де Кесада у грудні 1868 р. При цьому повсталі діяли окремо від К. М. де Сеспедеса, створивши Революційний комітет центру. В лютому 1869 р. його трансформували в Асамблею представників центру. Серед перших декретів у провінції був декрет про звільнення рабів з викупом. Звільнених рабів закликали вступати до Визвольної армії. 6 лютого 1869 р. повстання почалося в провінції Лас-Вільяс, де створили Революційну хунту. Проте нестача зброї змусила відступити повстанців до Камагуею.

Придушення повстання здійснював генерал Бальмаседе, який 15 січня 1869 р. захопив Баямо. Також під владою іспанців залишалася західна частина з Гаваною, Матансасом, Пінар-дель-Ріо. Зосереджені тут іспанські війська успішно придушували виступи у Вуельта-Абахо (Пінар-дель-Ріо) та Хагуей-Гранде (Матансас). У середовищі повсталих обговорювалося питання форм політичного устрою Куби і після тривалих переговорів було прийнято рішення про створення Кубинської республіки. У 1869 р. в Гуаймаро провінції Камагуей представники трьох провінцій 10 квітня прийняли конституцію, яка проголосила Кубу федеративною республікою. Острів поділили на штати Оріенте, Камагуей, Лас-Вільяс, Оксіденте. Усі штати мали рівне представництво у палаті представників. Виконавча влада належала президенту, який призначав головнокомандувача Визвольної армії, мав право вето щодо законопроектів Палати представників, затверджував послів, підписував договори,

погоджені палатою представників. Вища законодавча влада належала Палаті представників, яка мала право призначати президента, голову Палати представників, членів уряду. В її віданні знаходилося оголошення війни та укладення миру, встановлення контрибуцій і податків, ратифікації договорів з іншими країнами, створення армії та ін. Судова влада оголошувалася незалежною з подальшою розробкою спеціального законопроекту.

Конституцією декларувалися свободи слова, друку, зібрань, віросповідання, право на освіту. Мешканці незалежної Куби оголошувалися вільними та рівними в правах і зобов'язані вступати до Визвольної армії. Президентом республіки став К.М. де Сеспедес, главою Палати представників - Сальвадор Сіснерос Бетанкур, головнокомандувачем - Мануельде Кесада.

Скасування рабства не обговорювалося конституцією, адже задекларована рівність передбачалася для білого населення. Виданий у липні 1869 р. «Регламент для лібертос» стосувався створення у штатах цивільних комісій з метою обліку рабів. Лібертос мали зобов'язання працювати 9 годин на господаря та безоплатно – на користь республіки кілька днів. Також отримували у своє користування невеликий наділ землі. Фактично регламент задовольняв інтереси плантаторів, які не бажали скасування рабства. У Палаті представників проявилися й анексіоністські наміри. 29 квітня 1869 р. Палата представників направила до президента США послання з побажанням бачити Кубу частиною США. Фактично це був спосіб домогтися звільнення від Іспанії якомога безкровним шляхом. Палата представників займалася також розробкою цивільних законів, серед яких важливим можна вважати закон про загальне виборче право, безкоштовну народну освіту, цивільний шлюб. Прийнято закон про створення Визвольної армії, яка мала складатися з трьох дивізій, кожна з яких діяла в певному штаті. На допомогу їй були спрямовані і дві експедиції навесні 1869 р.

Складність ситуації полягала в нестачі зброї та боєприпасів і невеликій (10-12 тис. осіб) чисельності армії повсталих. Наприкінці 1869 - початку 1870 р. генерал Бальмаседе оволодів провінцією Лас-Вільяс, зокрема наприкінці 1869 р. захоплено Гуаймаро. Ці дії ускладнили законодавчу діяльність уряду. Для

боротьби проти проіспанських елементів К. М. де Сеспедес наприкінці 1869 р. видав наказ про знищення власності прихильників колоніального режиму. У грудні 1869 р. М. де Кесада просив Палату представників про розширення повноважень Головнокомандувача, але був звинувачений у диктаторських намірах та був змінений Т. Джорданом. У грудні 1870 р. вийшов декрет про скасування рабства.

Із березня 1870 р. Т. Джордан залишив пост командувача і з грудня 1870 р. Визвольна армія не мала Головнокомандувача. Також у травні 1870 р. І. Аграмонте усунувся від командування дивізією Камагуея, повернувшись до участі в боротьбі тільки у січні 1871 р. та організувавши боротьбу. Успішними стали дії повсталих в Орієнте, де провели вдалі операції в районі Гуантанамо. Проте боротьба велася у складних умовах, адже Іспанія постійно нарощувала сили (до 60 тис.) та зробила великі витрати (понад 70 млн песо) на воєнні потреби. Загалом проголошення Кубинської республіки відбулося у несприятливих політичних обставинах. Боротьба не поширилася на всю територію острова. Крім того, мали місце розбіжності між законодавчою та виконавчою владою, які привели до відкритої боротьби за владу. Так, у лютому 1870 р. запроваджено посаду віце-президента, яким став Ф. В. Агілера. А 13 квітня 1872 р. Палата представників прийняла доповнення до конституції, яким за відсутності президента та віце-президента тимчасовим президентом ставав голова Палати представників. Утрата підтримки К. М. де Сеспедесом привела до прийняття в жовтні 1873 р. Палатою представників рішення про усунення президента і призначення тимчасового президента С.С. Бетанкура. На цей час райони, де вели бойові дії повстанці, були суттєво виснажені, а з кінця 1873 р. припинила допомогу і кубинська еміграція. Наприкінці 1873 р. відбулася перестановка військового керівництва та призначення нових членів уряду. Територію республіки поділили на Східний і Західний військові округи. Командувачем сил Оксіденте призначили М. Гомеса, а в Орієнте – К. Гарсія. Військовим міністром став генерал В. Гарсія. У січні 1874 р. у Сан-Дієго-де-Буенавентура провели нараду уряду та військового керівництва, на якій прийнято рішення про вторгнення у провінцію

Лас-Вільяс. У відповідь іспанські війська, зосередивши крупні сили, у лютому – березні дали дві битви, в яких зазнали поразки від повстанців. Значні втрати повстанців не дали змоги продовжувати активні бойові дії. Бойові операції М. Гомес зміг продовжити в районі Пуерто-Прінсіпе, Нуевітаса, Каскорро, Сібаніку влітку – восени 1874 р. У січні 1875 р. М. Гомес, розпочавши наступ на захід, змушений був припинити його через розбіжності серед повстанців.

У січні 1875 р. В.Гарсія був призначений командувачем армії Центру та вже швидко відмовився коритися наказам верховної влади, організувавши у травні 1875 р. змову у Лагунас-де-Варона. До нього приєдналися прихильники К. М. де Сеспедеса. Вимогою змовників стала відставка президента С. С. Бетанкура та відмова від бойових дій на заході. С. С. Бетанкур змушений був залишити свій пост, і тимчасовим президентом призначено Х. Б. Споторно. У березні 1876 р. його змінив Т. Е. Пальма.

Складну ситуацію в середовищі повстанців використали іспанці, які на початку 1876 р. розпочали наступ і завдали поразки М.Гомесу. М.Гомес змушений був повернутися до Орієнте, аі його на посту командувача замінив В. Гарсія. Солдати Визвольної армії припинили спротив і розійшлися по домах. Іспанські війська впродовж 1877 р. під командуванням генерала М. Кампоса придушили опір Камагуея та Лас-Вільяс.

У жовтні 1877 р. розпочалися переговори між повстанцями та іспанцями про припинення збройної боротьби. 10 лютого 1878 р. у Санхон поблизу Пуерто-Прінсіпе підписано компромісний договір. Кубі надавалися ті ж політичні права, що і Пуерто-Ріко: стало можливим направляти в кортеси представників, рабам і азіатам, які були бійцями Визвольної армії, надали свободу, регламентувалися умови капітуляції та здачі зброї. Санхонський договір не був визнаний А. Масео, тож його прибічники продовжили боротьбу. 15 березня 1878 р. з ним у Мангос-де-Барагуа зустрівся М. Кампос. А. Масео відкинув умови договору, і 23 березня бойові дії в Орієнте відновилися. Було прийнято рішення про направлення А.Масео за кордон для збору коштів, і 10 травня 1878 р. він відбув за кордон. В Орієнте остаточно припинилися бойові дії.

Десятилітня війна завершилася компромісним миром, на укладення якого вимушена була піти й Іспанія. Остання мала значні людські втрати та за період 1868-1878 рр. витратила 700 млн песо. Сама визвольна війна велася на території частини острова і не була підтримана всім креольським населенням. Основна мета війни не була досягнута, але у східній частині острова скасували рабство. Повністю його скасували 1886 р.

Економічні та соціальні наслідки Десятилітньої війни.

Загалом Десятилітня війна вплинула на сфери соціального й економічного життя Куби. Так, скоротилася кількість інхеніо та тютюнових плантацій. Значних збитків зазнали східні провінції Орієнте, Камагуей, Лас-Вільяс. Тут землі скуповувалися іспанцями, а представники кубинських плантаторів вимушені були брати позики для відновлення господарства. Ліквідація рабства поставила під загрозу роботу цукрової промисловості, адже колишні раби залишали помістя та плантації, переходячи в міста. Розв'язанню проблеми вирощування цукрової тростини сприяла система колонату, яка передбачала роботу орендаратора на плантації та матеріальну допомогу від власника землі. Колони змогли виробляти від 35 до 40% цукрової тростини. За переписом 1899 р. на Кубі мешкали 15 тис. колонів. Хоча у 1870-х роках Куба втратила світову першість з виробництва цукру, поступившись Німеччині та виробляючи у 1894 р. 14% світового виробництва цукру (1 086 262 т). У 1880-1890-х роках процес скорочення інхеніо тривав у зв'язку зі збільшенням виробництва бурякового цукру, що привело до падіння цін на цукор у Європі та стало причиною банкрутств. До інших причин належало звільнення рабів без компенсації та процес модернізації з дорогим зарубіжним обладнанням. У 1888 р. на острові діяло ще 619 інхеніо, у 1890-х – близько 400, у 1904 р. – 173.

Після війни зросла залежність цукрової промисловості від американського ринку і в 1878 р. експорт становив 81,18 %, а у 1894 р. 91,49%. З 1883 р. розпочався процес скуповування інхеніо американським капіталом. Тютюнова промисловість при модернізації та концентрації виробництва втрачала кількість підприємств і у 1883 р. на острові діяло 127 тютюнових фабрик.

Крім того, працювали на Кубі 62 винокурні, 27 шкіряних заводів, 17 консервних фабрик. Для Іспанії важливим було зберегти владу над Кубою, оскільки прибутки з острова ішли на потреби монархії. Надзвичайно малими були видатки на соціальні потреби, зокрема освіту. Високими були митні збори.

На Кубі населення на 1899 р. налічувало 1 572 797 осіб, з яких 910 249 – білого населення. Значна кількість мешканців займалася сільським господарством (близько 295 тис. осіб). У торгівлі і транспорті зайнято було 79 427, у промисловості – 93 034. При цьому прислуга становила 141 936 осіб, а інтелігенція – 8 736. Існування високого майнового цензу, який позбавляв кубинців можливості брати участь у виборах. Зокрема з 1 400 тис. кубинців право голосу було тільки у 10 тис. осіб. Проте зі 129 тис. іспанців 42 тис. були виборцями.

Змінилася після війни класова структура суспільства, адже щез клас рабовласників. Відбулося політичне розмежування буржуазії, при якому власники цукроварень і тютюнових фабрик переважно зайняли проіспанську позицію, вимагаючи адміністративних реформ з метою перетворення Куби на повноцінну провінцію. Інша група займала автономістську позицію. Центром автономізму стала провінція Лас-Вільяс, яку підтримувала сільська буржуазія східних провінцій та промислова західних. Автономістські погляди поділяла кубинська інтелігенція та середні міські прошарки. Автономісти належали до заможних кіл, які прагнули отримати владу шляхом переговорів з Мадридом. Третя група, переважно вихідці з провінції Орієнте, власники тютюнових плантацій у Флориді виступала за незалежність Куби. Кубинці у Флориді були лояльними до США, але кризи 1890 і 1893 р. спричинили бажання повернутися на батьківщину. Результатом війни стала поява Ліберальної партії та Консервативного союзу. До першої переважно входили кубинці, тоді як до другої – іспанці. Тим не менше, обидві партії не порушували питання про боротьбу за незалежність.

Останні двадцять років XIX ст. стали часом розвитку робітничого руху. У Гавані з'явилися професійні організації, товариства взаємодопомоги та виділилися лідери цього руху Енріке Роїг-і-Сан-Мартін, Карлос Баліньо. У 1887-1889 рр. Е. Роїг-і-Сан-Мартін видавав газету «*El Productor*», пропагуючи

через неї ідеї наукового соціалізму. Своє місце займала «*La Tribuna obrera*», яку у Флориді видавав К. Балінью. У 1887 р. зроблено спробу провести кубинський робітничий з'їзд, але вдалося провести тільки ряд нарад Центральної хунти ремісників Гавани. Реакція на заклики хунти мала місце в Матансасі, Карденасі, Сагда-ла-Гранде, Сантьяго-де лас-Вегас, Бухагалі.

Справжній конгрес відбувся в січні 1892 р. у Гавані за участю понад 1 тис. делегатів. Тут розглянули питання восьмигодинного робочого дня, визнали право на страйк, заборону расової дискримінації, покращення умов праці. Більшість делегатів були анархісти, які виступали за «революційний соціалізм». Однак конгрес не завершив свою діяльність з причин арештів. Розвиток організованого руху пов'язаний з діяльністю Хосе Марті, Антоніо Масео, Максимо Гомесом. У контакті з ними Х. Марті, перебуваючи на еміграції у США, вів діяльність зі створення Кубинської Революційної Партії, яку заснували 10 квітня 1892 р. за участю К. Балінью. Мета партії – визволення Куби та Пуерто-Рико від влади Іспанії. Завдання, за визначенням Х.Марті: об'єднати еміграцію, поєднати дії емігрантів з діями прихильників незалежності на острові, вести революційну пропаганду, збирати кошти на потреби війни, шукати дружні країни для надання допомоги. Офіційним органом партії стала «*Patria*», у якій у 1892-1895 рр. Х. Марті публікував статті, засуджуючи непридатність автономістських і аннексіоністських ідей, визначив принципи облаштування держави в майбутньому. Союзників для Куби Х. Марті шукав серед країн Центральної Америки та карибського басейну. На острові утворилися осередки КРП, якими керували Х. Г. Гомес, Г. Монкада, Б. Масео, С. С. Бетанкур, П. Діас, Домінгес, М. Сангілі, Е. Кольясо, Х. М. Агірре.

Готували і збройне повстання, яке планували розпочати 10 жовтня 1894 р., але тут завадила погода. Невдалою виявилася і спроба почати виступ у січні 1895 р., бо тоді судна з повстанцями були затримані владою США. Тільки 24 лютого 1895 р. у 13 східних і 3 західних пунктах розпочався одночасний виступ. Важливу роль тут відіграв «Маніфест Монтекрісті», підписаний Х. Марті та М. Гомесом у Домініканській Республіці

25 березня 1895 р. Проти їх дій виступили автономісти, які засуджували боротьбу маніфестом від 3 квітня 1895 р.. 1 квітня на Кубу прибув А. Масео, а 11 квітня і Х. Марті та М. Гомес. Х. Марті став політичним і військовим керівником, а М. Гомес – верховним головнокомандувачем Визвольної армії. Його заступником і відповідальним за дії в провінції Оріенте став А. Масео. У 1895 р. Визвольна армія нараховувала 12 тис. осіб, тоді як у 1896 р. сягала 45 тис. Їм протистояла іспанська армія, яка у 1895-1896 рр. складалася зі 182 тис. військовиків, а у 1897 р. – 218 тис. До цього числа додавалися ще 80 тис. добровольців із числа іспанців і кубинців. Чисельна перевага іспанців змушувала повстанців діяти партизанськими методами.

19 травня 1895 р. загинув Х. Марті, але боротьба мамбісес очолювалася М. Гомесом і А. Масео. На звільненій території в провінції Камагюей у Хімагуані 16 вересня 1896 р. було проголошено конституцію Куби. Урядову раду тоді очолив Сальвадор Сіснерос Бетанкур, головнокомандувачем армії залишався М. Гомес, а його заступником – А. Масео. Термін дії конституції складав 2 роки. У статті 11 йшлося про укладення миру з Іспанією на основі визнання незалежності Куби. Пошук союзників у боротьбі проти Іспанії не дав результатів. Лише в Еквадорі, президент якого Е. Альфаро підтримував дружні стосунки з Х. Марті, М. Гомесом та А. Масео було створено загін з 200 чол. та велися пропагандистські заходи на користь Куби. Е. Альфаро робив спроби домовитися про мир з королевою Ізабелою II. З боку США у відносинах з Іспанією Куба залишалася однією з тем, адже мала місце пропозиція придбання острова за 300 млн доларів. Сама війна набирала жорстокіших форм. Успішною стала рейдова операція мамбісес 22 жовтня 1895 – 22 січня 1896 р., коли подолали відстань у 1700 км. У відповідь на дії повстанців влада, генерал-губернатор В. Вейлер чинив політичний геноцид. Протести проти його дій змусили владу замінити його генералом П. Бланно у серпні 1897 р. 12 листопада 1897 р. Іспанія визнала автономію Куби і Пуерто-Рико, що не зупинило М. Гомеса. 29 листопада 1897 р. він проголосив нову конституцію Куби та на цій підставі провів вибори президента, яким став Бартоломе Масео.

Суспільна думка та історична наука Куби. Місцева культура формувалася однаково як іспанцями, так і місцевими креолами. Для прикладу, впродовж XVII та XVIII ст. на Кубі видали 1200 книг, серед авторів яких було 200 місцевих креолів і 100 іспанців. серед книг дослідники виділяють «Опис острова Куби» (1757) за авторства Ніколаса Рівери, «Ключ Нового Світу: Фортеця Західних Індій» (1761) Хосе Аппате. У 60-х роках XVIII ст. закінчив свою працю «Історія острова Куба та її собору» священика Педро Морель де Санта Крус. У 1781 р. на Кубі опублікували «Географічне, історичне і політичне розуміння острова Куби» авторства Х. Марії Пеньяльвера. Останній у Королівському патріотичному товаристві Гавани 29 жовтня 1795 р. запропонував видати енциклопедичний словник, де була б представлена географія, історія Куби, розвиток економіки і торгівлі, тваринний і рослинний світ острова, традиції мешканців та ін. У 1791 р. адвокат з Гавани Хосе Ігнасіо Уррутія видав «Історичний, юридичний і військово-політичний театр острова Куба (Фернандіна) і перш за все його столиці Гавани», у першому томі якого описав події до 1555 р.

У 1794 р. в Гавані створили історичну комісію з метою розробляти актуальні проблеми історії Куби, проте лише наприкінці 1820-х років були вироблені методологічні принципи дослідження. Вони, зокрема, ставили завдання описувати події у формі простого переказу фактів, які мають складати інтерес для нинішнього покоління. Також історичний опис мав містити ті події, які найбільше вплинули на погіршення чи поліпшення становища країни. Визнавали, що історія мала висвітлювати поступовість розвитку населення, економіки, інтелектуального життя, як і розкривати політичне становище країни у різні епохи, чим мала б підтвердити зв'язок історичних процесів на острові з усесвітнім історичним процесом і вивести з історії острова завдяки цьому основні принципи процвітання та занепаду народів. У межах комісії виділили секції для вивчення населення; території; промисловості, сільського господарства, торгівлі; рент і витрат; військового становища, цивільних і церковних служб; різноманітних фактів. Провідну роль в організації роботи комісії відіграв Рамон де ла Сагра. Завдяки

йому до складу комісії увійшли історики, які перебували на проіспанських позиціях.

Хоча на Кубі за шкільним переписом 1836 р. налічувалося 200 тис. дітей шкільного віку, у початковій школі навчалося лише 9 082 (4,5%), які проживали у Гавані (6 201), Сантьяго-де Куба (1 624), Пуерто-Прінсіпі (1 257). Тим не менше, у першій третині XIX ст. розпочато випуск «Дитячої енциклопедії». У 1825 р. видали третій том, де виклали священну історію, історію Стародавнього Сходу, Давньої Греції, Македонії, Риму. У наступних томах планували викласти історію семи чудес світу, міфологію та ін.

Серед істориків Куби у першій половині XIX ст. поширеним був романтизм. Одним з відомих представників цієї течії став креол Хосе Марія Ередіа, світогляд якого формувався під впливом його батька Хосе Франсіско Ередіа, юриста за професією та енциклопедиста за поглядами. Проіспанські погляди батька вплинули на Х.М.Ередіа. У 1816 р. Х.М.Ередіа вступив на юридичний факультет університету в Каракасі, де перебував на службі його батько. Проте незабаром батько отримав призначення у Мексику і родина вирушила на Кубу, де перебувала з 26 грудня 1817 по 2 квітня 1819 р. У Гавані Х. М. Ередіа закінчив два курси юридичного факультету. Свою освіту продовжив у Мексиці. Але після раптової смерті батька, у лютому 1821 р. родина повернулася на Кубу, де Х.М. Ередіа закінчив навчання та отримав диплом адвоката.

У 1821-1823 рр. Х. М. Ередіа мешкав у Матансасі, де познайомився з адвокатом Хуаном Хосе Ернандесом. Вважають, що завдяки знайомству у 1822 р. Х. М. Ередіа став членом філії таємного товариства «Сонця та променів Болівара». У цей час у його поезії проявляються заклики до скинення влади Іспанії. Через розгром і переслідування учасників товариства «Сонця і променів Болівара» у листопаді 1823 р. Х. М. Ередіа втік до США. Багато запитань викликав лист Х. М. Ередіа до керівника судового процесу над учасниками змови Ф. Ернандесу Морехону. Як вважають дослідники, лист міг бути обраною лінією поведінки, якої дотримувалися керівники змови, а також результатом бажання захистити від переслідування родичів. Останнє пояснюється Х. М. Ередіа і у листі до матері 25 травня

1824 р. Історик Е. Ларін, коментуючи поведінку Х. М. Ередія та його діяльність, висловлює думку про його поетичну діяльність, політичну зрілість, але радить не перебільшувати ролі Х. М. Ередія у визвольному русі Куби.

Поет Х. М. Ередія належав до представників романтизму, в патріотичній ліриці якого відображено життя пригніченого народу, містяться заклики до боротьби проти гнобителів. У 1825 р. у Нью-Йорку видано збірку поезії Х. М. Ередія. Потім вірші у перекладі поширювалися у пресі Парижа, Лондона, Гамбурга, Філадельфії. Потрапляли у списках вірші і на Кубу, де поширювалися серед патріотів. У 1832 р. у Мехико видано його другу поетичну збірку.

До Мексики поет приїхав у вересні 1825 р. на запрошення президента країни. У даний період у Колумбії та Мексиці велася підготовка визвольної експедиції на Кубу, і солідарність мешканців континенту з кубинцями спричинили зацікавлення Х. М. Ередія історією, зокрема Латинської Америки. Ще під час перебування у США у листуванні з матір'ю, яка пропонувала опублікувати рукопис праці Х. Ф. Ередія «Мемуари про революції у Венесуелі», поет відмовився від цього, оскільки вважав таку роботу несвоєчасною через негативну оцінку подій.

У Мексиці у 1831 р. опубліковано статтю Х. М. Ередія «Революції в Іспанській Америці та Бразилії й досягнення ними незалежності». Його аналіз Війни іспанських колоній за незалежність був доволі гострим і засуджував дії метрополії за спробу ізолювати іспанські колонії від решти світу. Ним засуджувалося сприйняття в колоніях іспанців як виняткових осіб, які мали право принижувати місцевих мешканців. Розглянув Х. М. Ередія події війни у Мексиці, Венесуелі, Новій Гранаді, Чилі, Парагваї, Перу, Болівії, країнах Центральної Америки та Буенос-Айресі. Також зробив спробу аналізу визвольного руху в Бразилії та на Гаїті. Висновок стосувався впливу Французької революції на розгортання визвольного руху в Новому Світі.

Доволі високо Х. М. Ередія оцінив С. Болівара за внесок у боротьбу іспанських колоній і від якого очікував участі в установленні в Бразилії республіканського ладу. Свою позицію щодо збереження монархії у Бразилії Х. М. Ередія

продемонстрував у статті «Буенос-Айрес і Бразилія» в газеті «*El Iris*» від 3 червня 1826 р., де писав про несумісність монархічного ладу в Бразилії з республіканським у південноамериканських республіках. Саме в отриманні Бразилією свободи вбачав гарантію незалежності іспаномовних держав. У 1827 р. своє захоплення С. Боліваром поет висловив у вірші «Болівару», але, за визнанням Е. Ларіна, у праці «Революції в Іспанській Америці та Бразилії та досягнення ними незалежності» Х. М. Ередіа, визнаючи багаторічну боротьбу С. Болівара, засуджував його за диктаторські методи правління.

Позиція Х. М. Ередіа, його філософські та політичні погляди розкриваються у статтях кінця 20-х - початку 30-х років, таких як «Біографія Франсіско Міранди», «Вашингтон», «Патріотизм», «Посмертна слава», «Води знаменитих людей». Так, Х. М. Ередіа симпатизує і Фр. Міранді, і Дж. Вашингтону, як борцям за звільнення своїх народів від колоніального гноблення. Патріотизм Х. М. Ередіа розглянув на прикладі Мексики після 1821 р., називаючи його божественною якістю, яка надихає на видатні справи, тоді як слава для нього – нагорода суспільства за високі індивідуальні якості. У статті «Води знаменитих людей» Х. М. Ередіа не лише критикує осіб, які завдяки власному багатству досягають домінуючого становища у суспільстві, але й пише про відповідальність історика та письменника перед майбутніми поколіннями.

У 1826 р. в газеті «*El Iris*» Х. М. Ередіа публікує статтю «Чутки про нашестя», яка була відповіддю на наміри короля Фердінанда VII відновити колоніальну імперію, де заявляє про свою готовність воювати за ідеали мексиканської революції. Він наприкінці 20-х років опинився на боці лібералів під час боротьби між прихильниками Вісенте Герреро та консерватора Анастасіо Бустаманте. Під час бойових дій виконував функції особистого секретаря генерала А. Лопеса де Санта-Анна. У 1833 р. обраний депутатом Національного конгресу. Хоча перебував з новим президентом у дружніх відносинах, виступив у конгресі 7 березня 1833 р. проти зарахування генерала до реєстру видатних осіб нації.

Цікавився письменник і питаннями зовнішньої політики, опублікувавши, зокрема, 29 квітня 1826 р. статтю «Послання

президента Адамса палаті представників Північних Сполучених Штатів про Панамський конгрес», де критикував позицію Адамса за недопущення допомоги Мексики та Колумбії Кубі у її боротьбі за незалежність. Вважав, що рабство на Кубі не може бути перешкодою для боротьби за незалежність і повстання рабів не є загрозою, адже в самих США нараховується велика кількість рабів. Зважав і на дії США у Техасі.

Займався Х.М.Ередіа також власне історією, підготувавши до друку у 1832 р. працю «Уроки загальної історії». Чотиритомна праця видана 1832 р. в м. Толука, у Мексиці. Е.Ларін, пишучи про даний твір, відзначає компілятивний його характер у питанні стародавньої історії з повторенням змісту навчального посібника професора Тітлера. Однак частина роботи, яка носила назву «Сучасна історія» мала дослідницький характер. До третього тому увійшли матеріали, що стосувалися Війни за незалежність Іспанських колоній. Видання роботи не покращило матеріального становища, а на це автор розраховував, Х.М.Ередіа і він залишався у достатньо скрутному становищі.

Одним із перших видатних представників суспільної думки Куби став філософ, письменник, просвітник Фелікс Варела (1788-1857), який у дитинстві вирішив стати священиком і навчався у Коледжі Сан-Карлоса. Тут він був помічений філософом Х. Агустином Кабальєро і у 1811 р. вже очолив кафедру філософії Коледжу Сан-Карлоса. Завдяки йому навчання почали проводити іспанською, створили кабінет експериментальної фізики, а 1820 р. заснували кафедри конституції та політекономії. У 1814 р. Ф. Варела видав двотомну «Етику», 1817 р. – «Філософські нотатки», 1818 р. – «Уроки філософії». 12 грудня 1818 р. Ф. Варела виступив з промовою «Похвала Його Величності сеньйору дону Фердинанду VII», інспіровану рішенням короля надати Кубі свободу торгівлі з іноземними державами. Поступки корони в економічній сфері сформули у Ф. Варели думки про можливість автономії для Куби.

Викладацьку діяльність поєднав з політичною, адже у 1822 р. його обрали депутатом кортесів від Гавани. Уже 15 березня 1823 р. Ф. Варела, Л. Сантос Суарес, Х. Менендес, П. Сантафе, М. Вісманос, Р. Луїс Ескобедо, Х. Марія Кіньонес запропонували на

сесію кортесів проект про надання Кубі та іншим іспанським провінціям в Америці автономії. Проте спроба голосування за заміну короля регентською радою викликала королівський декрет про страту депутатів, які підтримали дане рішення. Ф. Варела зміг уникнути смертної кари і через Гібралтар дістався США, де перебував до кінця життя. Відновлення абсолютизму в метрополії у 1823 р. змінили погляди Ф. Варели, який став прихильником незалежності Куби. У США, спершу у Філадельфії, згодом Нью-Йорку в 1824-1826 рр. видав сім номерів газети «*El Habanero*», у якій намагався довести нездатність іспанського уряду провести перетворення та політичні реформи на Кубі. Висловив думку про спроможність кубинців досягнути свободи та можливість перемоги лише в результаті революції на Кубі.

Одним із учнів Ф. Варели був уродженець Сантьяго-де-Куба Хосе Антоніо Сако (1797-1879), який у 1816 р. став студентом Коледжу Сан-Карлоса. У 1819 р. він отримав диплом адвоката, а 1821 р. закінчив філософське відділення Коледжу Сан-Карлоса. Обрання Ф. Варели депутатом кортесів відкрило Х. А. Сако дорогу на пост професора кафедри філософії. Це змусило Х.А.Сако у 1824-1826 рр., де вивчав ряд наук та у 1826 р. у Філадельфії переклав іспанською та видав книгу Х. Хейнексіо «Елементи римського права».

Уже у 20-х роках Х. А. Сако вступив у полеміку з іспанцем Рамоном де ла Сагра з приводу художньої цінності творів Х. М. Ередіа, де заперечив право Р. де ла Сагра стати останньою інстанцією в оцінці. У баченні Е. Ларіна ця дискусія демонструвала наявність креольської інтелігенції, здатної захищати власні культурні цінності. Слідом за тим вийшли друком праці Х. А. Сакр «Пам'ятка про дороги острова Куби» (1829) та «Пам'ятка про причини волоцюжництва на Кубі» (1831). Причиною наявності на Кубі великого числа волоцюг Х. А. Сако називав низький рівень культури, відсутність умов для освіти, зокрема відсутність бібліотек, читальних залів, наявність великої кількості неробочих днів та ін. Його пропозиції з усунення волоцюжництва передбачали необхідність збільшення мережі початкових шкіл; задіявання церкви у пропагуванні необхідності освіти; створення

патріотичними товариствами секцій, які б займалися питаннями початкової освіти за прикладом Гавани; скоординувати дії аюнтамієнте й економічних товариств на підтримку ідеї поліпшення освіти; виділення економічними товариствами коштів на початкову освіту.

Щоправда, сам Х. А. Сако визнавав недостатність коштів для розв'язання товариствами проблеми початкової освіти, але знаходився на позиції необхідності ефективно використовувати кошти, ширшого залучення церкви до розвитку освіти, звернення по допомогу до мешканців острова й використання прибутків від лотерей. Саме доступна для всіх початкова освіта вважалася Х. А. Сако підґрунтям для поширення знань необхідних для проведення сільськогосподарських робіт. Поширення знань у цій сфері мав намір проводити через видання спеціальної газети.

Х. А. Сако вважається першим кубинським дослідником, який досліджував питання рабства. Перший крок у дослідженні зроблено у 1832 р. публікацією в «*Revista bimestre cubana*» праці «Повідомлення з Бразилії 1829 р., написане преподобним Н.Волшем», у якій порушувалося питання рабства на Кубі, запропонувавши заборонити контрабандну торгівлю рабами, стимулювати зростання чисельності білих на острові, розподілити землю між вільними мешканцями острова, яких належало зобов'язати вирощувати цукрову тростину й отримувати певну частку цукру. Зміст статті викликав бурхливе обговорення та невдоволення плантаторів, що змусило виступити на захист Х. А. Сако і Х. де ла Лус-Кабальєро, який стверджував, що ідеї Х. А. Сако не можуть бути підбурливими. Х. де ла Лус-Кабальєро, як і Х. А. Сако, не вважав за можливе розгортання визвольного руху на Кубі у 20-х – 30-х роках XIX ст. Згадана стаття фактично передувала іншій праці Х. А. Сако, присвяченій питанню рабства.

Тим часом висланий з Куби Х. А. Сако у січні 1835 р. прибув до Мадриду. Хоча він був засуджений до позиттєвого заслання, у травні 1836 р. його обрали депутатом іспанських кортесів від Сантьяго-де-Куба. Щоправда, у 1837 р. депутатське представництво острова було скасовано. Тепер у його переконаннях провідне місце займає думка про необхідність пошуку свободи для Куби зі зброєю в руках, що демонструє в

одному з листів, датованому 5 лютого 1838 р., але й тут він як ліберал остаточно не був переконаний у необхідності збройної боротьби, а більше схилявся до вирішення проблеми через проведення реформ. Так, у його баченні (1837) Куба мала бути вільною, але у союзі з Іспанією і залишалася б у такому до його розірвання чи Іспанією, чи Кубою, яка має стати незалежною національною державою. За умови втрати економічної та політичної самостійності Куба може потрапити у залежність від США, але це буде єдиний спосіб врятувати країну. Згодом Х. А. Сако відкидав аннексіонізм, вважаючи можливими певні переваги при перебуванні Куби у складі США, що сприймав також як можливість щезнення кубинської нації. Політичну свободу Куби вважав можливою при скасуванні рабства. При цьому у своїй чотиритомній праці «Історія рабства африканської раси у Новому Світі, і зокрема у частинах Іспанської Америки» він наполягає на думці, що скасування всіх форм торгівлі рабами приведе до зникнення експлуатації праці рабів.

З другої половини XIX ст. романтизм у суспільній та історичній думці Куби замінюється позитивістським напрямком, який приймають ті національно-патріотичні і ліберальні кола, які прагнули змін у економічній та політичній сферах. Серед представників позитивістського напрямку перебував Антоніо де ла Сонсепсйон Габріель Пабло Ігнасіо Бачільєр-і-Моралес, який отримав освіту у коледжі Сан-Карлос і на юридичному факультеті у Гавані. У 1842 р. очолив кафедру природного права й основ релігії університету Гавани, а у 1856 р. став деканом філософського факультету. У 1842 р. брав участь у проведенні університетської реформи. У 1863 - 1869 р. очолював Інститут середньої освіти Гавани, читаючи також курс лекцій з економічної політики, торгового законодавства. Тривалий час брав участь у діяльності Економічного товариства Гавани, яке очолив у 1853 р. У 1847 р. підготував пропозицію з відновлення історичної секції Економічного товариства. Був прихильником заборони торгівлі рабами, інтенсифікації імміграції білих, запровадження вільної торгівлі. У 1842 р. спільно з іншими лібералами виступив з протестом проти виключення англійського консула Д. Тернбулла зі складу Економічного товариства Гавани.

Як громадський діяч А. Бачільєр-і-Моралес був радником Хунти сприяння розвитку промисловості, сільського господарства та торгівлі, членом Ради з розвитку телеграфу, Головним прокурором, радником муніципалітету Гавани, а також членом інших громадських і добродійних організацій. Упродовж тривалого часу працював редактором різних видань та співпрацював з періодичними виданнями Великої Британії, Іспанії, Мексики, Бразилії, США. На посаді редактора перебував у «*El Pintero Literario*», «*La Siempreviva*», «*Faro Industrial de la Habana*», «*Revista critica de ciencias, artes y literatura*».

На початку Десятилітньої війни А. Бачильєр-і-Моралес зазнав репресій з боку іспанської влади як прихильник автономії Куби. У 1869 р. він був змушений емігрувати до США. Його син Антоніо взяв участь у бойових діях та загинув 1871 р. На еміграції А. Бачильєр-і-Моралес займався науковою та творчою діяльністю. Окрім публікації статей та рецензій у періодичних виданнях США, Великої Британії, він також займався доопрацюванням своїх робіт та писав шкільні підручники для Мексики. Намагався надавати матеріальну допомогу повстанцям. У 1878 р. повернувся на Кубу вже як громадянин США. Підтримував стосунки з істориками та громадськими діячами Куби, відновив свою бібліотеку, яка за двадцять років по його смерті (1909) була передана родичами Національній бібліотеці під керівництвом одного з учнів – Домінго Фігарола-і-Канеда.

Творчість А. Бачильєра-і-Моралеса надзвичайно різноманітна. Серед його літературних творів, зокрема новелли «Матильда або Бандити на Кубі», «Гавана у двох картинах», «Літературні і моральні сюжети», комедія «У довірі – небезпека». Однак більше відома його наукова діяльність. Серед праць виділяють «Елементи філософії права, або Курс природного права» (1857), де узагальнювалися основні концепції сучасної філософської думки. Як згадував один з учнів А. Бачильєр-і-Моралеса Х. Мануель Местре, його вчитель був знавцем німецької та італійської філософії та намагався донести до студентів свої знання. Серед провідних праць з історії називають «Американські старожитності. Дані, які мали європейці про Америку до її завоювання Колумбом» (1845), де вперше було порушено питання про перших (до Колумба) європейців у Америці. Його

висновки стосувалися прибуття в Америку у Х ст. скандинавів, які робив на основі даних, указаних також у праці К. К. Рафна «Записки про відкриття Америки в Х ст.» (1837), перекладений іспанською мовою Х. М. де ла Торе. Раніше вийшла друком і праця «Куба одвічна. Походження. мови, традиції й історія індіанців великих Антильських і Багамських островів» (1838), головною метою якої стало розкриття походження корінних мешканців Великих Антильських і Багамських островів на основі зібраного етнографічного й археологічного матеріалу. Висновки, які робив автор на основі порівняльного лінгвістичного аналізу, стосувалися заселення Куби вихідцями з Південної Америки. Складено А.Бачільєром-і-Моралесом розмовний словник індіанців, де певне місце займали назви рослин і тварин. Робота над працею була надзвичайно тривалою і велася від 1838 р. до початку 80-х років, коли у 1881 р. на Міжнародному конгресі американістів у Мадриді з'явився доопрацьований її варіант. В Іспанії видано збірник статей «Негри», до якого увійшли праці, об'єднані спільною темою: торгівля рабами, виступи рабів, але опубліковані у 1872-1874 рр. у журналах «*Nuevo Mundo*» та «*America Ilustrada*».

У 1883 р. вийшла праця «Куба. Історична монографія про період від втрати Гавани до іспанської реставрації», яка стосувалася окупації острова англійцями у 1762 р. Праця досить велика і містить як власне дослідження, так і документальні додатки. Детально описано процес окупації острова, спротив кубинського населення, діяльність уряду, який створили англійці. Автор дає справедливую оцінку результатам захоплення Куби, показуючи, що режим вільної торгівлі активізував економічне життя країни, завдяки чому зростав рівень життя населення, створювалися нові підприємства. Повернення Куби Іспанії супроводжувалося деякими поступками влади у сфері зовнішньої торгівлі.

Серед великих праць А. Бачільєра-і-Моралеса і видані 1859-1861 рр. окремими частинами у періодичних виданнях «Дані з історії літератури і народної освіти на острові Куба». На основі зібраних даних автор запропонував виклад процесу становлення кубинської нації, розвитку суспільної думки на Кубі. У першому томі запропоновано розгляд процесу розвитку

початкової освіти від кінця XVIII ст. до 1858 р., як і простежено історію становлення середньої та вищої освіти. Автор звертає увагу на нові предмети, які з'явилися у викладанні та вивченні, пише про нові кафедри, навчальні заклади. Помітне місце відведено університетській реформі 1842 р. У другому томі основна увага звертається на появу видавничої справи та періодики на Кубі, розвиток театру, поезії, а також подаються біографії відомих істориків. До третього тому увійшли біографії провідних кубинських діячів, поетів, політиків. Фактично праця була визнана архівом даних та інформації про розвиток культури й освіти на Кубі. Своєю науковою і громадською діяльністю А. Бачільєр-і-Моралес заслужив визнання як на батьківщині, так і за її межами, зокрема як і «засновник кубинської бібліографії», так і «патріарх кубинської літератури».

Ще одним помітним діячем позитивістського напрямку був племінник та учень А. Бачільєра-і-Моралеса Відаль Моралес-і-Моралес, який 1870 р. закінчив юридичний факультет Гаванського університету, а 1872 р. отримав ступінь доктора юридичних наук з цивільного права. У 1881 - 1899 р. він перебував на різних посадах у адміністративно-судових органах Гуанабакоа, Сан-Антоніо-де-лос-Баньос, Матансаса, Гавани. У 1899-1904 р. очолював Національний Архів Куби. Також був видавцем друкованого органу Архіву «*Boletín del Archivo Nacional*». На відміну від свого дядька, В. Моралес-і-Моралес цікавився сучасною політичною історією Куби, зосереджуючись на питаннях антиколоніальної боротьби. Однак у своїх перших працях на початку 70-х років він порушує питання юриспруденції, історії літератури. в цей час він друкується у таких виданнях як «*La Tertulia*», «*El Siglo*», «*El Triunfo*», «*Cuba y América*», «*La Enciclopedia*», «*El Fígaro*». У 1877 р. у «*Revista de Cuba*» ним опубліковано працю «Перші три кубинські історики», а впродовж 1878-1879 рр. у «*El Triunfo*» опублікував 22 статті об'єднані темою «Острів Куба у різні конституційні епохи». Тут він зміг видати матеріали та документи, що стосувалися найраніших проектів автономії для Куби, які розробляв у 1811 р. Антоніо дель Вальє Ернандес.

Упродовж 80-х – 90-х років збирав матеріали для «Нового енциклопедичного словника», яким планував замінити «Кубинський

біографічний словник» Ф. Калканьо. Працював і у сфері біографістики, зібравши у книзі «Три біографії» історії життя А. Бачільєра-і-Моралеса, Х. Сільверіо Хорріна, А. Суареса-і-Ромеро. Опубліковані були і біографії Х. М. де ла Торре, Ф. Фріас-і-Жаккот, але біографії Х. А. Сако, Д. дель Монте, Габрієла де ла Консепсьон Вальдес і ряду інших так і не були видані. Та все ж В. Моралес-і-Моралес підготував до друку незакінчену працю Х. А. Сако з історії рабства, зокрема томи, що стосувалися історії рабства в Новому Світі африканців та індіанців. За його ж участі у Нью-Йорку надруковано роман «Франсіско» А. Суареса-і-Ромеро та підготовлено зібрання творів Ф. Арранго-і-Парреніо. У 1904 р. вийшов підручник для початкових шкіл «Замітки з історії Куби». До появи у 1922 р. підручника Р. Герри-і-Санчеса він залишався єдиним підручником з історії.

У 1901 р. вийшла одна з головних праць В. Моралеса-і-Моралеса тритомна «Натхненники і перші герої Кубинської революції», хронологічно доведена до Війни за незалежність. Дана праця присвячена політичній історії Куби ХІХ ст., де автор поєднує в єдиному понятті «відвертий антиіспанізм» індепендентизм, анексіонізм, автономізм. У посвяті до першого тому вказав імена тих, хто боровся і загинув за незалежність Куби: К. М. Сеспедес, Ф. В. Агілера, П. Фігерето, І. Аграмонте, А. Масео, К. Гарсія, М. Гомес, Х. Марті, яких визнавав символами боротьби. Е. Ларін, розкриваючи зміст праці, відзначає, що у викладі, який стосується першої третини ХІХ ст., через перенасичення фактами втрачається послідовність хронології викладу. Значно інформативніші та цікавіші розділи, присвячені подіям 40-х – 50-х років ХІХ ст., зокрема і повстанню рабів 1844 р. Проте війни за незалежність, як 1868-1878 рр., так і 1895-1898 рр, на думку Е. Ларіна, подані надто «зібгано», з переважанням оцінок автора. Та все ж саме тут проявляється потяг автора до біографістики, адже К. М. Сеспедеса та Х. Марті він подав як два етапи боротьби за незалежність. Фактично праця стала першим узагальненням історичного досвіду боротьби кубинців за незалежність. До того ж вона має багатий документальний матеріал, хоча не без певних недоліків.

У 1904 р. вийшла праця «Герої 68-го. Рафаель Моралес-і-Гонсалес», у якій В. Моралес-і-Моралес окреслив ситуацію на

Кубі напередодні та у перші роки Десятилітньої війни. Герой книги – університетський товариш автора, який відіграв помітну роль у першому етапі війни. Власне точно викладено головні події періоду, висвітлено роль молодого покоління кубинських революціонерів, вихованого на основі принципу природного права та народного суверенітету. Р. Моралес-і-Гонсалес виступає прихильником народного просвітництва та ініціатором створення вечірніх шкіл для найбідніших. Наголошено також на тому, що Р. Моралес-і-Гонсалес був політичним супротивником К. М. Сеспедеса, оскільки був республіканцем та демократом за переконаннями.

У суспільне життя Куби ХІХ ст. увійшов і син наглядача в'язниці Хосе Марті. Під час Десятилітньої війни він розпочав співпрацю з газетою «*La Patria Libre*» та писав політичні вірші. За політичні переконання він був ув'язнений та перебував на каторжних роботах у каменярнях «Сан-Ласаро», знаходився на острові Пінос і у 1871 р. був висланий до Іспанії. Саме тут у травні 1871 р. вступив до Мадридського університету й за два роки переїхав до Сарагоси. У 1874 р. Х. Марті закінчив юридичний та філософсько-філологічний факультети університету. У Мадриді Х. Марті опублікував брошуру «Політична в'язниця на Кубі», де описав становище в'язнів-каторжан. У 1873 р. після проголошення республіки в Іспанії Х.Марті пише книгу «Іспанська республіка та кубинська революція», де заявив, що Куба декларує свою незалежність за правом, за яким Іспанія оголошувала себе республікою. Із завершенням десятилітньої війни Х. Марті отримав дозвіл повернутися на Кубу, де розгорнув політичну діяльність, яку поєднував з літературною. За його життя видано чотири збірника поезії «Ісмаеліліо», «Вільні вірші», «Квіти вигнання», «Прості вірші». Мав також прозові твори, праці у сфері літературної критики й історії.

Розуміння загальної концепції історичної долі Латинської Америки дало змогу Х. Марті виробити формулу «наша Америка». Він вивчав історію індіанських цивілізацій, міфологію, культуру, перебуваючи у Мексиці, Центральній Америці, США. Вивчення давньої та колоніальної історії Латинської Америки дозволило Х. Марті зайняти антиколоніальні позиції, стати прихильником індіанців. Так, у статті «Давня людина Америки

та її примітивні мистецтва» він розглянув основні напрямки діяльності людей та зробив висновок про злочини іспанців проти природного стану індіанців. Лояльно ставився Х. Марті до індіанців і при розгляді теми жертвоприношень, що суперечило науковій правильності. Некритично сприймав Х.Марті і повідомлення Б. де Лас Касаса. Х. Марті виділяв мужність і рішучість конкістаторів, але уникав їх ідеалізації, що було притаманне історіографії Іспанії, виділяючи прагнення до збагачення та варварські методи ведення війни. Колоніальний режим Х.Марті характеризував як хаотичний та анархічний за своєю суттю, протиставляючи йому світ індіанців.

У статтях про С. Болівара, Х. Ф. де Сан-Мартіна і Маторрас Х. Марті пише, що незалежність Америки впливає з неї самої, з обставин, що розвивалися на даній території, а процес створення нової людини виявився досить складним. У статті «Наша Америка» Х. Марті описує період, у якому жив. Працював він як кореспондент ряду газет, займав посади консула Уругваю, Парагваю, Аргентини у США. На початку 80-х років він спільно з А. Масео та М. Гомесом займався національно-визвольним рухом, критикуючи при цьому автономістів. У 80-ті роки тривалий час мешкає у США. У 1892 р. створює Кубинську революційну партію, яка мала організації як у Флоріді, так і на Кубі. Став ідеологом та організатором Війни за незалежність і 11 квітня 1895 р. з Домініканської Республіки прибув на острів разом з М. Гомесом, а 19 травня 1895 р. загинув у своєму першому бою.

Іспано-американська війна та формування Республіки Куба. Станом на 1897 р. з 685 млн доларів зарубіжних американських інвестицій до 50 млн доларів припадало на Кубу. Хоча кошти вкладалися і в цукрову і в гірничу промисловість все ж у США прагнули отримати повний контроль над цукровою промисловістю. Піднімалося і питання необхідності війни за Кубу, про що у вересні 1897 р. заявив заступник військово-морського міністра Т. Рузвельт. До кінця 1897 р. було сформовано групу на чолі з генералом Н. А. Майлсом, у спілкуванні з яким заступник військового міністра Дж. С. Бренквідж рекомендував вибирати різні форми дій на островах. Що ж

до Куби, то велася мова про необхідність чистки населення з метою поліпшення ситуації на острові. Важливим завданням називалася і окупація острова.

Безпосереднім приводом для оголошення війни став вибух на борту американського крейсера «Maine» 15 лютого 1898 р. в бухті Гавани. У цьому звинуватили Іспанію. Наприкінці березня 1898 р. уряд Іспанії звернувся до послів Великої Британії, Австро-Угорщини, Італії, Німеччини, Росії та Франції з протестом проти втручання США у справи Куби та просив вплинути на президента США. Посли на початку квітня вручили ноту президенту, закликавши його до переговорів з Іспанією. Президент США В.Мак-Кінлі 11 квітня звернувся з посланням до конгресу, прохаючи для себе надзвичайних повноважень для вирішення питання Куби. 18 квітня конгрес США прийняв спільну резолюцію сенату і палати представників, де зробив заяву про права кубинського народу бути вільним і звернувся з вимогою до Іспанії відмовитися від Куби та вивести з острова війська. Завданням США вбачали умиротворення та наступну передачу влади над островом народу Куби. 21 квітня 1898 р. президент В. Мак-Кінлі виставив ультиматум, давши 48 годин на роздуми. Проте вже 22 квітня військовий корабель «Navy» захопив іспанське судно «Buena Ventura». 25 квітня США офіційно оголосили війну Іспанії. На той час Визвольна армія контролювала три чверті острова, а її дії влітку полегшувалися хворобами серед іспанських солдатів влітку 1898 р.

Вступ у війну США відбувся без визнання Кубинської республіки, що намагалася компенсувати Кубинська хунта в Нью-Йорку на чолі з Т. Естрада Пальма. Тоді було зроблено заяву, що визнання права кубинців на незалежність є відповідним визнанням Кубинської республіки. Кубинська хунта закликала мешканців острова до співпраці з американськими військовими. Найбільшими успіхи американських збройних сил були на морі. Так, 30 квітня у Манільській затоці знищено 10 іспанських кораблів, що послабило позиції Іспанії на Кубі та Філіпінах. Ця поразка стала причиною звернення маршала Бланко до М.Гомеса з пропозицією об'єднати зусилля в боротьбі проти США. Урядуюча рада Кубинської республіки відправила наказ командувачу Визвольної армії в провінції

Орієнте генералу Каліксто Гарсії, зазначивши, що Урядуюча рада ухвалила угоду, підписану Т. Естрада Пальма та президентом США. За угодою, Визвольна армія мала співпрацювати з американськими військовими. Дії Т. Естрада Пальма засуджувалися К. Гарсією, але і він, і М. Гомес згодом вимушені були підкоритися наказу.

З 10 червня 1898 р. розпочалася висадка морських піхотинців під прикриттям дій Визвольної армії в районі Сантьяго та Гуантанамо. Співвідношення військ було 260 тис. іспанців, 54 тис. Визвольної армії, 20 тис. військ США. У провінції Орієнте перевага була на боці Кубинської республіки та США. Загалом на Кубі відбулося мало операцій, а іспанська армія мала перевагу над американцями. Вважається, що у боях за Ель-Каней та Сан-Хуан помітну роль зіграла Визвольна армія. Перевага США залишалася на морі. Так, 3 липня 1898 р. біля Сантьяго-де-Куба було розгромлено іспанську ескадру, завдяки чому 16 липня американці зайняли Сантьяго-де-Куба. Здійснено це в умовах, коли Визвольна армія стримувала спроби іспанських військ прорватися в Орієнте.

У 20-х числах липня Іспанія розпочала переговори зі США про припинення бойових дій. 12 серпня 1898 р. було підписано угоду про перемир'я. 10 грудня 1898 р. у Парижі укладено мирну угоду між США та Іспанією. 1 січня 1899 р. Іспанія передала Кубу США. Президент В. Мак-Кінлі вбачав завданням американців облаштування суспільства на Кубі. Імовірно, була актуальною думка про анексію Куби. У 1899-1902 рр. на острові діяв Військовий уряд, який послідовно очолювали генерали Дж. Брук та Л. Вуд. У складі уряду було 58 вищих офіцерів. Острів поділили на 7 військових департаментів, які очолювали генерали. Проамериканську політику Т. Естрада Пальма підтримував іа доклав зусиль до ліквідації Кубинської Революційної Партії. Тоді ж з поста головнокомандувача Визвольної армії змістили 12 березня 1899 р. М. Гомеса, а вже 4 квітня 1899 р. армію розпустили.

Генерал Л. Вуд з грудня 1899 по травень 1902 р. надав американським компаніям 223 концесії на розробку корисних копалин. Майже весь цукор, який ішов на експорт, відправлявся до США. Одночасно американці зайнялися всіма сторонами

життя Куби. У червні 1900 р. на Кубі пройшли муніципальні вибори. Виборчий закон був розроблений комісією, створеною Л. Вудом. Після виборів до Установчого зібрання у лютому 1901 р. прийнято конституцію Куби. Вівся пошук можливостей розширити права США на Кубі. 9 лютого 1901 вперше сформовано принципи організації кубино-американських стосунків військовим міністром Е. Руттом. Пропозицію Е. Рута відкинули Установчі збори, як таку, що обмежувала незалежність Куби. Натомість Сенат США 27 лютого 1901 р. прийняв поправку голови Комісії Конгресу США у справах Куби сенатора О. Платта до законопроекту про надання кредитів на утримання військ на Кубі. Умовою виведення військ стало прийняття Кубою 8 умов:

1. Визнання за США права на втручання у внутрішні справи Куби.

2. Обмеження прав Куби на укладення договорів та угод з іноземними державами чи на надання їм якихось привілеїв без попередньої згоди США.

3. Обмеження прав Куби в отриманні закордонних позик.

4. Визнання за США права на купівлю землі та користування військово-морськими базами Куби.

5. Визнання і дотримання Кубою всіх законів і зумовлених ними прав, виданих американською військовою владою.

6. Про санітарні заходи з метою уникнення поширення епідемічних та інфекційних захворювань і захистити в такий спосіб народ і торгівлю Куби, а також торгівлю південних штатів США.

7. Острів Пінос виключався з меж Куби, визначених конституцією, питання про його належність залишалося відкритим до наступного договору.

8. Уряд Куби внесе попередні статті в Постійну угоду зі Сполученими Штатами Америки.

Після тривалих дебатів 12 червня 1901 р. поправки були прийняті Установчим зібранням Куби та внесені додатком до конституції. 31 грудня 1901 р. на Кубі проводилися президентські вибори, однак лише 24 лютого 1902 р. офіційно оголосили результати – обрання Т. Естрада Пальма. У травні 1902 р. американські війська вивели з Куби, тож 20 травня 1902 р. вважається датою створення Кубинської республіки.

За наступних 20 років відбулися зміни в економічній сфері. Так, понад 911 тис. га найкращих орних земель передавалися, починаючи з президентства Т. Естрада Пальма (1902-1906 рр.). Упродовж 1900-1909 рр. американські компанії вивезли майже 90% мінеральної сировини: залізо, марганець, мідь. Інвестиції США в економіку Куби склали 200 млн доларів. На 1906 р. вони були присутні в цукровій, тютюновій, гірничій промисловості, вкладалися інвестиції у трамвайну і телеграфну мережі Гавани. На 1914 р. інвестиції США (215 млн доларів) та Великої Британії (216 млн доларів) практично зрівнялися. Також інвестували в Кубу Франція (13 млн доларів) та Німеччина (5 млн доларів). 11 грудня 1902 р. було підписано Договір про взаємне сприяння, який фактично надавав односторонні переваги США та витіснив з кубинського ринку європейських конкурентів. 16-23 лютого 1903 р. підписано угоду про оренду США частини бухти Гуантанамо та прилеглої території з метою створення бази, як і території в районі Байа-Онда для спорудження вугільних складів. У 1912 р. формально відмовилися від Байа-Онда. 22 травня 1903 р. підписано Постійну угоду про кубино-американські відносини. До нього увійшли статті Платта. На той час склалася повна фінансова залежність від американського й англійського капіталу.

Після завершення Першої світової війни США продовжили курс широкого інвестування Куби, витісняючи при цьому англійський капітал. Якщо останній був представлений у 1929 р. 237 млн доларів, то американський – 1,5 млрд доларів. У цей проміжок часу американські корпорації намагалися зміцнити свої позиції в цукровій промисловості, вклавши у 1924 р. у неї 750 млн доларів. Упродовж війни проведено технічне переоснащення централей, для яких завезли тоді обладнання на 12 млн доларів, продовживши завозити обладнання і після війни. Зросли обсяги виробництва цукру, адже якщо у 1914 р. виробили 2,5 млн т, то у 1919 р. – 4,1 млн т. Одночасно зменшилася кількість заводів з переробки цукру-сирцю. На заході і в центрі країни скуповувалися підприємства, на заміну яким створювали потужніші сучасні. Серед найбільших опинилася «Cuban Cane Sugar Corporation», капітал якої становив 100 млн доларів. До її складу входили 18 заводів,

мережа приватних залізниць. Підприємства компанії виробляли шосту частину цукру-сирцю.

Діяльність сентралей була неможливою без володіння землею, яку скуповували на сході країни у провінціях Оріенте та Камагуей. На середину 20-х років у власності кампаній було 18 тис. км² (17%) землі. У 1927 р. на Кубі діяли 175 сентралей, з яких 75 – у власності американського капіталу, а 14 – кубино-американського, 15 мали іспанських і французьких власників, 4 – англійських та 67 – кубинських. Після зняття контролю над збутом цукру у 1920 р. почали зростати ціни на нього, досягши у травні 1920 р. 22,5 центів за фунт. Того ж 1920 р. вироблено цукру вартістю 1 млрд песо. Притік коштів був доволі великим, отримавши назву «танок мільйонів», але наприкінці 1920 р. він почав танути і в грудні 1920 р. фунт цукру вже коштував 3,75 цента. Різке скорочення притоку коштів призвело до обмеження економічної та фінансової діяльності. Результатом також стало призупинення платежів вісьмома кубинськими банками навесні 1921 р. Це дало можливість зміцнити позиції у цукровій промисловості американським «National City Bank», «Chays National City Bank», «First National Bank of Boston». У 1921-1922 рр. банки Нью-Йорка вклали у цукрову промисловість понад 100 млн доларів. До кінця 1920-х років кубинські банки перетворилися на підпорядковані фінансові установи і зі 118 банків з капіталом 155 млн песо лише 25 були кубинськими, маючи капітал понад 11 млн песо.

Водночас прямі американські інвестиції у 1928 р., окрім цукрової промисловості (понад 800 млн доларів), вкладалися у сферу комунальних послуг (110 млн), залізничне будівництво (120 млн), нерухомість (150 млн), тютюнову (50 млн), гірничовидобувну (50 млн), торгівлю (40 млн). Так, американські компанії контролювали видобування залізної, мідної та марганцевої руди, розробку родовищ нафти і газу, виробництво цементу, залізничне будівництво, зв'язок, поліграфічну і тютюнову промисловість. Володіли американські компанії і плантаціями сізая, бавовни, цитрусових, цукрової тростини на о. Пінос. У 1919-1929 рр. прибутки на прямі інвестиції склали понад 468 млн песо. Крім того, приватні особи перевели з Куби до США 194 млн песо. Окрім інвестицій, Куба за чверть століття

своїї незалежності отримала державних позик на 167 млн доларів, що стало підставою для сплати за цими позиками. За позикою 1903 р. у 35 млн доларів на 1926 р. було сплачено понад 92 млн доларів. До терміну остаточного погашення боргу у 1944 р. належало сплатити 180 млн доларів.

Обмеженими були можливості Куби у зовнішній торгівлі. Так, на 1920 р. 92,% експорту становив цукор, 6% – тютюн. До США відправляли 74,1% експорту, до Англії – 11%. Відповідно імпорту зі США становив 62%, тоді як з Європи надходило 15% імпорту. Значну частину імпорту становили продукти харчування. Так, у 1920 р. з суми імпорту 557 млн доларів 194 млн витратили на різні продукти харчування. Проте орієнтація на американський ринок робила економіку країни залежною від всіх змін на ринку США.

Обмеженими були і можливості розвитку тваринництва, тютюнового та кавового виробництва. Основними районами тваринництва були провінції Камагуей, Лас-Вільяс, Орієнте, а вкладений в галузь капітал складав 350 млн доларів. Хоча на Кубі налічувалося 5,6 млн голів худоби, все ж доводилося завозити 22 % споживаної яловичини та 67% свинини. У провінціях Пінар-дель-Ріо та Орієнте 7 608 господарств на 3,74 тис. кабальєрій вирощували тютюн. Експорт тютюнової продукції становив 54 млн доларів. Основний регіон з вирощування кави – провінція Орієнте (25 715 га) та провінція Лас-Вільяс, але у 1920-х роках країні доводилося ввозити близько 10 тис. т кави. Також змінилися площі під культурами. Наприкінці XIX ст. під цукровою тростиною було 48,9% землі, під тютюном – 9,6%, 1,6% під кавою, 39,9% – під зерновими, бобовими і городніми культурами, а на кінець 1920-х років під цукрову тростину відводили 67,8%, 4,2% – під тютюн і 27,9% під інші сільськогосподарські культури. У переробній та легкій промисловості сильними були позиції кубинського капіталу. Так, кубинський капітал займав провідні позиції у тютюновій промисловості. На 1924 р. на острові діяло 268 підприємств. Також помітну роль відігравало виробництво алкоголю, що відбувалося на 37 підприємствах з 3 тис. робітників.

Відповідним був і розподіл економічно активного населення. На кінець 10-х років населення Куби налічувало 2 889 004 особи,

з яких 2 550 тис. корінних мешканців. Переважно вони мали європейське походження (1 816 тис.). також на острові мешкали 245,6 тис. іспанців, 31 тис. вихідців з Гаїті та Ямайки, 10,3 тис. китайців, 9,55 тис. американців. Економічно активне населення становило 948 821 особу, з яких 462 471 – зайняті у сільському господарстві, а також у рибальстві і гірничовидобувній промисловості. У Промисловості та на мануфактурах працювали 189 880 осіб, у торгівлі і транспорті – 147 854, 115 тис. були домашніми слугами, а 33 614 особи вільних професій. У сільській місцевості проживали 55,3% населення, а в містах – 44,7%. Гавана мала населення в 363 тис. мешканців, Сантьяго-де Куба - 62 тис., Матансас і Камагуй – 41 тис. кожне, Сієнфuegos – 37 тис. мешканців. За переписом 1943 р. доросле населення (від 13 років) складало 3 246 358 осіб, з яких 1 520 851 – задіяні у промисловості, сільському господарстві та державному апараті.

Світова економічна криза призвела до падіння виробництва цукру, і якщо у 1929 р. виробляли 5 352 585 т, то у 1933 р. – 2 073 055 т, що скоротило частку Куби в світовому виробництві з 19,89 до 9,1%. Відповідно загальна вартість експорту цукру скоротилася з 199 млн доларів (1929) до 43 млн доларів (1933). Влада США встановила і високі мита на кубинський імпорт, що зменшило прибутки від збуту цукру. До 12 млн доларів виручених коштів ішло на погашення боргів. Результатом стало скорочення у 4-5 разів заробітної платні сільськогосподарських робітників. Скоротився також імпорт, а оскільки його основну частину становили продукти харчування, то це викликало зростання цін на внутрішньому ринку.

Політичне життя Куби (1903-1925 рр.). Політика Т. Естрада Пальма викликала численні протести громадськості. Серед опозиціонерів – М. Сангілі, Е. Х. Варона, Х. Г. Гомес. 3 березня 1903 р. М. Сангілі запропонував сенату проект закону, де заборонявся продаж іноземцям національного статку. Сенат пропозицію відхилив. У 1905 р. велася гостра політична боротьба між Ліберальною партією та її кандидатом у президенти генералом Х. М. Гомесом і представником Поміркованої партії Т. Естрада Пальма. останній, зумівши усунути з постів представників Ліберальної партії, 20 травня

1906 р. удруге прийшов до влади. У травні 1906 р. опозиціонери генерали Хосе Мігель Гомес, Хосе де Монтеагудо, Хуан Гуальберто Гомес, Альфредо Сайас створили революційний комітет. Улітку 1906 р. була спроба збройного виступу в провінціях Пінар-дель-Ріо, Лас-Вільяс, Гавана, яку урядові війська успішно придушили. На острові зберігалася расова дискримінація, великими були злигодні, що штовхало маси до лібералів. Останні зуміли сформувати армію в 15 тис. осіб. У серпні 1906 р. сутички мали місце в Гавані. 8 вересня 1906 р. президент Кубинської республіки звернувся до Т. Рузвельта з проханням прислати війська на Кубу.

У тих умовах військовий міністр В. Н. Тафт розпустив урядові війська та збройні загони лібералів, оголосивши себе тимчасовим військовим губернатором Куби. Після відновлення порядку передав владу генералу Чарльзу Е. Мегуну. У 1907-1908 рр. на острові відбулася хвиля страйків з головною вимогою про виведення американських військ. Зростання антиамериканських настроїв і посилення антиімперіалістичної боротьби змусило Вашингтон припинити окупацію острова. 14 жовтня 1908 р. на острові відбулися президентські вибори, де змагалися Ліберальна партія Хосе Мігеля Гомеса з Консервативною партією. 28 січня 1909 р. Х. Мігель Гомес зайняв президентське крісло, а американські війська були виведені. Під час його президентства (1909-1913 рр.) було вирішено ряд актуальних питань і створено умови для погіршення стосунків зі США. Погіршення внутрішньополітичної ситуації зумовили чергове введення військ на Кубу у травні-червні 1912 р. На червень 1912 р. виступи на Кубі були придушені і війська залишили острів. США перейшли до «превентивної політики». Це було зручним в умовах, коли на президентських виборах перемогу отримав представник консерваторів Маріо Г. Менокаль. У період його президентства зросли ціни на цукор. На додачу у 1916 р. було створено американську компанію «Cuban Caim Company», яка купила 6 цукроварень. Ведення проамериканської політики не давало шансів М.Г. Менокалю бути обраним на другий термін. В листопаді 1916 р. пройшли вибори, результати яких оголосили через 6 тижнів. Ліберали оголосили своє рішення вчинити збройний виступ. У події втрутився

американський уряд, направивши 2 тис. морських піхотинців 13 лютого 1917 р. на Кубу. Після сутичок американці змусили повстанців залишити всі підконтрольні міста.

Під час формування Кубинської республіки набуло розвитку суспільне життя, зокрема розгорнувся робітничий рух. Серед перших політичних організацій у межах робітничого руху створена 29 березня 1899 р. Соціалістична партія Куби. Її засновник Дієго Вісенте Техера в маніфесті «До народу Куби» закликав до боротьби за поліпшення становища трудящих, поклавши в основу діяльності партії зміни у відносинах між працедавцями та робітниками. Проте за кілька місяців ця партія розпалася внаслідок дій політиків ліберального спрямування у її керівництві. 8 вересня 1899 р. анархісти Енріке Месоньєр та Енріке Краччі створили Загальну лігу кубинських трудящих, яка мала забезпечити гарантії для трудящих у сфері надання робочих місць, залучення до роботи кубинських емігрантів, жінок, дітей-сиріт. У 1902 р. до Куби зі США повернувся Карлос Баліньо, який у 1903 р. заснував у Гавані Клуб соціалістичної пропаганди. Пропагуючи ідеї соціалізму, в 1905 р. видав брошуру «Правда про соціалізм». Коли у 1904 р. утворилася Кубинська робітнича партія, вступив до неї. У наступному 1905 р. після проведення необхідних організаційних заходів партія реорганізувалася на основі нових програмних документів та отримала назву Робітнича соціалістична партія острова Куби. Доволі швидко партію оголосили поза законом. Ускладнювалася її діяльність і через конфлікт К. Баліньо з керівництвом Соціалістичного Інтернаціоналу. Попри помітний вплив, який соціалісти мали на острові, все ж вони зазнали кризи в період Першої світової війни. Створення робітничих організацій активувало і боротьбу робітників за власні права. Зокрема, у листопаді 1912 р. у Гавані, Сьєнфугос, Крусес відбувся перший загальний страйк.

Подібна ситуація стала можливою через зростання організованості робітників, адже у 1906-1907 рр. виконувалися завдання створення професійних союзів. Таким став Союз робітників тютюнової промисловості, Союз каменярів і підмайстрів, Кубинська Ліга залізничників і службовців провінції Камагуй, Об'єднання робітників залізниць Куби (Гавана). На початку XX ст. стимулювали і робітничу еміграцію

з Китаю, Гаїті, Ямайки, що привело до появи Незалежної партії кольорового населення. До її складу увійшли і колишні бійці Визвольної армії на чолі з генералом Е. Естеносом. Ця партія підтримувалася 12 генералами, 30 полковниками і значною кількістю молодших офіцерів. Загальна її чисельність склала 60 тис. осіб. Метою діяльності партії стало усунення расової дискримінації. Проте оголошення партії поза законом, що здійснив Сенат, привело до її збройного виступу 20 травня 1912 р. Повстання охопило провінцію Орієнте та частину провінції Лас-Вільяс і досить швидко було придушене урядом.

Активізація робітничого руху стала причиною спроб уряду взяти його під свій контроль. Так, уряд М. Г. Менокалья підготував і провів у Гавані у серпні 1914 р. робітничий конгрес. Виступаючи на відкритті, міністр юстиції Крістобал-де-ла-Гуардія закликав робітників прагнути життя як у цивілізованих націй. Та вже страйк робітників цукрової промисловості в районі Гуантанамо та Крусес продемонстрував використання 1500 солдатів для його придушення у 1915 р. Виступи робітників у даних регіонах тривали впродовж 1915 р., а у маніфесті робітників Крусеса містився заклик до єдності кубинського пролетаріату. З боку селянства в даний період велася боротьба проти зганяння з землі.

У післявоєнний період на острові продовжили діяльність Консервативна та Ліберальна партії, боротьба між якими виявилася гострою в період передвиборної боротьби 1920 р. Так, боротьба велася кандидатом від консерваторів генералом Р. Монтальво та кандидатом від лібералів А. Сайасом. Останній у січні 1920 р. створив Народну партію та пообіцяв консерваторам посаду віце-президента у випадку союзу на виборах. Та вже у березні було зроблено зміни до виборчого кодексу, якими забороняли створення політичних союзів і коаліцій на час виборів. У результаті у серпні 1920 р. створюється Народна ліга на основі блоку консерваторів і Народної партії.

1 листопада 1920 р. у п'яти провінціях перемогла Народна ліга, тоді як ліберали отримали перемогу у Гавані, через що вимагали анулювання результатів виборів. Було прийнято рішення про повторні вибори під наглядом американського представника. У січні 1921 р. на Кубу прибув особистий

представник президента США Е. Краудер. У березні 1921 р. на виборах перемога випала Національній лізі. Зі згоди Е.Краудера пост президента Куби зайняв А. Сайас. Його правління (1921-1925 рр.) припало на період економічної кризи, коли при порожній скарбниці витрати (182 млн песо) перевищували прибутки (108 млн песо). Після звернення А. Сайаса до президента США у жовтні 1921 р. Кубі надали позику у 5 млн доларів за умови контролю за діяльністю міністерств та відомств з боку американських експертів. Останні вивчали податкову, банківську, адміністративну системи країни і зібрали матеріали для 15 меморандумів, які Е.Краудер направив А. Сайасу разом з рекомендаціями щодо оздоровлення фінансів та економіки країни. За умови їх виконання США погоджувалися надати позику в 50 млн доларів. На середину 1922 р. уряд А. Сайаса прийняв вимоги і у січні 1923 р. підписав угоду. Також у січні 1922 р. з Куби виведено американські війська, а у січні 1923 р. Е. Краудер став послом США на Кубі.

Період після Першої світової війни характеризується зростанням на Кубі антиімперіалістичних настроїв, створенням об'єднань представників національних торгових і банківських кіл, які мали на меті домогтися перегляду умов договору 1903 р. Одним з гасел у цей період стає вимога створення «чесного уряду». Зокрема, за створення достойного уряду і за боротьбу проти корупції виступали члени «Комітету ста» (1920). У січні 1922 р. створено «Асоціацію за чесний уряд», яка критикувала діяльність уряду А. Сайаса. У 1923 р. утворено «Хунту громадянського і національного оновлення», яку очолив проф. Фернандо Ортіс. Мали місце виступи проти умов договору 1903 р. з боку Мануеля Сангілі, Енріке Хосе Варони, Еусебіо А.Ернандеса. До їх голосів долучилася і діяльність Товариства міжнародного права (1915), де помітну роль відігравав Е. Роїг де Леучсенріг. Юрист Луїс Мачадо пропонував також розглянути питання Куби на арбітражній комісії Ліги Націй.

Активною була і молодь, зокрема лідер «групи меншості» Рубен Мартінес Вільєна й учасники групи Хуан Марінельо, Хосе Гомес Вангуемерт, Хорхе Маньяч, Хосе Антоніо Фернандес де Кастро. Група виступала на захист національної культури, критикували діючий лад. У березні 1923 р. виступили

з критикою діяльності президента А. Сайаса, звинувативши його у корупції та хабарництві. Того ж року Р.М.Вільєна спільно з Асоціацією ветеранів і патріотів (1923) взяв участь у підготовці збройного повстання проти А.Сайаса, за що був заарештований у Флориді американською владою.

Прилучилися до політичного процесу і студенти, які стали учасниками руху за університетську реформу, ініційованого в Аргентині у 1918 р. Активну участь брав лідер лівого крила студентства Хуліо Антоніо Мелья, керівник групи «Renovación». Серед вимог – демократизація університетського життя, оновлення системи освіти, виборність викладацького складу, університетська автономія. У жовтні 1923 р. проводився і І національний конгрес студентів, де були присутні 123 делегати від 53 навчальних закладів. Головне рішення стосувалося необхідності реформування системи освіти.

Активним був також робітничий рух, адже у 1917-1920 рр. відбулося понад 220 страйків. Крім того, у 1918 р. пройшли два, а у 1919 р. – три загальні страйки. Вимоги висувалися економічного, антиімперіалістичного та політичного характеру. Активність робітників привела до оголошення дня 1 Травня неробочим у 1921 р. окремим декретом алькальда м. Регла А. Боша Мартінеса. У 1921 р. під час трудового конфлікту в бухті Антілья (провінція Орієнте) страйк вантажників пройшов під гаслом «Куба для кубинців!». Паралельно створювалися крупні цехові профспілкові об'єднання, що у серпні 1925 р. привело до створення Єдиного профспілкового центру трудящих Куби (CNOC). До його складу увійшло майже 200 тис. робітників, членів 35 цехових організацій. У серпні 1925 р. відбувся і І конгрес комуністичних об'єднань, на якому прийняли рішення про створення Комуністичної партії Куби. У складі Центрального комітету опинилися К.Баліньо, Х.А.Мелья, Х. Пенья Вілабоа, Алехандро Баррейро. Генеральним секретарем обрано Хосе Мігеля Переса.

Диктатура Герардо Мачадо-і-Моралеса: встановлення, розвиток, падіння. Передвиборча кампанія на чергових президентських виборах листопада 1924 р. завершилася перемогою лідера Ліберальної партії генерала Герардо Мачадо-і-Моралеса,

і у травні 1925 р. він зайняв президентське крісло. Новий президент свою політичну кар'єру розпочав на початку існування республіки і під час президентства Х. Мігеля Гомеса (1909-1913 рр.) займав пост міністра внутрішніх справ. Однією з умов перемоги стала проголошена «Програма національного оновлення», яка містила положення про програму громадських робіт, створення «чесного уряду», боротьбу проти корупції та хабарництва, вжиття заходів із захисту національної промисловості, здійснення диверсифікації сільського господарства, боротьбу за скасування «поправки Платта». Проте «тропічний Муссоліні» після приходу до влади розпочав заходи з установлення диктатури. Опорою режиму стала армія, яку у 1925-1926 рр. реорганізовано та забезпечено всім необхідним.

Серед заходів диктатора була заборона КПК, переслідування Єдиного профспілкового центру трудящих Куби. Упродовж серпня-жовтня 1925 р. видано ряд урядових декретів, які обмежили діяльність комуністів і контролювали в'їзд небажаних елементів. Навесні 1927 р. відбулася реорганізація CROC і створено новий Виконком. У 1925 р. також ліквідовано студентську федерацію та закрито Народний університет ім. Хосе Марті, заборонена діяльність кубинської секції Антиімперіалістичної ліги. Після ув'язнення та еміграції з Куби Х.А. Мелья намагався об'єднати емігрантів у боротьбі проти диктатора. У 1928 р. він очолив Асоціацію нових революційних кубинських емігрантів і заснував друкований орган «*Cuba Libre*».

У період правління Г. Мачадо-і-Моралеса поновилося отримання позик і в першому періоді сума позик становила 182 млн доларів, за рахунок позики у 146 млн доларів. Президент став одним з найбагатших у країні, маючи нерухомість вартістю 9 млн песо та рахунок в англійському банку 5 млн песо золотом. Прихід до влади Г. Мачадо-і-Моралеса відбувся в умовах, коли накопичувалися запаси цукру та постійно знижувалася ціна на нього. Якщо у 1924 р. фунт цукру коштував 5,24 цента, то на 1929 р. ціна фунту становила 1,72 цента. Скорочувалася і частка Куби у світовому виробництві цукру, відповідно скорочувався і національний прибуток, який за врожай 1925 р. становив менше 290 млн доларів.

З метою оздоровлення економічної ситуації в країні уряд вирішив штучно обмежити виробництво цукру-сирцю у 1926 р., але це не дало необхідного результату, і у грудні 1928 р. обмеження зняли. Одночасно вживали заходів для захисту національних галузей виробництва, які полягали у звільненні від оподаткування виробництва генекена, бавовни та ряду сільськогосподарських культур, знижено податки на завезення технічного обладнання для легкої та переробної промисловості, збільшено ввізні мита на продовольчі товари, вироби легкої промисловості. Погіршення економічного становища зачіпало інтереси середньої та дрібної буржуазії, відображалось на зайнятості сільськогосподарських робітників. Скорочення заробітної платні та подорожчання рівня життя вело до загострення соціальної напруги в суспільстві.

Своє правління Г. Мачадо-і-Моралес використав для створення умов повторного приходу до влади і у 1925 р. розпочав підготовку до нових виборів шляхом проведення в Конгресі закону про заборону реорганізації старих і створення нових політичних організацій. На початку 1926 р. Г. Мачадо-і-Моралес об'єднав Ліберальну і Консервативну партії в єдиний блок в рамках політики корпоративізму. Дещо згодом до нього приєдналася Народна партія. Помітне місце серед членів перших двох партій займали військові. У квітні 1928 р. Конституційна асамблея прийняла доповнення до конституції, згідно з якими президентський термін збільшували до 6 років, термін перебування у Сенаті – до 9 та у Палаті представників – до 6 років. Збільшувалося до 6 і число представників кожної провінції у Сенаті. До складу Куби прилучили о. Пінос, а також надали право голосу жінкам. Вибори листопада 1928 р. продемонстрували наявність єдиного кандидата від трьох політичних партій. Ним був «диктатор честі, достоїнства, диктатор найсвятішого на землі, диктатор демократії і свободи». Проти обрання на другий термін Г. Мачадо-і-Моралеса виступали К. де ла Торрієнте, Е. Х. Варона, Е. Роїг до Леучсенріг, Ф. Ортіс. На початку 1927 р. створено Університетський студентський директорат проти продовження повноважень президента. За межами країни боротьбу проти диктатора вів Х. А. Мелья, вбитий у січні 1929 р. агентами Г. Мачадо-і-Моралеса.

У травні 1929 р. Г. Мачадо-і-Моралес повторно вступив в обов'язки президента. Попри звинувачення Г. Мачадо-і-Моралеса у корупції, що було темою обговорення в Комітеті з міжнародних зв'язків Сенату США та слухань у Сенаті, американська сторона висловила побажання бачити президентом Г. Мачадо-і-Моралеса. Тим не менше, в опозиції до президента знаходилися Партія націоналістичного союзу, Студентський університетський директорат, Комуністична партія Куби, Партія АВС, група Антоніо Гітераса. Партія націоналістичного союзу створена К. Мендіетою, М. Менокалем і М.М. Гомесом, яка перейшла в опозицію до влади, не будучи допущеною до поділу влади. Студентський університетський директорат виник у 1930 р. як організація за реформи, але з повним несприйняттям диктатури та втручання США у внутрішні справи країни. Комуністична партія Куби, будучи нечисленною, вела свою діяльність переважно у містах і співпрацювала з Лігою молодих комуністів, Лівим студентським крилом, Лігою піонерів, Антиімперіалістичною лігою, Радикальним союзом жінок. Партії закидали недооцінку дрібної та середньої буржуазії як союзника. У 1932 р. адвокати Х. Мартінес Саенс і К. Саладрігас створили організацію АВС, маючи на меті через терористичні акти підняти народ на боротьбу проти диктатури. У Маніфесті-програмі партії 1932 р. містилися вимоги збільшення національних валютних поступлень за рахунок збільшення експорту; максимально можлива затримка надходжень у межах національних кордонів; створення нових джерел національного багатства та диверсифікації виробництва. Фактично метод економічного спротиву було обрано як засіб антиімперіалістичної боротьби. Доволі швидко в цій організації утворилася група прихильників корпоративної системи держави, а після відокремлення на її основі створилася АВС Радикальна на чолі з О. де ла Торре та націонал-реформістським спрямуванням. Група А. Гітераса Олмеса заснована на Маніфесті-програмі 1932 р., яка демонструвала революцію як оновлення всіх цінностей. У квітні 1932 р. А. Гітерас Олмес учинив спробу збройної акції в провінції Орієнте, яка не вдалася попри задум її як масової.

Загострення протиріч у суспільстві досягло своєї кульмінації у серпні 1933 р., коли антидиктаторські виступи набули масового характеру і здійснювалися у формах страйків, маніфестацій,

збройних виступів. До того часу США вже визначилися з необхідністю зміни Г. Мачадо-і-Моралеса. З квітня 1933 р. до Куби було призначено нового посла США С.Веллеса, який мав захищати інтереси країни в період підготовки до підписання нового торгового договору. Від травня 1933 р. бесіди посла і президента стали напруженими. План уряду США полягав у намірі запровадити пост віце-президента та забезпечити передачу йому повноважень президента. На початку червня Г.Мачадо-і-Моралес відмовився поступатися посадою, але загальний страйк 12 серпня 1933 р. змусив президента втікати до США. Уряд очолив Карлос де Сеспедес, який не мав популярності в політичних колах і був усунутий від влади в результаті «військового перевороту сержантів» 4 вересня 1933 р.

Того дня Військово-революційний союз (Хунта вісьмох) у складі сержанта П. Родрігеса, сержантів Педраси, Л.Мігойя, Ф. Батісти, ефрейтора А.Ечеварії, рядових А.Ернандеса, Р. Крус Відаля, Естевеса. У газеті «*El Mundo*» вийшло «Звернення до народу» від імені Революційного об'єднання Куби, де серед підписантів був і Сержант, командувач збройними силами республіки (Ф. Батіста). Планувалося створити владний орган на основі згаданого об'єднання та передати владу групі у складі С.Карбо, Р. Грау Сан-Мартіна, Х. М. Іріскарі, Г. Портелі, П. Франка. Уже 8 вересня сержант Ф.Батіста став полковником і начальником генерального штабу. 10 вересня створено уряд на чолі з Р. Грау Сан-Мартіном, де провідними фігурами стали Ф.Батіста і А. Гітерас Олмес. Уряд проіснував до 15 січня 1934 р. як виразник інтересів національної буржуазії. Завдяки А. Гітерасу Олмесу уряд у короткому проміжку часу провів ряд радикальних реформ і декретів, установивши контроль уряду над електростанціями та сентралями Кубино-американської цукрової компанії., усунувши Т.Чедборна з поста президента Цукрової експортної корпорації на Кубі, припинивши платежі США за позиками Г. Мачадо-і-Моралеса та ін. Серед заходів соціального плану стало підняття вдвічі мінімуму заробітної плати робітникам цукрових плантацій, установлення восьмигодинного робочого дня, запровадження робітничого законодавства, зниження цін на товари першої необхідності, надання переваги кубинцям перед іноземцями при прийнятті на роботу.

Проте девіз уряду «Куба для кубинців» визначив відносини зі США. Також і всередині країни уряд опинився в політичній ізоляції. Підтримку уряду надавав лише Університетський студентський директорат. Збереження страйкової хвилі мало місце і у вересні 1933 р., призвівши до захоплення централів робітниками. Уряду довелося застосовувати армію для придушення виступів на централях. У тих умовах зі всіх членів уряду довіру в американської сторони викликав Ф. Батіста. Відбулася зміна послів, і замість С. Веллеса прибув Дж. Кеффері, який спільно з Ф.Батістою обговорював завдання перевороту. Після того як А. Гітерас Олмес наказав націоналізувати Кубинську електрокомпанію, Ф. Батіста оголосив уряд Р. Грау Сан-Мартіна поза законом і привів до влади уряд К. Мендіети.

Політичне життя Куби у 1934-1940 рр. Уряд К. Мендіети сформовано за кілька днів на основі партії АВС і Національного союзу. Хоча через п'ять днів після формування уряду його визнали США, все ж подальші відносини між країнами мали бути сформовані заново. Так, уряд Р. Грау Сан-Мартіна скасував поправку Платта, а уряд Ф.Рузвельта мав намір вести політику доброго сусіда і не робив спроб відновити її дію. У травні 1934 р. на Кубу відправили групу спеціалістів з Асоціації зовнішньої політики, які працювали впродовж місяця та виробили рекомендації, спрямовані на поліпшення стосунків між країнами, вироблення моделі відносин у нових умовах. Підсумки діяльності спеціалістів Асоціації зовнішньої політики було підведено після того, як 29 травня 1934 р. уряд США анулював поправку Платта, за винятком статті про оренду військово-морської бази в Гуантанамо. Серед зауважень спеціалістів з цього приводу було зауваження, яке констатувало факт потреби розгляду питання про базу в Гуантанамо, що сприймалося на Кубі багатьма як ознака незалежності Куби. Окремо порушувалося питання про економічні взаємини двох країн, адже договір 1903 р. визначив обсяги торгового обміну, адже в імпорті на Кубу 67% становили товари зі США, а в експорті з Куби – 81%. На другому місці в торгівлі з Кубою знаходилася Велика Британія.

У вересні 1934 р. підписано договір про взаємне торговельне співробітництво, за яким американська сторона отримувала зниження мита від 20 до 40% на понад 300 товарів, які експортувалися на Кубу. Це положення торкалося лише ряду кубинських товарів, рому, фруктів, овочів, тютюну і цукру. Так, на територію Куби дозволялося завозити в необмеженій кількості тютюн зі зниженням мита до 20%. Тютюн з Куби до США мав завозитися до США у квоті 18% від загальнонаціонального споживання. Також для цукру було визначено квоту у 28,8% від загальноспоживаного, що фактично менше за попередній період. Упровадження пільг для американських товарів справляло негативний вплив на діяльність дрібних і середніх підприємств. Зокрема, у 1938 р. на Кубі реалізовано американського взуття на 500 тис. песо, що становило 10% від обсягу виробництва взуття на острові.

Для уряду К. Мендіети важливим завданням залишалися боротьба проти опозиції, страйкарів і селянського руху. Доволі жорстко придушувалися страйки, які мали місце у період 1934 – березні 1935 р. Оскільки уряд вів боротьбу проти легальних форм спротиву на Кубі, мали місце організації терористичних виступів прихильників Грау Сан-Мартіна та Менокаля, а також партизанські виступи. Останні були проявом діяльності створеної на початку 1934 р. Гітерасом організації «Молода Куба». Так, 16 червня 1934 р. мав місце замах на президента, якого було легко поранено. Наприкінці 1934 – першій половині 1935 р. у провінції Орієнте у гірському районі Реаленго-18 селяни створили збройну міліцію у складі 1500 осіб та вели боротьбу проти спроб позбавити їх землі. Програма «Молодої Куби» виходила з потреби формування нації на Кубі, констатуючи при цьому колоніальний стан держави, підпорядкованість кубинської економіки іноземному капіталу. Програма організації орієнтувалася на соціалізм, вважаючи соціалістичну державу логічним продовженням розвитку суспільної динаміки. Подальший розвиток діяльності організації був перерваний після загибелі 8 травня 1935 р. А. Гітераса.

Р. Грау Сан-Мартін також продовжив свою політичну кар'єру, створивши Кубинську революційну партію, члени якої іменували себе «автентиками», а гаслами партії стали

«націоналізм», «антиімперіалізм», «соціалізм». На цьому тлі недивним було зростання популярності лідера партії як «найчеснішого серед кубинців». Діяти доводилося в умовах постійної зміни президентів, адже у 1935 р. до влади прийшов Х. Барнет (1935-1936), якого змінили М. Маріано Гомес (1936) та Лередо Бру (1936-1940). Практично незмінним при президентах залишався Ф. Батіста.

Наприкінці 1937 р. Ф. Батіста змінив політичне орієнтування і забезпечив проведення амністії політичним в'язням, легалізував заборонену раніше ним Комуністичну партію Куби, дозволив повернутися на батьківщину політичним емігрантам, запровадив «трирічний план економічної і соціальної реконструкції Куби». Унаслідок таких дій комуністи у травні-липні 1938 р. провели дискусію серед членів партії та перейшли від політики політичного бойкоту Ф. Батісти до політики його підтримки. Генеральний секретар партії Б. Рокі пояснював цю позицію рішенням потурбуватися про 3 тис. політичних в'язнів. Легалізація ж принесла партії зростання кількості членів з 2,8 тис. (1938) до 23 тис. (1939). Тиражем 15 тис. примірників виходила газета «*Oi*», а також комуністи мали годину передачі на національному радіо та ряд газет у провінції. у 1939 р. комуністи об'єдналися з Революційним союзом (1937). який мав у складі 60 тис. членів. Нова партія отримала назву Революційний комуністичний союз, а у 1944 р. перейменована у Народно-соціалістичну партію.

15 листопада 1939 р. відбулися вибори до Установчого зібрання, де змагалися політичні блоки Народно-соціалістична коаліція (Ліберальна партія, Демократична партія, Національно-революційна партія, Націоналістичний союз, Революційний комуністичний союз) та опозиційний блок (Кубинська революційна партія, АВС, Республікансько-демократична партія). Якщо перший блок був очолений Ф. Батістою, то другий – Р. Грау Сан-Мартіном. У результаті виборів блок Ф. Батісти отримав 36 місць в Установчому зібранні, блок Р. Грау Сан-Мартіна – 45. Наступною подією «періоду згоди» стало прийняття конституції, яка вступила в дію 1 липня 1940 р. У конституції були зафіксовані восьмигодинний робочий день, гарантована відпустка, соціальне страхування, колективні договори. Окремими

статтями проголошували ліквідацію латифундизму, відокремлення церкви від держави, заборону расової дискримінації. Конституція не тільки зберегла положення про свободу зібрань, але і проголосила свободу демонстрацій та маніфестацій. Згідно зі статтею 151 запроваджувався пост прем'єр-міністра, чим повноваження президента зводилися до здійснення законодавчої влади.

Економічна та соціальна ситуація на Кубі в 40-х роках ХХ ст. На середину 40-х років Куба залишалася аграрною країною, де під цукрову тростину відводилося 56% оброблюваної землі, під кукурудзу – 9,1%, каву – 4,5%, банани – 4,1%, тютюн – 3,4%, квасолу – 3, юкку – 2,9, рис – 2,9, під інші культури – 14,1%. У роки Другої світової війни кубинська економіка поживалася. У 1941-1942 рр. виробництво цукру досягло 4 млн т, скоротившись у 1942-1943 рр. до майже 3 млн т, у 1943-1944 рр. піднялося до 5 млн т. Під час війни суттєво збільшилося видобування мідної руди, марганцю, нікелю, хрому, але по завершенні війни воно падає. Економічне становище більшості населення залишалося складним. На 1943 р. 300, 2 тис. осіб мали прибуток 800 песо на рік, 343 тис – 120 песо. Високими залишалися рівень безробіття, малоземелля та безземелля (100 тис. сімей) селянства. 14 липня 1940 р. перемогу на виборах отримав Ф. Батіста, випередивши Р. Грау Сан-Мартіна. З усіх обіцянок Ф. Батіста виконав тільки обіцянку націоналізації ряду залізниць і скасовано заборгованість держави з виплат ветеранам національно-визвольного руху 1895-1898 рр.

З 9 грудня 1941 р. Куба перебувала у стані війни з Японією, а з 11 грудня – також Німеччиною та Італією. У жовтні 1942 р. були встановлені дипломатичні відносини Куби з СРСР. До складу уряду в роки війни входили також два комуністи, що Ф. Батіста вважав вимушеним кроком. Але у період війни комуністи на III Національному робітничому з'їзді Конфедерації трудящих Куби в грудні 1942 р. прийняли рішення про тимчасову відмову від страйків. Проте економічні вимоги все ж висувалися, зокрема кампанії за 44-годинний робочий тиждень, підвищення заробітної плати, поширення соціального страхування

на сільськогосподарських робітників. Станом на 1943 р. 300,2 тис осіб на Кубі мали річний дохід 80 песо, 343 тис – 120 песо, 6 700 у рік заробляли від 6 512 песо.

Серед труднощів, яких зазнала Куба в роки війни, ускладнення транспортування цукру через нестачу суден, різке зростання цін на вугілля, нафту, бензин. Суттєво зросли ціни на продовольчі товари. Саме зростання вартості життя створило умови для висунення на перший план Р. Грау Сан-Мартіна, який взяв участь у президентських виборах 1944 р. Тоді поразки зазнав проурядовий кандидат К. Саладрігас. Перемога Р. Грау Сан-Мартіна змусила Ф.Батісту тимчасово залишити політику та перебратися до США. Зі вступом на посаду президента 10 жовтня 1944 р. Р. Грау Сан-Мартіна на Кубі почався період конструктивної революції.

У період війни та перші повоєнні роки на Кубі дещо пожвавилася гірничовидобувна промисловість, тоді як цукрова промисловість залишалася на рівні 1925 р. Проте Куба не могла забезпечити себе такими сільськогосподарськими продуктами як рис та квасоля. Великі площі під цукровою тростиною стали результатом низькосортності тростини та невисокої її врожайності. Високим залишався рівень імпортних операцій, за обсягом яких Кубу обганяла Венесуела.

Зростало число безробітних і в 1946 р. на Кубі налічували 53 693 постійних та 444 251 сезонний робітник. У середньому сезонні робітники на виробництві були зайняті 123 дні, отримуючи платню від 33,9 до 59,53 песо на місяць. Однак, хоча за статистичними даними річний прибуток на душу населення складав 341 песо, абсолютна більшість населення мешкала в умовах бідності. Серед інших питань, які належало вирішувати, знаходилося питання отримання освіти, адже у 1943 р. на 9 515 вчителів припадало 1 008 254 учні. Не вистачало лікарів, адже у 1940-х роках на Кубі працювали 5 тис лікарів. Вирішення потребувало і питання житла, особливо у сільській місцевості.

Фактично економіка Куби 1940-х років базувалася на виробництві сільськогосподарської сировини. Найрозвиненішою з галузей промисловості була цукрова, тоді як більшість інших галузей залишалися на кустарному рівні. Їх продукція складала 10% в загальному обсязі валової продукції.

Політичний режим Ф.Батісти та боротьба проти нього (1948-1959 роки). Наприкінці 1940 - початку 1950-х років на Кубі визрівала політична криза. На чергових президентських виборах перемогу передрікали кандидату від Партії кубинського народу (ортодоксів) професору Р. Аграмонте. Проте 1 червня 1948 р. президентом обрали кандидата від Кубинської революційної партії Пріо Сокарраса. У 1949 р. Ф. Батіста створив Партію Єдиної дії, яку згодом перейменували на партію Об'єднаної прогресивної дії. Дискредитація уряду Пріо Сокарраса створила умови для захоплення влади Ф. Батіста. Вранці 10 березня 1952 р. у військовому таборі «Колумбія» офіцери підтримали Ф. Батісту, а всі інші військові та поліцейські центри телефонічно підтримали революцію Ф. Батісти. До вечора 10 березня Ф. Батіста здобув владу у країні, і в своїх наступних діях скасував конституцію 1940 р., розпустив конгрес, а 1953 р. заборонив Народно-соціалістичну партію. 5 жовтня 1953 р. на Кубу прибув новий посол США А. Гарднер, що підтверджувало поліпшення стосунків між двома країнами. У період з 1952 по 1958 р. США підтримували режим, установлений Ф. Батістою. У країні діяли Бюро з придушення комуністичної діяльності (BRAC), Служба армійської розвідки (SIM), Служба поліцейської розвідки (SIP), які виконували репресивні завдання. Загальноприйнятим вважається існування ненависті до режиму Ф. Батісти в більшості населення країни. Режим сприймався через присутність у владі представників колишніх партій, колишніх прихильників Ф. Батісти. Незначною вважалася і соціальна база режиму, адже її представляли латифундисти, цукрові магнати, торговці імпортом.

Серед противників режиму Ф. Батісти виділився один із членів Партії кубинського народу, вихідець з родини заможного землевласника провінції Орієнте Фідель Кастро Рус. У 1947 р. мав намір узяти участь у експедиції проти Р. Л. Трухільо з Домініканської Республіки. З 1949 р. відвідував марксистський гурток, а на початку 1950-х років Ф. Кастро вже мав політичні ідеї про необхідність структурних змін у країні. Спершу мав намір діяти винятково парламентськими методами, але після перевороту 1952 р. виступив із осудом режиму. Після розпаду партії ортодоксів радикальна молодь організувалася для

ведення боротьби проти режиму. Зародився патріотичний рух «Покоління століття Апостола свободи», до якого вступили робітники, студенти, представники інтелігенції. Його метою стало гідне відзначення сторіччя з дня народження Х. Марті. Рух очолили Ф.Кастро, Абель Сантамарія, Рауль Кастро, Н. Лопес, які перебували на позиціях бойового демократизму та критично-революційного ставлення до ситуації на Кубі. У керівників руху існувало чітке розуміння необхідності підняття мас на збройний виступ проти диктатури.

Підготовка до збройного виступу тривала рік: збиралися кошти на придбання зброї, вивчався розпорядок дня гарнізону казарми в Сантьяго-де-Куба. 15 липня 1953 р. у садибі «Сібоней» зібралося 165 учасників, перед якими виступив Ф. Кастро, сказавши, що мають намір здійснити мрію Хосе Марті. 26 липня у Сантьяго-де-Куба та Баямо три групи повстанців одночасно почали штурм військових казарм. Група у 95 осіб, якими командував Ф.Кастро, штурмувала казарму «Монкада». При співвідношенні 1 до 15 на користь урядових військ повстанцям довелося відступити. Частина взятих у полон повстанців була страчена за наказом Ф. Батісти. Решта повстанців у вересні-жовтні 1953 р. опинилися під судом. Під час виступу в суді Ф.Кастро виголосив п'ятигодинну промову «Історія мене виправдає», де виклав програму революційних перетворень суспільства. Головними пунктами стали завоювання політичної влади, проведення аграрної реформи, націоналізація електричного та телефонного трестів, розв'язання житлової проблеми, проблем освіти й охорони здоров'я, ліквідація безробіття. Промова опублікована таємно 1954 р. 20-тисячним тиражем.

Попри наростання невдоволення режимом на Кубі, страйки робітників цукрової та тютюнової промисловості, залізничників, портовиків у країні було підготовлено президентські вибори. Вибори відбулися у 1954 р. за участю 60% виборців, а 24 лютого 1954 р. Ф. Батіста офіційно вступив у повноваження президента.

Упродовж 1955-1956 років на Кубі зростала політична активність мас. Численні страйки відбувалися у всіх провінціях країни в цукровій промисловості. Криза у цій галузі проявлялася

у скороченні обсягів виробництва цукру, а відтак погіршенні економічного життя всієї країни. Причиною цього стало скорочення ввезення цукру до США, рішення про що укладені Конгресом США у 1952 та 1956 роках. Урядом Ф. Батісти було прийнято рішення про обмеження виробництва цукру. Саме воно вплинуло на торгівлі зносини Куби з європейськими й азійськими державами.

У таких умовах формувалася опозиція уряду Ф.Батісти, яка до 19 березня 1956 р. формально належала до «ортодоксів». Сформовано, задуманий Ф.Кастро «Рух 26 липня», з членів «Покоління століття», до яких долучилися члени інших революційних організацій. У «Першому маніфесті 26 липня народу Куби» від 8 серпня 1955 р. вказувалося, що «Рух 26 липня» є революційним рухом для всіх бажаючих відновити політичну демократію та соціальну справедливість. У маніфесті викладалася програма з шести пунктів, де містилися ліквідація латифундизму, відновлення прав робітників, індустріалізація країни, зниження розміру оплати за житло, націоналізація підприємств сфери обслуговування, спорудження дитячих містечок для бідних родин. Передбачалися маніфестом також інші реформи, як і обов'язкова конфіскація майна всіх розкрадачів державних коштів.

Дещо пізніше, 10 грудня 1955 р. Ф. Кастро пише «Другий маніфест 26 липня народу Куби», в якому наголосив на відмінностях між революцією і заколотом та висловлював сподівання, що існує можливість здійснення задуманого, закликавши народ до допомоги у підготовці країни до великої революції. Фактично у 1955-1956 рр. кубинські політичні емігранти створювали ініціативні групи у Мексиці, Венесуелі, Коста-Риці, Сальвадорі, Пуерто-Рико, а також в Майямі, Чикаго, Бостоні. Засновувалися патріотичні клуби, які збирали кошти для придбання зброї. На Кубі кошти збирали, використовуючи «бони свободи». Найсильнішими на Кубі були організації Гавани та Сантьяго-де-Куба, а найпомітнішу діяльність здійснювали Фідель Кастро, Рауль Кастро, Франк Паїс, Армандо Харт, Селія Санчес, Вільма Еспін, Ніко Лопес, Пепіто Тей, брати Амейхейрас, Педро Мірет, Лестер Родрігес, Фаустіно Перес,

Айдеє Сантамарія, Мельба Ернандес. Центром боротьби проти режиму визначили провінцію Орієнтес і з другої половини 1956 р. Національне керівництво «Руху 26 липня» перебалося до Сантьяго-де-Куба. Певну незгоду з формою діяльності висловили керівники Народно-соціалістичної партії, зокрема Карлос Рафаель Родрігес. Інша організація, Федерація університетських студентів, хоча і засудила переворот 10 березня 1952 р., усе ж не збиралася підтримати дії «Руху 26 липня», вважаючи за можливе ліквідувати диктатора та його найближче коло.

Станом на 1956 р. у розпорядженні Ф. Кастро була розгалужена революційна організація. Крім того, у Мексиці ним було зібрано загін у 100 осіб, яких готував до ведення партизанської війни полковник колишньої армії республіканської Іспанії А.Байо. У цей період доволі тісно подружилися Ф. Кастро та Ернесто Че Гевара. У даний період не було жодної спроби уніфікувати погляди членів «Руху 26 липня», проте Ернесто Че Гевара, Рауль Кастро, Фідель Кастро, Ніко Лопес були до певної міри знайомі з марксистською літературою. 24 листопада 1956 р. до порту Тукспан прибули 82 кубинці, а також іноземці: аргентинець, італієць, мексиканець, гватемалець, домініканець. Іспанець А.Байо вимушений був поступитися місцем молодшому повстанцеві. 25 листопада шхуна «GranMa» вирушила у плавання.

2 грудня 1956 р. учасники експедиції висадилися в провінції Орієнте, де діяли впродовж кількох місяців, накопичуючи сили. Проти них мали можливість діяти збройні сили, які нараховували 21 тис. чол. та фінансувалися урядом. Допомогу у боротьбі уряду проти партизанського руху намагалися надавати і США, активними були працівники посольства та представники ЦРУ. Розвідувальну діяльність у регіоні Сьєрра-Маестра провели у 1957-1958 рр. понад 20 американських журналістів, зокрема і агент ЦРУ В. Патерсон. У середині 1958 р. американського посла А. Гарднера замінив Е. Сміт, на що відгукнувся «Time», відзначивши складність місії нового посла. Останній мав не допустити втручання американського посольства у внутрішні справи Куби, переконати Ф. Батісту у необхідності відновити конституційні гарантії, скасувати цензуру. Попри запевнення Ф. Батісти, що партизани в Сьєрра-Маестра були комуністами, у

представників США не було доказів, що Ф. Кастро та його прихильники комуністи. Попри використання в офіційних документах партизанів терміна «антиамериканський», сама революція мала справді антиімперіалістичний характер. Проте у квітні 1958 р. агентство «Universal research and consultantce inc.» запропонувало Ф. Батісті план ідеологічної діяльності, в якій Ф. Кастро мав подаватися як комуніст, тоді як йому мала протиставлятися діюча демократична система, яка єдина мала розв'язати всі національні проблеми. При цьому справжні наміри Ф. Кастро залишалися маловідомими американському керівництву, але підготовка Мексики та Венесуели як можливих посередників у вирішенні кубинської кризи стала одним з планів. Подорож Р. Ніксона 1958 р. країнами Південної Америки, під час якої планували використовувати заяву про відмову від постачання зброї Ф. Батісті для пошуку підтримки політики США серед латиноамериканських держав і демонстрації відмови від намірів підтримувати диктаторські режими.

У ході партизанської війни в Сьєрра-Маестре у другій половині 1958 р. склалися умови для об'єднання зусиль «Руху 26 липня», «Революційного директорату 13 березня» та Народно-соціалістичної партії. У жовтні 1958 р. створено Об'єднаний національний робітничий фронт (FONU), до якого увійшли представники згаданих та інших революційних організацій. Завдання нової організації полягало у веденні агітаційно-пропагандистської роботи серед робітників і створення умов у наданні допомоги повстанцям. Одним з програмних положень залишалася аграрна реформа, яка в революційній пропаганді займала чільне місце. 10 жовтня 1958 р. у Сьєрра-Маестре проголошено закон № 3 про проведення аграрної реформи, де головним положенням стала не ліквідація латифундій на Кубі, а передача селянам державної землі, плантацій, які належали прихильникам режиму, землі, яку насильницьким шляхом захопили в селян. На той час, завдяки партизанській війні, в провінції Орієнте було повністю паралізовано еконмічне життя, а ціни на продовольчі і промислові товари зросли на 40%. При цьому повстанська армія (бл. 3 тис осіб) чисельно поступалася збройним силам держави,

але була достатньо помітною збройною силою. З боку державного департаменту США, через В.Д. Паулі, 9 грудня 1958 р. Ф. Батісті було запропоновано створити уряд з поміркованих опозиціонерів диктатора. Ф. Батісті з родиною пропонували мешкати у Дейтоні та давали обіцянку, що новий уряд не переслідуватиме його прихильників. Також ішлося про можливість провести через 18 місяців вибори президента та дотримання ворожої позиції щодо руху, очолюваного Ф. Кастро. Ф. Батіста відмовився прийняти умови. Посол США Е. Сміт зустрівся з Ф. Батіста 17 грудня 1958 р. і повідомив про неприйняття державним департаментом будь-яких планів диктатора. У результаті розвитку подій 1 січня 1959 р. Ф. Батіста вилетів літаком з Куби та подався до Домініканської Республіки.

У Сантьяго-де-Куба 3 січня 1959 р. Ф. Кастро проголосив про створення тимчасового уряду. Президентську присягу склав Мануель Уррутіа, а у ніч з 4 на 5 січня дано наказ про скасування загального страйку під приводом переходу на бік повстанців збройних сил. Уряд було створено з представників опозиції формально солідарних з «Рухом 26 липня». Так, члени «Руху 26 липня» в уряді були Ф. Перес, А. Харт. Прем'єр-міністром призначено М. Кардона, міністром закордонних справ став Р. Аграмонте, а головнокомандувачем Повстанської армії залишався Ф. Кастро. Такий склад уряду був сприйнятий американською стороною, зокрема у доповіді президенту Д. Айзенговеру вказувалося, що новий міністр закордонних справ є дружнім США. Вже 7 січня 1959 р. США визнали створений уряд Куби. 8 січня повстанці на чолі з Ф. Кастро прибули до Гавани, де у виступі Головнокомандувач зазначив, що зміни лише починаються.

Проблеми економічного та політичного життя Республіки Куба у 1960 – 2020 роках. Мануель Уррутіа як тимчасовий президент у липні 1959 р. передав посаду президента Освальдо Дортікосу, який перебував на посту президента до 1976 р. Сам Ф. Кастро займав пост прем'єр-міністра у 1959 - 1976 рр. До 2008 р. він займав посаду голови Державної ради Куби. Перетворення, які вела нова влада на

Кубі, включали різні заходи, в тому числі і підписаний 17 травня 1959 р. Закон про аграрну реформу. Утримання влади виявилось для повстанців складним завданням, і підозра у симпатії до поваленого режиму могла мати результатом розстріл або ув'язнення у трудовому таборі на півострові Гуанаакабісес. Помітну роль у проведенні масових розправ відіграв Ернесто Че Гевара. Останній за час перебування на Кубі займав посаду голови Національного банку Республіки Куба, був міністром промисловості. Проте доволі швидко він, досягнувши певних успіхів у побудові тоталітарного режиму, вирушив до Конго для участі у повстанні. Невдачі змусили продовжити революційну діяльність на території Болівії, де 9 жовтня 1967 р. був убитий. Продовження політики поширення революційних режимів вилилося у підтримку Кубою повстанських рухів у Колумбії, Венесуелі, Перу, Гватемалі. Надавалася підтримка уряду Народної єдності в Чилі. У 1975 р. Куба втрутилася в громадянську війну в Анголі. Кубинці взяли участь у подіях ефіопсько-сомалійської війни 1977-1978 років та посприяли встановленню прорадянського режиму в Аддіс-Абебі.

Під час реформування урядом прийнято рішення щодо націоналізації крупних підприємств американських компаній. Ці дії загострили американо-кубинські відносини та стали причиною відмови США купувати на Кубі цукор та постачати нафту. Ще більш негативно було прийнято встановлення дипломатичних відносин між Кубою та СРСР 7 травня 1960 р. з розширенням економічних зв'язків. Дещо раніше президент Двайт Айзенговер 17 березня 1960 р., визнаючи необхідність діяти, віддав наказ ЦРУ про підготовку на території Гватемали військового підрозділу з кубинських емігрантів.

У межах своєрідного «фронту проти Кастро» 3 січня 1961 р. США розірвали дипломатичні відносини з Кубою. У цей час розроблялася операція «Плутон», здійснена 17 квітня 1961 р. висадкою 1,5 тис бійців на Плайя-Хірон. Проте впродовж 72 годин загін було розгромлено. Після цих подій з листопада 1961 р. генерал Дендсдейл розпочав підготовку операції «Мангуст», яку на початку 1962 р. схвалив президент. Операція передбачала

скинення кубинського уряду у період з березня по жовтень 1962 р. У заключному етапі операції передбачалося підняти народне повстання та здійснити військову окупацію зі створенням відповідного уряду. 3 лютого 1962 р. президент Д. Кеннеді заявив про ембарго на торгівлю з Кубою, заборонивши торгівлю і своїм союзникам. У відповідь у березні 1962 р. на Кубі запроваджено карткову систему на основні продовольчі та промислові товари. Карткова система розподілу рису, олії, сорочок, шкарпеток зберігається майже 60 років. Загострення кризи привело до завезення на Кубу на початку серпня 1962 р. радянських військових, чисельність яких у жовтні складала 42 тис осіб. 3 15 вересня на острів прибули радянські ракети, а 4 жовтня боєголовки до 60 ракет. На початку жовтня в бойову готовність привели кубинські збройні сили. Розташування радянських ракет загостило відносини між СРСР і США, поклавши початок Карибській кризі. Загроза термоядерної війни в умовах протистояння Москви та Вашингтона завершилася взаємними поступками: вивезенням радянських ракет з Куби, демонтажем американських ракет у Туреччині та Італії, зняттям економічної блокади Куби.

Тим не менше, Куба від початку 1960-х років продовжила своє існування на позиціях фортеці в облозі. Орієнтація на СРСР змусила 16 квітня 1961 р. створити на основі «Руху 26 липня», Револьюційного директорату, Народно-соціалістичної партії єдину політичну організацію. З 1965 р. вона отримала назву Комуністичної партії Куби. До керівництва партією увійшли Ф. Кастро, Р. Кастро, Е. Че Гевара, К. Рафаель Родрігес, Х. Альмейда, Р. Вальдес. Основні заходи спрямовувалися на піднесення обороноздатності країни. Зміцнення впливу на населення мала посприяти і проведена культурна революція, суть якої полягав у ліквідації неграмотності. Упродовж кількох років число неграмотних скоротилося з 23,6 до 3,9% населення. У 1961 р. було проголошено курс на індустріалізацію країни, який виявився провальним, адже 1962 р. промислове виробництво зросло на 0,4%, а 1963 р. скоротилося на 1,5%. У 1969-1970 рр. Ф. Кастро задумав збільшити виробництво

цукру до 10 млн тонн. Проте коли в результаті цукрової кампанії було виготовлено 8,5 млн тонн, Ф. Кастро визнав, що легше виграти 20 воєн, ніж «битву за розвиток».

Певні зміни відбулися у 1970-х роках. 15 лютого 1976 р. було проведено загальнонаціональний референдум щодо прийняття нової конституції, якою Республіка Куба проголошувалася соціалістичною державою. Вищим органом влади проголошувалося Національну Асамблею Народної влади, яка займалася законодавчою діяльністю, обранням членів Державної ради, Ради міністрів, суддів Народних трибуналів. Національні Асамблеї створювалися на рівні провінцій з відповідними повноваженнями. Право голосу надавалося громадянам з 16 років, тоді як право бути обраним – з 18 років. Вибори проводились у два терміни. Збережено право відкликання депутатів виборцями. Конституцією змінено адміністративно-територіальний поділ країни і замість 6 було створено 13 провінцій щоб ліпше управляти народним господарством та вирішувати питання соціальної політики.

Проблеми внутрішньої та зовнішньої політики розв'язувалися на I – V з'їздах КПК, які проводилися у 1975 – 1997 рр. За період 1959 – 1989 рр. середньорічне зростання ВВП складало 4,6%. Тривалість життя кубинців зросла на 14 років. Початкова освіта стала восьмирічною. Скоротилася дитяча смертність і становила 11,1 на 1 тис немовлят. Якщо у 1959 р. безробіття складало 33%, то на 1989 р. воно скоротилося до 5,5%. Повністю були забезпечені землею селянські родини. Надавалася повноцінна соціальна допомога. Та поряд з цим репресіям було піддано велику, у процентному співвідношенні, кількість громадян. Економічні труднощі та порушення прав людини стали причиною втеч з Куби. За час правління Ф. Кастро десятимільйонну Кубу залишило не менше 1,5 млн осіб.

Для поліпшення функціонування народного господарства керівництво прийняло рішення про раціональне використання матеріальних ресурсів. Пріоритетними сферами стали охорона здоров'я, яка визнана надзвичайно ефективною, освіта, оборона.

Населення країни перевели на обслуговування промисловими та продуктовими товарами за картковою системою, що ускладнювало побут кубинців. У самій промисловості відбулися зміни, адже підвищилася технічна забезпеченість цукрової промисловості, практично понад 60% приватної землі включили до сільськогосподарських кооперативів. Здійснили ряд проєктів у галузях атомної енергетики, чорної металургії, електроніки, будівельних матеріалів. Практично 80% зовнішньоекономічних і торгових відносин Куби були встановлені з СРСР та соціалістичними європейськими державами. У даному періоді на Кубу завозили технологічне обладнання та озброєння, працювали інженерно-технічний персонал і військові радники. Так, з Куби ввозили до СРСР 3,9 млн т з закуповуваного за кордоном 4,2 млн т цукру, здійснювали поставки алкоголю, тютюну, цитрусових. 4 квітня 1989 р. Генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов підписав під час візиту на Кубу Договір про дружбу і співпрацю терміном на 25 років з автоматичним продовженням на п'ятиріччя. Того ж року обсяг імпорту з СРСР склав 8 139 млн доларів становлячи 700 видів товарів.

Економічна блокада Куби з боку США тривала і після розпаду СРСР. У 1992 р. прийнято закон Торічеллі, яким заборонялося субсидування США компаній держав, які підтримували торгові стосунки з Кубою. Також на 180 днів забороняли відвідувати порти США суднам, які побували у кубинських портах. Закон Гелмса-Бертон 1996 р. ужорсточував економічну блокаду та забороняв прямі інвестиції в економіку Куби, здійснення будь-яких інших форм фінансової допомоги, торгових операцій. Досить складним виявився період 1991 – 1993 років, коли ВВП впав на 34% та почався «особливий період» з режимом суворої економії. Тим не менше, після 1991 р. на Кубі безкоштовно чи на пільгових умовах оздоровили 22 тис українських дітей, які постраждали від чорнобильської катастрофи. Ці дії український уряд відзначив нагородженням Ф. Кастро орденами «Ярослава Мудрого» та «За заслуги». Проте у 2005 р. Україна підтримала резолюцію ООН, яка засуджувала кубинське керівництво за ставлення до прав людини.

У 1990-ті роки економіка Куби переорієнтована на туризм, на залучення іноземних інвестицій, які мали вкладатися у всі сфери, крім оборони, освіти, засобів масової інформації. Помітну роль в економіці Куби стали відігравати Канада, Іспанія, Італія, Франція, Голландія, Мексика, Велика Британія. Інвестиції вкладено у 34 галузі кубинської економіки, в першу чергу у нафтовидобувну та гірничовидобувну промисловість, туризм, телекомунікації. Продовжується імпорт нафти на Кубу. Під час візиту на Кубу 13–16 грудня 2000 р. В. Путіна підписані Спільна заява, Договір про правову допомогу, угоди про співпрацю між міністерствами охорони здоров'я та в галузі атомної енергетики на період 2001–2005 рр.

На початку XXI ст. політична система Куби стала неефективною. Складнощі в економіці демонструють скорочення обсягів вирощених фруктів. Так, 2004 р. урожай цитрусових знизився на 51%, бананів – на 38%, інших фруктів – на 29%. Урожайність культур знизилася з 5 до 1,4 тонни з гектара. На початку 2009 р. це падіння тривало далі. У 2008 р. Куба імпортувала 80% продовольства при тому, що половина орних земель залишалася невикористаною. Заробітна платня кубинця в середньому становила 10 – 15 доларів. Ефективна система охорони здоров'я та карткова система забезпечення товарами продовжили поєднуватися з наступом на права і свободи.

2006 р. через хворобу Ф. Кастро тимчасово передав владу Р. Кастро. Спілкування Ф. Кастро з венесуельським президентом Уго Чавесом стало причиною критичних заяв Ф. Кастро про Ізраїль. Його заяви на початку XXI ст. були певною відповіддю на підтримку Іраном кубинського режиму. 26 липня 2007 р. президент Р. Кастро оголосив про структурні та концептуальні зміни і реформи в галузі сільського господарства з метою збільшення ефективності виробництва. Основні заходи полягали у децентралізації - передачі функцій прийняття рішень муніципальним сільськогосподарським

структурам та у розподілі невикористаних земель між селянами. При очікуванні можливого приходу до влади Карлоса Лаге, представника молодшого покоління комуністів, у 2008 р. Р. Кастро перебрав усю повноту влади та ініціював низку половинчастих реформ, які не стикувалися з радянською моделлю економіки, збереженої на Кубі, дозволивши іноземні інвестиції та давши можливість пересічним громадянам створювати власний бізнес. Боротьба з соціально-економічною кризою мала вестися через скорочення числа працівників, у першу чергу в галузі освіти й охорони здоров'я. У 2008 р. від Р. Кастро очікували рішення, яке б відповідало економічним реформам у стилі комуністичного Китаю. Р. Кастро висловив готовність до відкритого діалогу з Вашингтоном. З боку США президент Б. Обама та держсекретар Г. Клінтон пов'язували необхідність здійснення реформ для налагодження діалогу між двома країнами. 2015 р. президент США Б. Обама вчергове оголосив про бажання США нормалізувати двосторонні відносини з Кубою. Проте вже за президента Д. Трампа стосунки погіршилися після рішення про згортання американського туризму на острові та обмеження економічних операцій з кубинським бізнесом. Тоді ж Куба від США вимагала припинення економічної, торгової та фінансової блокади.

Після вторгнення Росії в Україну в 2014 р. та анексії Криму Ф. Кастро підтримав Російську Федерацію. 25 листопада 2016 р. Команданте Ф. Кастро помер після тривалої хвороби. У 2018 р. члени Національної асамблеї народної влади Куби обрали головою Державної ради Мігеля Діас-Канеля. До того він устиг побувати міністром вищої освіти з 2009 р., заступником Голови Ради міністрів – з 2012 р., першим заступником голови державної ради – з 2013 р. М. Діас-Канель обраний з метою підтримувати баланс між реформами та революційними принципами в умовах оновлення економічної моделі. Проте головною особою на Кубі залишився Р. Кастро, який мав виконувати обов'язки Генерального секретаря КПК до 2021 р.

ПУЕРТО-РИКО

Соціальна та економічна ситуація в Пуерто-Рико у XIX ст. У XIX ст. Пуерто-Рико залишалося колонією Іспанії через тісну політичну та економічну залежність, відсутність можливості розвитку національних продуктивних сил. Острів був відносно ізольованим, через що не підтримував контактів з іншими колоніями.

У 1820-х роках на острові мали місце повстання проти іспанського володарювання. Хоча вести партизанську боротьбу було доволі складно. У 1835 та 1838 рр. відбулися мало чисельні та погано організовані повстання, які, як правило, охоплювали 3 – 4 селища.

У другій половині XIX ст. до виступів індіанців і селян-батраків додаються виступи робітників цукрових плантацій та заводів. Відомим стало повстання «Заклик з Лареса», яке відбулося у 1868 р. під гаслом «Свобода, Рівність і Братерство!». Його метою стало звільнення від іспанського панування. Загін повстанців чисельністю 400 осіб захопив Ларес, де 23 вересня оголосили про створення Республіки Пуерто-Рико, про скасування рабства, робітничих книжок, про створення тимчасового республіканського уряду. Помітну роль в організації повстання відіграв Рамон Еметеріо Бетансес. 24 вересня повсталі вступили у сутичку з гарнізоном Пепіно та були розгромлені. Упродовж місяця тривали сутички між регулярними військами та повстанцями.

Хоча іспанська влада і скасувала всі розпорядження тимчасового уряду Республіки Пуерто-Рико, все ж за три роки після повстання було скасовано рабство. Також ужили заходів для розширення самоуправління на острові. Утворено Провінційну раду та міські ради, збільшено число представників колонії у кортесах. Після реставрації монархії в Іспанії 1875 р. усі зміни скасовано. За декретом 1878 р. владу передали генерал-губернатору, який запровадив жорстку цензуру, заборонив проведення зібрань і демонстрацій. Лише 1897 р. Пуерто-Рико отримав автономію зі створенням місцевого парламенту та Виконавчої ради. Мешканці острова урівнювалися у правах з мешканцями метрополії. Виборчі закони Іспанії

поширювалися і на колонію. Верховна влада залишалася в руках генерал-губернатора, який був верховним головнокомандувачем, мав право вето у сфері законодавчої діяльності та відповідав за дотримання належного порядку перед королем. Загалом, надаючи право автономії Іспанія не поспішала визнавати право мешканців острова на самоуправління.

У критичному стані виявилася економічна ситуація на острові. Цукрова промисловість перебувала у стані занепаду, а цукор був низької якості. Поганий стан доріг не дозволяв вчасно доставляти на цукроварні цукрову тростину, що вело до втрат врожаю. На 1899 р. з 10 працюючих шестеро були зайняті у сільському господарстві і лише один у промисловості. Крупних латифундій залишалося небагато. Основна частина населення власної землі не мала і орендувала її у землевласника чи працювала на його плантації. Більша ж частина землевласників (93%) були дрібними, які залежали від крупних землевласників і торговців. Широко розповсюджені позики, сприяли лише розширенню володінь латифундистів і торговців. Практично не розвивався транспорт і перевезення суттєво здорожчували сировину та знижували конкурентоздатність сільськогосподарських товарів на американському ринку. Основна маса населення страждала від епідемій та була в переважній більшості неграмотною.

Позитивним можна назвати зростання обсягів зовнішньої торгівлі, яка у 1820 р. складала 1 млн доларів, а наприкінці XIX ст. зросла до 30 млн доларів. Основна частина зовнішньоторгового обороту припадала на Іспанію (близько 30%), США (20%), Кубу (13%), тоді як 37% – на Німеччину, Британію, Францію. Основний предмет експорту кава вивозилася до Іспанії, Німеччини, Франції і у 1897 р., її вартість складала бл. 14 млн песо із загальної суми експорту 18,6 млн песо. До США вивозили основну частину цукрової тростини та патоки. Іспанія і Куба споживали основну масу експортованого тютюну. З метрополії імпортували тканину, одяг, оливкову олію, вино, рис, тоді як зі США – машинобудівну продукцію, вугілля, нафту, ліс, свинину, а з Канади – рибу.

Зміна статусу Пуерто-Рико після Іспано-американської війни. Іспано-американська війна тривала на Пуерто-Рико 17 днів. Утрати американців склали тут 3 вбитих та 40 поранених. 12 серпня 1898 р. при підписанні прелімінарних умов миру передбачалася передача Пуерто-Рико США. Це підтверджено умовами Паризького мирного договору. Першим військовим губернатором став генерал Д. Брук, який ліквідував автономний парламент, скасував апеляційний суд, запровадив колоніальну поліцію та цензуру. 12 квітня 1900 р. конгрес США прийняв Перший органічний закон Пуерто-Рико (Акт Форекера). У Пуерто-Рико встановлювали цивільний уряд і запроваджували конгрес з палати представників (обирали мешканці) та виконавчої ради (призначав президент США з 5 пуерториканців та 6 громадян США). Виконавчу владу очолював губернатор, якого президент США призначав на чотири роки. Він мав право вето на будь-який закон, який приймав конгрес Пуерто-Рико. Судова влада належала Верховному суду Пуерто-Рико, члени якого призначалися президентом США. Інтереси острова у США представляв резидент – уповноважений, який обирався прямим голосуванням з пуерториканців, мав місце в палаті представників без права вирішального голосу.

У торгових відносинах було скасовано мита на товари, які йшли з Пуерто-Рико до США, і навпаки. Фактично в митному плані Пуерто-Рико став частиною США. Верховна законодавча, виконавча і судова влада належала США. Посилився притік американського капіталу. В Сан-Хуані, Понсе та інших містах заснували філії найбільших банків, зокрема «National City Bank of New York», «Chayse National Bank» та ін. Приватні інвестиції США за три роки сягнули 170 млн доларів, становлячи понад половину всього капіталу, вкладеного США в Латинську Америку. Найвигіднішою сферою стало виробництво цукру, завдяки чому землі швидко концентрувалися в руках корпорацій. Серед американських цукроварень опинилися «Guamina central», «Agirra central», «Fajardo central». Виробництво цукру зростало, і якщо у 1896-1900 рр. вироблено 50,9 тис. т, то в 1906-1910 рр. – 232 тис. т на рік. Значна частина цукру-сирцю вивозилася до США. Також вкладалися кошти у

тютюнові підприємства. У 1900 р. «American tobacco company» скупила тютюнові фабрики острова. У Сан-Хуані та Кагуані побудовано сучасні фабрики, де випускали сигари та цигарки з місцевої сировини. Зростання цукрової промисловості супроводжувалося скороченням посівних площ під інші культури. Наприкінці XIX ст. вершини свого розвитку досягло вирощування кави. На 1898 р. нею було зайнято бл. 100 тис. акрів (41% всієї оброблюваної землі). У наступні роки вирощування кави обмежили, а тютюн і цукрова тростина замінили кукурудзу, боби, маніоку, які почали завозити зі США. На початку XX ст. занепадало і скотарство, де скорочувалося поголів'я корів і росла ціна на молоко. Економіка острова ставала монокультурною, що вело до абсентеїзму, низьких зарплат і низького рівня життя, сезонного безробіття, економічного панування цукрових корпорацій. Населення, зайняте в цукровій промисловості, залежало від кон'юнктури на цукровому ринку. Суттєво обмежувався розвиток національної промисловості, бо американським компаніям вигідніше було поставляти товари з метрополії, ніж виробляти їх на місці.

У країні з розвитком робітничого класу розгортався робітничий рух і у 1899 р. в Пуерто-Рико створено Регіональну федерацію трудящих, під керівництвом якої робітники цукрових плантацій висували вимоги обмеження тривалості робочого дня, організації охорони праці, підвищення заробітної плати. З боку влади велися переслідування діячів Федерації. У 1915 р. вона реорганізована у Вільну федерацію трудящих Пуерто-Рико, об'єднавши докерів, текстильників, електриків та інших робітників. На діяльність організації впливала й Американська федерація праці. Керівників профспілкової організації Іглесіаса, Р. Росаса, Е. Конде часто звинувачували у невиконанні професійних завдань. Активність робітників була надзвичайно високою. Сільськогосподарські робітники брали участь у великих страйках у 1914-1915 рр. Їх причинами були значна тривалість робочого дня, низька заробітна плата, експлуатація. Страйкарів підтримували в різний спосіб через Вільну федерацію трудящих Пуерто-Рико.

Паралельно відбувалося формування політичних партій. Серед них виділялися Союз Пуерто-Рико, партія Незалежності Пуерто-Рико. Більшість політичних партій виступали за перегляд Акта Форенера. З початком Першої світової війни посилилася боротьба між прихильниками та противниками незалежності. З цих причин у 1917 р. за Актом Джонса Пуерто-Рико оголошено територією США з майбутньою можливістю отримання статусу штату. Формально пуерториканці стали громадянами США та брали участь у виборах місцевого конгресу, але не мали права обирати президента США та членів Конгресу США. Прихильники незалежності з Союзу Пуерто-Рико вимагали скасування акту Джонса та проведення плебісциту щодо подальшої долі острова. Прихильники об'єднання виступали за вибори губернатора, голови Верховного суду, міністрів. У 1912 р. в програму Союзу Пуерто-Рико внесли вимогу незалежності, однак згодом її вилучили.

Після іспано-американської війни на Пуерто-Рико США вели військове будівництво. Стратегічне значення Пуерто-Рико зросло після побудови Панамського каналу, а на самому острові створили підрозділи, один з яких використовували для охорони зони Панамського каналу. По завершенні Першої світової війни адміністрація США проводила політику подальшого підпорядкування острова і у 1920 р. з ініціативи президента В. Гардінга губернатором Пуерто-Ріко призначено Е. Рейлі. Діяльність останнього не узгоджувалася Виконавчою радою, а спроби керувати урядом і відсторонення міністрів і заміна їх американськими громадянами стали причиною протесту проти діяльності Е. Рейлі. Обидві палати Конгресу Пуерто-Рико підтримали звернення до президента США з вимогою відставки губернатора. Щоб не допустити антиамериканських настроїв у 1923 р. урядом США губернатором призначено людину ліберальних поглядів Х. Таунера. У його висловлюваннях періоду діяльності в комітеті у справах островів містилися думки про необхідність збільшення представництва пуерториканців у вищих органах влади країни, в тому числі з правом обіймати посади губернатора, голови і членів Верховного суду, міністрів освіти та юстиції; вважав Пуерто-Рико певним плацдармом у налагодженні відносин між Північною та Південною Америкою.

Економічні та соціальні проблеми розвитку Пуерто-Ріко міжвоєнного періоду. У січні 1924 р. Вашингтон відвідала делегація представників усіх партій острова з метою просити Конгрес США прийняти поправки до Акта Джонса з метою отримання можливості пуерторіканцями обирати губернатора. Просили також можливості поширити дії ряду федеральних законів у соціальній сфері на Пуерто-Ріко. Потребу цього вбачали у великих злигоднях населення.

В економічній сфері Пуерто-Ріко мали намір включити острів у зону митних тарифів США. Завдяки цьому збільшилися обсяги інвестицій, і наприкінці 1920-х років вони досягли 170 млн доларів. З іншого боку, цукор з острова отримав ширший доступ на американський ринок, проте і ліпші землі концентрувалися в руках американських корпорацій. На 1919 р. 537 тис. акрів землі були у власності та 230 тис. акрів в оренді. Скоротилося і число селян-власників з 58 тис. до 25 тис. осіб. Станом на 1934 – 1935 рр. понад 160 тис акрів землі докупили «Fahardo sugar company», «Eastern Porto-Ricco sugar company», «Agitre sugar company», «South Porto-Ricco sugar company». Якщо на 1926 р. цукрові плантації займали 34,5% всієї оброблюваної землі, то на 1933 р. – 50%. Цукрова тростина сягала близько половини сільськогосподарської продукції Пуерто-Ріко. На кінець 1930-х років під цукровою тростиною знаходилося понад 200 тис. акрів. Соціальними наслідками стало утворення двох груп населення. Близько половини всіх господарств, на які припадало 6% вартості земель, мали менше 4 га землі.

На острові діяли 47 цукроварень, які виробляли близько 500 тис. т цукру на рік. Завдяки будівництву нових цукроварень збільшилося виробництво цукру, яке на початок Другої світової війни сягало понад 1 млн т на рік. Господарство перепідпорядковалося єдиній культурі, а посівні площі під іншими скоротилися. На острові було створено Федерацію сільськогосподарських ліг, завданням яких став захист її членів від конкуренції, хоча уряд США не підтримав пропозицію. Також погодні умови вплинули на обсяги виробництва кави. Після урагану 1928 р. у 1929 р. виробництво склало 5 млн

фунтів проти 32 млн у попередньому. Скорочувалася і врожайність кави. Криза зачепила тютюнове виробництво, продукція якого не знаходила збуту у 1920-х роках. У 1934 р. було створено Асоціацію з торгівлі тютюном Пуерто-Рико. Склалася система залежності зовнішньої торгівлі США від американського капіталу.

На острові гострими були соціальні проблеми, серед яких стан харчування населення, що у 1929 р. відзначив губернатор Т. Рузвельт. За даними Американського Червоного Хреста, у 1930 р. в Пуерто-Рико 242,3 тис осіб потребували допомоги продовольством, 22,9 тис осіб потребували одягу, 32,5 тис – не мали чим сплачувати оренду житла, 129,5 тис. осіб потребували негайної медичної допомоги. Зарплата робітників перебувала на рівні 25 – 60 центів на день, хоча офіційно мала бути не менше 2 доларів. Під час економічної кризи роботу втратила значна частина робітників цукрових плантацій, що мало наслідком голодування населення. Щоб дещо пом'якшити ситуацію уряд президента Ф.Рузвельта запропонував програму реформ, які мали реорганізувати економіку та забезпечити її підйом. Для цього створили Адміністрацію надзвичайної допомоги Пуерто-Рико, якій виділили 1 млн доларів. Проте результатів не досягли. У 1934 р. спеціальна комісія, до складу якої входив помічник секретаря сільськогосподарського департаменту Р. Тагвелл відвідала Пуерто-Рико з метою вивчення можливостей аграрних змін. У 1935 р. скасовано Адміністрацію надзвичайної допомоги Пуерто-Рико та створено Адміністрацію з відновлення Пуерто-Рико на чолі з К. Чардоном. Діяла остання впродовж 4 років, маючи до розпорядження 40 млн доларів, які спрямувала на оновлення виробництва кави та фруктів, спорудження будинків для бідних, створення сільськогосподарських кооперативів.

Мав місце на острові і робітничий рух, який особливо активним став біля м. Майагуес, м. Понсе та ін. Крупні страйки сільськогосподарських робітників пройшли у 1917-1918 рр. під гаслами підвищення заробітної платні та встановлення восьмигодинного робочого дня. У 36 містах зареєстрували 78 організованих виступів за участю 25 тис. осіб. Виступи організовувалися та спрямовувалися Вільною федерацією

трудящих Пуерто-Рико. Активно діяла допомога страйкуючим. З боку влади мала місце жорстка реакція на дії керівництва робітничих і професійних організацій. На початку 1930-х років стали створюватися комуністичні групи, які у вересні 1934 р. організувалися у Комуністичну партію Пуерто-Рико. Прийнята програма передбачала боротьбу за незалежність, демократію та соціалізм. Серія страйків відбулася в середині 30-х років. Так, 13 березня 1935 р. страйк оголосили робітники пекарень Майагуеса, який завершився підвищенням зарплати і скороченням тривалості робочого дня. 7 серпня 1935 р. прийнято закон № 49 щодо восьмигодинного робочого дня, оплату в подвійному тарифі за надурочну роботу, встановлення відпусток за вагітністю, впровадженні на ряді підприємств правил техніки безпеки.

З другої половини 30-х років стали формуватися робітничі союзи поза Вільною федерацією трудящих, і в 1940 р. на їх основі створили Загальну конфедерацію трудящих. 31 березня відбувся перший конгрес, на якому генеральним секретарем обрали Саеса Коралеса. У Загальній конфедерації об'єднали профспілки робітників цукрової промисловості, текстильників, докерів та ін. У 1942 р. під керівництвом Загальної конфедерації трудящих відбувся загальний страйк робітників цукрової промисловості, який протривав кілька тижнів. У 1945 р. у профспілках почалася боротьба з питання про ставлення до руху за незалежність, що привело до поділу Загальної конфедерації праці на дві частини.

У період між двома світовими війнами в Пуерто-Рико відбувалося формування антиамериканських настроїв. Створена у 1904 р. партія «Союз Пуерто-Рико» розділилася на дві течії. У 1922 р. група членів партії незадоволена позицією керівництва в питанні незалежності прийняла рішення створити нову політичну організацію. У вересні 1922 р. I з'їзд проголосив утворення Націоналістичної партії, де були представлені дрібна буржуазія, інтелігенція, селяни, робітники, студенти. Програмою партії передбачалося створення суверенної і незалежної держави. На II з'їзді 11 травня 1930 р. знову було закликано бажаючих боротися за незалежність

вступати в партію. На з'їзді вироблено економічну програму, яка передбачала перебудову структури національного господарства, ліквідацію латифундій. Головою партії обрали Педро Альбісу Кампоса. Від часу з'їзду ідея незалежності поширилася у різних соціальних шарах. Хоча всі партії змушені були висловлювати своє ставлення до незалежності, все ж зростали симпатії до націоналістів. Проти них проводилися репресивні заходи, імовірно, з причини створення загонів свободи, конспіративних груп, призначених для організації збройної боротьби. У жовтні 1935 р. поліція вчинила розправу з націоналістами у Ріо-П'єдрасі, вбивши декількох з них. У жовтні мав місце розстріл демонстрації в Сан-Хуані з загибеллю чотирьох учасників та багатьма пораненими. На III з'їзді Націоналістичної партії була прийнята резолюція з вимогою виведення з острова американських військ. Вимагали від уряду та Конгресу США визнання незалежності Пуерто-Рико. Придушення діяльності партії розпочалося після вбивства в Утуадо полковника Ф. Рігса. Виконавців замаху розстріляли, а організовану демонстрацію розігнали. У серпні 1936 р. П. Альбісу Кампоса заарештували за звинуваченням у керівництві організацією, що виступає за скинення уряду. На суді було зроблено заяву про програму партії. У Понсі 21 березня 1937 р. організовану на підтримку П.Альбісу Кампоса демонстрацію розстріляли. Під впливом подій конгресмени США Тайдінгс та Кінг внесли законопроект про надання незалежності Пуерто-Рико. У 1938 р. була створена Народно-демократична партія, яка остаточно сформувала та прийняла свою програму у 1940 р., в якій основна увага приділялася вирішенню соціально-економічних питань, які мали допомогти у ліквідації відсталості і бідності. Вибори до Законодавчого зібрання 1940 та 1944 р. принесли перемогу НДП, а її лідер Луїс Міньюс Марін був обраний головою сенату.

Належить визнати, що культивувалася й ідея включення Пуерто-Рико до складу США. За це виступали члени «Альянсу Пуерто-Рико». Проте ця ідея не була визнана членами інших партій. Мала місце і думка про необхідність компромісу, яку демонстрував, зокрема, Луїс Муньюс Марін з Асоціації

незалежної соціальної дії. Створена у 1940 р. Народно-демократична партія виступала за проведення аграрної реформи на основі закону Форекера про обмеження землеволодіння 500 акрами. Власне, висувалася вимога вилучення надлишку земель у корпорацій та розподілу їх між безземельними селянами.

Так, у програмі партії передбачалося створення сприятливих умов для виробництва кави, тютюну, фруктів; зниження квоти на цукор; націоналізацію цукрової промисловості; справедливий перерозподіл податків; створення Народного банку. Також проголошувалося завдання встановлення мінімуму заробітної плати, зниження квартплати; розширення прав профспілкових організацій та інші, які мали задовольнити потреби трудящих. Оголошена програма соціальних реформ створила сприятливі умови для приходу до влади у 1940 р. Народно-демократичної партії.

Уряд і президент США висловили позитивне ставлення до програми реформ. У квітні 1941 р. Законодавчі збори острова прийняли «Закон про землеволодіння в Пуерто-Рико», розроблений за участю губернатора Р. Тагвелла. Тоді ж створено і земельне відомство та розпочато скупівлю владою надлишків земель у корпорацій та латифундистів. Упродовж 1941–1948 рр. уряд викупив землю загальною площею близько 90 тис. акрів і вартістю 15 млн доларів. Земля скуповувалася в основному в іноземців, адже пуерториканці переписували частину землі на членів родини. Для селян існували три форми наділення землею: через «ферми пропорційного прибутку»; шляхом передачі в оренду землі індивідуальним фермам; у формі надання у тимчасове користування невеликих присадибних земельних ділянок селянам-членам «сільськогосподарської громади». Першочергова увага надавалася «фермам пропорційного прибутку», які вважалися опорою для здійснення нової аграрної політики. Ферми розміром 100-500 акрів надавалися в управління адміністраторам, призначених земельним відомством. Адміністратори наймали робітників і платили заробітну платню, а робітники отримували відсоток з продажу продукції. З метою

закріплення робочих рук за землею, кожна сім'я отримувала 2,5 акри. Також адміністраторам виплачувалася винагорода в розмірі десятої частини всіх прибутків ферми.

Поряд з даною формою підприємницької діяльності широкого розповсюдження набув продаж або надання у тимчасове користування державних земель індивідуальним фермерам. Фермер зобов'язувався з родиною мешкати на фермі розміром 10 – 100 акрів і обробляти землю. Земля здебільшого не була придатна для створення «ферми пропорційного прибутку». Реформою передбачали створення сільськогосподарських громад. Ділянки розміром $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{3}$ акра отримали 22 тис. безземельних селян. Проте саме такі розміри ділянок змушували шукати додаткового заробітку.

У 1942 р. створено Державну компанію з розвитку для захисту місцевої промисловості. Компанія скуповувала підприємства, яким загрожувало розорення, здійснювала їх реконструкцію, намагаючись збільшити конкурентоспроможність. У 1942 р. створено управління зв'язку, транспорту, управління морськими портами й аеропортами. Було створено Управління промисловим розвитком і Промисловий банк. Під керівництвом Управління промисловим розвитком створено 5 підприємств з 1000 робітників. Контрольний пакет акцій належав уряду. Заходи рекламувалися як початок активного втручання місцевої влади в управління економічним розвитком і створення державного сектору економіки. Досить швидко підприємства занепадали, оскільки не витримували конкуренції з приватними компаніями. Тому уряду довелося вживати термінові заходи для залучення приватного капіталу у промисловість. Конгрес Пуерто-Рико прийняв закон, яким звільняв новозасновані підприємства від сплати податків на капітал упродовж 12 років. Загалом для програми індустріалізації було залучено 650 млн доларів, а з них 550 млн доларів склали інвестиції приватних американських компаній. Упродовж кількох років американський капітал досяг 1 млрд доларів. Якщо у 1939 р. число залучених у промисловість складала 32 тис. осіб, то у 1947 р. їх чисельність складала 50 тис. осіб. Найбільшим приріст був у харчовій промисловості, виробництві

тютюну, меблів, вироблення одягу. На острові було створено філії «General electric company», «Ford motors company», «Union carbeeds company», «Sunveem company» та ряду інших.

Політика соціальних перетворень привела до зниження розмаху національно-визвольного руху в Пуерто-Рико. У 1943 р. у Сан-Хуані відбувся Конгрес за незалежність Пуерто-Рико за участю всіх політичних партій. Конгрес прийняв декларацію, якою оголошував право народу на свободу і суверенітет і висувалася вимога до уряду США визнати суверенітет Пуерто-Рико. На підставі вимоги Ф. Рузвельт доручив Комітету у справах територій та островів сенату вивчити соціальні та економічні умови в Пуерто-Рико та надати пропозиції. Комісія під керівництвом сенатора Д. Чавеса вивчила матеріали та у липні 1943 р. доповіла на засіданні комітету, відзначивши зміни в політичному статусі острова та неможливість змін вирішити економічні проблеми. Основною причиною проблем вважали невідповідність між економічними можливостями та чисельністю населення острова. Майже одночасно сенатор Тайдінгс вніс до Конгресу США проект закону про надання незалежності Пуерто-Рико. Даний проект викликав критику, особливо військових, які вважали, що незалежність Пуерто-Рико може послабити стратегічні позиції США в басейні Карибського моря.

Закон не було прийнято, але Ф. Рузвельт звернувся до Конгресу з повторним проханням вивчити питання надання самоуправління Пуерто-Рико. Тоді ж почали надходити на адресу уряду США проекти політичних перетворень. Зміна президентів призупинила процес підготовки до проведення реформ. У Народно-демократичній партії відбувся розкол. Противників незалежності очолював лідер партії Муньос Марін, який у грудні 1944 р. направив II з'їзду Конгресу за незалежність Пуерто-Рико послання, яким відзначав необхідність визначення політичного статусу. Прихильники незалежності тоді вийшли зі складу партії. Після завершення Другої світової війни рух за незалежність посилювався, хоча Пуерто-Рико існував на підставі Акта Джонсона (1917) як організована, але не включена до складу США територія.

Політичне життя країни у другій половині ХХ ст.

У 1940-х роках у політичному житті Пуерто-Рико поширився буржуазний реформізм, ідеологом якого був Луїс Муньос Марін. Так, перший етап перетворень мав бути пройдений у 1940-1947 рр., але тоді вдалося провести лише адміністративну реформу. Було створено Державну компанію промислового розвитку Пуерто-Рико (PRIDCo), Державний банк розвитку, Державна хунта планування, Бюджетний комітет, Центральне статистичне управління. У 1945 р. при Університеті Пуерто-Рико відкрито школу з підготовки державних управлінських кадрів.

Антиамериканські настрої в Пуерто-Рико проявлялися в роки Другої світової війни та після неї. На першому (серпень 1943) та другому (грудень 1944) конгресах прихильників незалежності висувалися вимоги до уряду США надати незалежність Пуерто-Рико. У 1946 р. Законодавче зібрання Пуерто-Рико прийняло резолюцію про референдум з проблеми політичного статусу. Ліберальні політичні кола також усвідомлювали необхідність модернізації політичного режиму країни. У 1946 р. губернатором острова вперше став пуерторіканець, лідер НДП Хесус Торібіо Піньєйро. З 1947 р. населення острова отримало право обирати губернатора самостійно. На цей час Л. Муньос Марін перейшов уже на позиції автономізму, вважаючи, що єдиною альтернативою для країни є створення автономного уряду зі збереженням існуючих основ взаємовідносин зі США. Правда, у 1946 р. частина членів НДП, які вийшли зі складу партії, створили Партію прихильників незалежності. Очолив партію Гільберто Консепсьон де Грасія. Головним завданням партії стало створення вільної незалежної демократичної республіки Пуерто-Рико мирними парламентськими методами. Потім у 1948 р. реорганізувалася в Партію перетворення Пуерто-Рико у штат США і Республіканська партія. Фактично всі три партії продовжили своє існування в подальшому. Розкол з питання політичного статусу відбувся у створеній 1940 р. Загальній конфедерації трудящих. У 1945 р. з її складу вийшла ліва фракція, яка 1947 р. переформатувалася у Загальний союз трудящих на чолі з комуністом Хуаном Саенсом Коралесом.

Загострення антиамериканських настроїв у Пуерто-Рико проявилось під час візиту у лютому 1948 р. президента Г. Трумена до Пуерто-Рико. У липні 1948 р. у країні відбулися масові виступи антиамериканського характеру. Впродовж квітня – серпня 1948 р. тривав страйк студентів університету. Лідерам страйку висунули при арешті звинувачення у «комуністичній змові». Було відновлено Студентський регламент і заборонено будь-яку політичну агітацію в межах університету. На цьому тлі у листопаді 1948 р. відбулися вибори губернатора, яким став Л. Муньос Марін. Проте антиамериканські настрої наростали під приводом збільшення числа призовників для участі у війні в Кореї.

30 жовтня 1950 р. розпочалося повстання, очолене націоналістами, які в Сан-Хосе атакували резиденцію губернатора. Мали місце напади на казарми. У м. Хайюя повсталі спалили поліцейське управління та проголосили незалежну республіку. 1 листопада 1950 р. група націоналістів зробила спробу замаху на життя президента Г. Трумена. Повстання було жорстоко придушене, що загалом не тільки завдало удару по руху за незалежність, але й змусило правлячі кола подумати про необхідність модернізації відносин між двома країнами. 3 липня 1950 р. президент США підписав закон про підготовку проекту конституції Пуерто-Рико. 4 червня 1951 р. відбувся референдум по закону №600, за прийняття якого проголосували 76,5%. 6 лютого 1952 р. Конституційна асамблея схвалила нову конституцію, яку 3 березня 1952 р. прийняли на референдумі. 1 червня 1952 р. її схвалили у Конгресі США, а 3 червня схвалив президент Г. Трумен. 25 липня 1952 р. конституція вступила в дію.

Згідно з конституцією, Пуерто-Рико є державою, що вільно приєдналася. Законодавча влада тут належить виборному двопалатному Законодавчому зібранню. Останнє мало право затверджувати національні грошові знаки, прапор, гімн. Виконавча влада зосереджувалася у руках губернатора, який призначав Виконавчий комітет. Верховна законодавча та судова влада залишалися в компетенції Конгресу США, як і зовнішня політика, торгівля та міжнародні зносини, оборона.

Пуерториканці зберегли право на американське громадянство за відсутності права участі у виборах американського президента. Конституція проголосила основні демократичні свободи. Також у конституції зафіксували право на восьмигодинний робочий день, безкоштовну початкову і середню освіту. У листопаді 1953 р. сесія Генеральної Асамблеї ООН прийняла резолюцію, якою визнала Пуерто-Рико територією з самоуправлінням, звільнивши США від обов'язку надавати інформацію про острів, яку з грудня 1946 р. відправляли до ООН.

Спільний зі США економічний простір сприяв перетворенню країни з монокультурною економікою у сучасну індустріальну країну. Розроблена в кінці 1940-х років програма «Індустріалізація за запрошенням» базувалася на пріоритетному розвитку промисловості за участю американського приватного капіталу. Основними принципами, які застосовувалися для інтенсивного процесу індустріалізації стали податкові пільги, нижча вартість виробництва, вільний доступ виробленої продукції на американський ринок та численні федеральні субсидії. Так, у 1947 р. видано Закон про звільнення від податків, згідно з яким усі створені з січня 1947 р. підприємства на острові звільнялися до 1959 р. повністю та до 1962 р. частково від сплати всіх видів. Пізніше дія закону продовжувалася. Також у 1947 р. видано закон про регулювану імміграцію.

Такий інвестиційний клімат сприяв прискореному проникненню американського капіталу в інфраструктуру та провідні галузі промисловості – текстильну, паперову, харчову, будівельну, взуттєву. Нові підприємства створювалися як філії великих північноамериканських фірм, з власним капіталом, власною формою організації виробництва, технології, трудового законодавства. На 1966 р. частка американського капіталу в економіці острова складала 82%.

На початку 1960-х років іноземний капітал проникав у капітало- та наукомісткі галузі, починаючи з нафтопереробної та нафтохімічної, переходячи у машинобудівну, фармацевтичну, електронну. Так, перші нафтопереробні заводи з'явилися у 1955 р. від «Commonwealth Oil Refining Company» та 1956 р. від

«Caribbean gulf», а до кінця 1960-х тут діяли чотири найбільші нафтопереробні американські комплекси. До середини 1960-х років нафтопереробна і нафтохімічна промисловість стали пріоритетними галузями економіки. Та й у 1967-1971 рр інвестиції в галузь зросли від 500 млн до 1 млрд доларів.

Національний дрібний і середній бізнес на середину 60-х років тримав 1 655 з 2 243 підприємств. Найважливіші ж галузі (нафтопереробну, нафтохімічну, фармацевтичну, виробництво комп'ютерів, електронна галузь) контролювалися 588 американськими фірмами. Фактично американський капітал фінансував 90% всіх капіталовкладень у провідні галузі економіки. Прямі іноземні інвестиції постійно зростали, у 1977 р. склавши 9,1 млрд доларів, а у 1982 р. – 16,7 млрд доларів. Однак пріоритетний розвиток промислового виробництва завдав шкоди аграрному сектору. У 1950-1970 рр. його зростання склало в середньому менше 1% на рік і привело до скорочення посівних площ з 740 тис. куердас (1940) до 362,6 тис куердас (1969). Від середини 1960-х скорочувалося виробництво цукру – з 1 372 тис т (1951) до 289,9 тис т (1975), що привело до скорочення числа підприємств з його виробництва з 36 (1948) до 11 (1974) та чисельності зайнятих працівників з 214 тис (1950) до 40 тис (1980). Частка сільського господарства у валовому національному продукті впала з 17,5% (1950) до 3,4% (1970).

Єдиним зовнішнім ринком став ринок США. Торговий оборот зростав за абсолютними показниками з від'ємним торговим балансом до 1982 р., склавши у 1950-х рр. 594 млн доларів, а у 1972 р. – понад 5 млрд доларів.

Економічні перетворення на острові у 1940-х – 1970-х роках посприяли прискореному процесу урбанізації, формуванню сучасного робітничого класу та середніх шарів населення. Швидкими темпами зростала чисельність зайнятих у інфраструктурі, службовців різних адміністративних структур, державного апарату. У 1968 р. Пуерто-Рико увійшов до найбагатших країн світу. Соціально-економічні зміни привели до зростання тривалості життя, прибутку на душу населення. Створено було сучасну інфраструктуру, збудовано школи та лікарні, поліпшено соціальне і медичне обслуговування

населення. Пом'якшено завдяки зростанню економіки проблему безробіття та скорочено неграмотність. Від 1934 р. велося викладання іспанською мовою у початковій школі, а від 1949 р. – у середній та вищій. Успіхи пуерториканської моделі економічного розвитку пропагувалися США як найбільш реальний варіант розвитку країн третього світу, і деякі його постулати були використані при розробці програми «Союз заради прогресу».

У політичному житті Пуерто-Рико провідну роль у 1940-1968 рр. відігравала Народно-демократична партія, яка позиціонувала себе як таку, що проводить «мирну революцію» за допомогою розвиненої індустріальної держави. Шлях «держави, що вільно приєдналася», подавався як новий варіант позбавлення колоніалізму. Обрано тактику гнучкого соціального маневрування у поєднанні з політикою жорсткого контролю та репресій проти патріотичних сил. Тим не менше, після Кубинської революції 1959 р. на острові активніше велася боротьба за незалежність. У 1959 р. створено Рух за незалежність, лідером якого став Хуан Марі Брас. Помітного впливу досягла створена 1956 р. Університетська федерація на захист незалежності.

На початку 1960-х мали місце внутрішньопартійні розбіжності в НДП, де виникло радикальне крило. Суттєво зріс електорат Партії перетворення Пуерто-Рико у штат США, до якої вступали представники середнього класу. Найгострішою політична боротьба була напередодні виборів 1964 р. Передвиборна платформа НДП базувалася на доведенні до завершення «мирної революції» при зміцненні союзу зі США на основі концепції держави, що вільно приєдналася. Проте сама партія критикувалася і правою опозицією, і лівими. Рух за незалежність та молодіжні організації вирішили бойкотувати вибори. У ході бойкоту проти студентської демонстрації, організованої 28 жовтня 1964 р. Університетською федерацією на захист незалежності, було застосовано зброю, заарештовані лідери студентського руху, Руху за незалежність та закрито університет. Тоді ж Л. Муньос Марін відмовився від участі у виборах губернатора. Перемогу тоді здобув його однопартієць з радикального крила Роберто Санчес Вілелья. Новий губернатор

був прихильником перегляду договору між Пуерто-Рико та США, виступав за скорочення американської військової присутності, посилення ролі національного капіталу, розширення торгових зв'язків Пуерто-Рико з іншими країнами.

США та НДП вжили заходи для врегулювання політичної кризи. У червні 1964 р. створено Спеціальну комісію з метою вироблення пропозицій вдосконалення статусу держави, що вільно приєдналася. Це стало відповіддю на вимогу лівих організацій у березні 1964 р. передати питання про Пуерто-Рико на розгляд Комітету ООН з деколонізації. 20 листопада 1964 р. комітет схвалив рішення робочої групи про постановку питання про Пуерто-Рико як країну, яка не домоглася незалежності. У 1966 р. після тривалого обговорення спеціальна комісія рекомендувала провести у 1967 р. референдум, де мали обговорити три альтернативи: збереження існуючого статусу, перетворення країни на 51-й штат, незалежність.

Рішення про референдум було зустрінуте протестами, і понад 200 політичних діячів звернулися до народу Пуерто-Рико із закликом утриматися від участі в ньому. Масовий мітинг у липні 1967 р. прийняв резолюцію про скасування плебісциту та висунув вимогу до США надати Пуерто-Рико незалежність. Плебісцит відбувся 23 липня 1967 р. в умовах репресій проти прогресивних сил. Із 1 067 тис. виборців голосували 707 тис., з яких 60,41% виборців голосували за збереження існуючого статусу, 38,98% – за статус штату, 0,6% – за незалежність. Референдум підтвердив існуючий статус і одночасно продемонстрував зростання чисельності прихильників перетворення країни у штат США.

Загострення внутрішньополітичної ситуації зумовило вихід з НДП радикального крила напередодні виборів 1968 р. Р. Санчес Вілелья створив Народну партію. Одночасно утворилася Нова прогресивна партія, яка виступала за ідею перетворення Пуерто-Рико у штат США. У результаті НПП здобула 390 922 голоси, при тому, що НДП мала 367 901, а решта політичних партій мала значно менші показники. Губернатором острова став крупний промисловець і фінансист, власник судноплавних компаній та заводів Луїс Ферре.

Практично з кінця 1960-х років у країні склалася двопартійна система представницької демократії, де НДП і НПП періодично змінювалися при владі.

За правління Л. Ферре посилювався процес проникнення в економіку країни американських транснаціональних корпорацій. Поряд із процесом змін настроїв у правлячій верхівці були наявні численні партії прихильників боротьби за незалежність, які не мали достатньої соціальної бази. Це привело до перетворення організацій у малочисельні групи інтелігенції та студентства. Найвоєвоєнішою організацією був Рух за незалежність, який у 1968 р. прийняв Доктрину нової боротьби за незалежність, де ставилося завдання поєднання боротьби за незалежність з класовою боротьбою робітництва. У листопаді 1971 р. Восьма національна асамблея прийняла рішення про перетворення Руху за незалежність у Пуерториканську соціалістичну партію. Уже у 1972 р. згадана партія створила профспілкову організацію Єдиний робітничий рух і розгорнула інформаційну діяльність через газети «*Claridad*» і «*Ora*» на підтримку вимог робітників різних галузей економіки. Проте ряд обставин не дав можливості робітничому руху розгорнутися. На середину 1970-х в країні було бл. 550 регіональних професійних об'єднань, з яких 100 були незалежними. Однак до середини 1980-х років число членів профспілок скоротилося.

Вибори 1972 р. зберегли владу за НДП, привівши на пост губернатора Рафаеля Ернандеса Колона, прихильника модернізації існуючого статусу при збереженні основ взаємовідносин зі США. З його ініціативи у вересні 1973 р. створено Спеціальний комітет для розгляду пакета пропозицій з вдосконалення існуючого політичного статусу. До «Нового пакту про постійний союз між США та Пуерто-Рико» входили положення про розширення автономних прав місцевого уряду в соціальній, економічній та політичній сферах. Велася мова про надання ще одного місця в сенаті США з правом дорадчого голосу та про можливість участі країни як спостерігача в деяких міжнародних організаціях. Ці пропозиції фактично були відповіддю на зростання підтримки ідеї повної деколонізації острова.

30 серпня 1973 р. Комітет ООН з деколонізації прийняв резолюцію про права народу Пуерто-Рико на незалежність згідно з резолюцією 1514 (XV) Генеральної Асамблеї ООН. У вересні 1973 р. Четверта конференція голів держав і урядів країн, що не приєдналися, схвалила резолюцію Комітету, яка вимагала від уряду США не заважати народу прийняти самостійне рішення та додала вимогу ліквідації військових баз на Кубі, в Панамі та Пуерто-Рико. У вересні 1975 р. за ухвалою Всесвітньої Ради Миру в Гавані відбулася Перша міжнародна конференція солідарності з рухом незалежності Пуерто-Рико за участю 292 делегатів від 79 країн світу та 18 міжнародних організацій.

Тим часом енергетична криза завдала удару по нафтопереробній і нафтохімічній галузях, туризму і будівництву. Безробіття, яке у 1974 р. сягало 18%, на початок 1976 зросло до 19,4%, у 1977 становило 20%. На 20% у 1974-1975 р. зросли місцеві податки. Урядові облігації Пуерто-Рико знизилися в категорії, а зовнішній борг почав зростати. Економічна ситуація викликала зростання робітничого руху і у 1972-1975 рр. відбулися 5 загальних страйків, найбільший серед яких страйк викладачів державних навчальних закладів (1974). Число страйкарів того року сягнуло 40 тис. осіб. знизився рівень життя місцевого населення.

У 1976 р. до влади прийшла НПП, якій довелося діяти в умовах наростання економічної кризи, зростання безробіття та збільшення страйків у 1977-1978 рр. Губернатор К. Ромеро Барсело проявляв активність у розв'язанні проблеми політичного статусу, виступаючи за входження Пуерто-Рико до складу США як 51 штату. У цьому він був підтриманий президентом Дж. Фордом і зростанням проамериканських настроїв на острові. У серпні 1978 р. проблема Пуерто-Рико обговорювалася на засіданні Комітету ООН з деколонізації, де заслухано доповіді трьох партій, кожна з яких, визнаючи недосконалість взаємовідносин зі США, пропонувала свій

варіант вирішення проблеми в межах трьох традиційних: автономія, штат, незалежність.

Економічна криза початку 1980-х років привела до зростання безробіття, яке неофіційно сягало 40%, через що у 1983 р. острів залишили 140 тис осіб. До середини 1980-х років імміграція до США за чисельністю була на другому місці після Мексики серед іспаномовного населення. Через відтік інвестицій відбувся спад у промисловості, будівництві та туризмі. Зовнішній борг доволі швидко сягнув понад 8 млрд доларів. Скорочення федеральної допомоги привело до голодування 90 тис. родин. Уряд НДП на чолі з Р. Ернандесом Колоном з 1984 р. змушений був розв'язувати невідкладні економічні проблеми. При цьому посилилася мілітаризація економіки острова. Уже у 1983 р. витрати міністерства оборони США на завантаження діючих промислових підприємств зросли на 28%. Щоб зменшити залежність від США, Р. Ернандес Колон запропонував заходи для зміцнення відносин з країнами Центральної Америки, Карибського басейну, країнами Європи та Японією.

Свій вплив на зміну статусу Пуерто-Рико справила резолюція 43/47 Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р., що стосувалася проголошення останнього десятиліття XX ст. періодом остаточної ліквідації колоніалізму. У серпні 1989 р. Комітет ООН з деколонізації підтвердив право народу Пуерто-Рико на самовизначення і незалежність. Також IX конференція голів держав та урядів неприєднаних країн у Белграді підтримала ідею самовизначення. Під час інавгурації у 1988 р. Р. Ернандес Колон заявляв про настання часу для розв'язання проблеми. У січні 1989 р. лідери трьох політичних партій звернулися до президента Дж. Буша-старшого з листом-проханням про вирішення проблеми політичного статусу Пуерто-Рико. Дебати, що велися в Конгресі США у 1989-1991 рр., завершилися безрезультатно. У Вашингтоні існувала ідея надання статусу «республіки, що приєдналася» для Пуерто-Рико та ряду інших територій, але ця пропозиція не була схвалена. На

початку ХХІ ст. існують різні погляди на включення Пуерто-Рико до складу США на правах штату. Тим часом Р. Ернандес Колон намагався призупинити зростання проамериканських настроїв і видав 5 квітня 1991 р. закон про проголошення іспанської мови офіційною державною в Пуерто-Рико.

Оскільки діяльність уряду НДП у сфері економіки була неефективною, то вибори 1992 р. принесли перемогу НПП та її лідеру Педро Росселью. Його першим законодавчим актом стало скасування закону про державну мову та наступне прийняття у січні 1993 р. закону про визнання державними іспанської та англійської мов. 14 листопада 1993 р. відбувся референдум щодо статусу держави, де суттєво зросло число прихильників перетворення країни у штат США (46,3%). Проте економічна ситуація залишалася складною, і до кінця 1990-х років за обсягом американських інвестицій Пуерто-Рико перейшов з першого місця (1991) на 22-ге (1997). Помітною стала тенденція до падіння темпів промислового зростання.

Вибори 1996 р. принесли перемогу (51,1%) НПП, що означало підготовку до нового референдуму про політичний статус. У липні 1998 р. Комітет Сенату з енергетики та природних ресурсів і у вересні 1998 р. Сенат США прийняли резолюцію, якою дозволили висловити думку про політичний статус на референдумі. Проходило це в не найліпших економічних умовах. Та все ж 13 грудня 1998 р. відбувся третій референдум з проблеми політичного статусу острова. До бюлетеня увійшли 5 пунктів: статус приєднаної держави, незалежність, штат, асоційована республіка, жодне з перерахованого. Результатом референдуму стало 50,6% – «нульовий варіант», 46,4% – штат, 2,5% – незалежність, 0,3% – асоційована республіка, 0,1% – статус приєднаної держави. Отже, референдум не розв'язав проблему політичного статусу і не вивів країну з політичного глухого кута. Тим не менше, з 1999 р. зростає стратегічна важливість Пуерто-Рико, оскільки сюди (форт Бюкенен (Гуайнабо)) з Панами було переміщено штаб Південного командування. Критичною стала ситуація на острові Вьекес, де

населення протестувало проти навчального бомбометання з боеприпасами зі збідненим ураном. У січні 2000 р. президент США Б. Клінтон підписав з губернатором П. Россельо угоду про тимчасове припинення навчальних стрільб до проведення референдуму з метою виявлення ставлення мешканців до військової присутності США на острові. На виборах 2000 р. перемогу отримала НДП, а губернатором обрали мера Сан-Хуана Сілу Марію Кальдерон (49%).

ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ

- Тіндалл Дж. Б., Шай Д.Е. Історія Америки / Пер. з англ. Л.Прутула, Г.Сташків, О.Щур. Львів: Літопис, 2010.
- Benjamin J.R. The United States and the origins of the Cuban Revolution. Princeton, 1990.
- Crisis in Caribbean. Kingston, 1983.
- Galindes V.M. The Era of Trujillo, Dominican Dictator. Tucson, 1973.
- Montague L.L. Haiti and the United States: 1714 - 1938. New York, 1940.
- Munro D. Intervention and Dollar Diplomacy in the Caribbean: 1900 - 1921. Princeton, 1964.
- Occupied Haiti / Ed. Emily Greene Balch. New York, 1969.
- Rotberg R., Claques Ch. Haiti. The Politics of Squalor. Boston, 1971.
- Schmidt H. The United States Occupation of Haiti. 1915 - 1934. New Brunswick, 1971.
- Atkins G.P., Wilson L.C. The United States and the Trujillo regime. New Brunswick, 1972.
- Crassweller Robert D. Trujillo: The Life and Times of a Caribbean Dictator. New York, 1966.
- Rodman Selden Quisqueya: A History of the Dominican republic. Seattle, 1964.
- Spinner Thomas I.A. Political and Social History of Guyana. 1945-1983. Boulder, 1987.
- Stephens E.H., Stephens I.D. Democratic Socialism in Jamaica. London, 1986.
- Stone L. Class, State and Democracy in Jamaica. London, 1986.
- Wiarda H.V. Dictatorship and Development: The Methods of Control in Trujillo's Dominican Republic. Gainesville, 1962.
- Wiarda H.V. The Dominican Republic: nation in transition. New York, 1964.
- The Political Status of Puerto Rico /Ed. by P.P.Falk. Toronto, 1986.
- Bhana Surendra The United States and the Development of the Puerto Rican Status Question. 1936-1968. Lawrence, 1975.
- Lewis G.K. Puerto Rico: Freedom and Power in the Caribbean. London, 1964.
- Rabkin R.P. Cuban Politics: The Revolutionary Experiment. New York, 1991.
- Thomas H. Cuba: The Pursuit of Freedom. New York. 1971.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ФОТО НА ОБКЛАДИНЦІ

Дезі Боутерсе

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:President_Bouterse.JPG

Фідель Кастро

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Fidel_Castro_-_MATS_Terminal_Washington_1959.jpg

Карлос Мануель де Сеспедес

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D1%8F%D1%8F%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Carlos_Manuel_de_Céspedes.jpg

Фульхенсіо Батіста

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%85%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%BE_%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0

Битва на пагорбі трьох пальм Гаїті

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D1%97%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Battle_for_Palm_Tree_Hill.jpg

Туссен Лувертюр

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%81%D1%81%D0%B5%D0%BD_%D0%9B%D1%83%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%8E%D1%80#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:G%C3%A9ral_Toussaint_Louverture.jpg

битва в Манільській затоці

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%B1%D1%83%D1%85%D1%82%D1%96_\(1898\)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:USS_Olympia_art_NH_91881-KN.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%B1%D1%83%D1%85%D1%82%D1%96_(1898)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:USS_Olympia_art_NH_91881-KN.jpg)

Д О Д А Т О К

Буковинська преса про Латинську Америку
(З фондів Відділу рідкісної книги Наукової бібліотеки
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича)

Колумб був в Америці перед 1492. роком^{*}. Професор Люїс Уллоа найшов у мадридських архівах документи про Колумба, які не були ще ніким опубліковані. З тих документів довідуємося, що Колумб був в Америці раніше 1492. року. Уллоа твердить, що Колумб раніше приїздив до Америки з данськими піратами. Свою подорож відбували пірати північною дорогою через Гренляндію, Лябрадор, Ньюфундленд і здовж берегів Америки доїздили до Фльориди. З документів, які відкрив Уллоа, виявляється, що Колумб походив з каталонської родини й не мав нічого спільного з генуезькою родиною Колумбів. Та інші вчені кажуть, що до тих документів треба ставитися з певним недовірям, й не буде доказана їх повна автентичність.

Час. Незалежна газета. 1930. 8 листопада.

Місто, що впало з неба **Чергове чудо сучасної техніки**

В Новій Гвіані виросло в центрі непроходимих пралісів місто, не злучене з зовнішнім світом ніякою дорогою в нашому розумінні. В 1927. р. на англійській половині Нової Гвіани (друга належить, як відомо, до Голляндії) найдено доволівеликі поклади золота. Щоби промостити до цього місця шлях, треба було прорубати дорогу крізь джунглі і прокопати у трьох гірських ланцюгах тунелі. Рахуючись з непоплатністю такого завдання, англійська влада вирішила покликати на допомогу летунство. Повних півтора року ескадра металевих літаків, спеціально побудованих для лету у тропічному підсонні, перевозила до

^{*} У поданих замітках збережено правопис оригіналу.

Болало (так назвали золотоносне місто) окремі частини машин, черпалок землі, електростанцій, тракторів і т.д. На місці складали усі частини окремі механіки в ціле і машини пускалися негайно в роботу. Під теперішню пору в Болало працює електрівня, що має силу 40 тисяч кінських сил, кілька парових двигунів, тартаки і т.д. На вирубаній території пралісу збудовано справжнє місто з вулицями й площами. В каменицях є електричне світло, водопроводи, вентилятори, купальні – словом, у відтятому від світу місті серед пралісу мають мешканці повний комфорт.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 4 серпня.

Студентська політика на Кубі

На південь від американського півострова Флоріда лежить серед моря довгий острів Куба. Це республіканська держава. На чолі її стоїть від 1925 року президент генерал Герардо Махадоморелес. Він прихильник Злучених Держав Америки. За це не люблять його студенти. Столиця Куби Гавана. В столиці є університет. Цими днями зробили студенти демонстрацію проти Махада. Поліція стріляла в воздух і заарештувала кількох студентів. Даремна опозиція. Злучені Держави Америки світовий велит, а Куба карлик, що має всього 114 і пів тисячі квадратних кілометрів і півчверта мільйона населення. Столиця Гавана має 600 тисяч населення. Найліпші тютюни походять з Куби. Там великі плантації цукрової тростини. Доки Америка схоче, доти Куба Кубою. Тому правительству воліє жити в згоді з Америкою. Острів Куба в тропічній гарячій зоні, недалеко рівника. Тому й заховується там опозиції печеного льоду.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 4 серпня.

Револьта на Кубі

Гавана, 8 (вл. тел.). В американському посольстві відбулася конференція представників партій, на якій рішено однодушно домагатися уступлення президента Махада. Армія увійшла до Гавани й опанувала місто. Військо при допомозі поліції старалося розігнати юрбу, яка радісно маніфестувала, коли розійшлася чутка про уступлення Махада. Стрінувшись з

опором, військо і поліція зробили вжиток зі зброї, стріляючи до народу. 15 осіб убито, однак ця вістка покищо не potwierдилася.

Президент Рузвельт заоферував своє посередництво в конфлікті між президентом Куби і партіями.

Поголоска про уступлення президента Машадо, що-правда неправдива, викликала масові маніфестації, що прийняли форму заворушень. Число вбитих далеко більше, ніж спершу подавано. Поліція арештувала поверх 100 осіб. Амбасаду Злучених Держав перемінено на шпиталь.

Кубанський конгрес уповажнив президента Машадо припинити конституційні вольности. На цілій Кубі оголошено воєнний стан. Машадо в промові, трансмітованій радієм, звернувся з закликом до населення, закликаючи до оборони незалежности за всяку ціну.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 12 серпня.

Воєнний стан на Кубі

Кубанський конгрес дав президентові Магадо повновласть завісити конституційну свободу. В цілій Кубі проголошено воєнний стан.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 12 серпня.

Револуція на Кубі

Заворушення в столиці Куби тривають дальше. Вчора вбито на вулиці двох поліцистів і кілької ранили. Військо вернулось до касарень. Невтральні обсерватори висливають погляд, що Машадо повинен рішитися, чи прийняти формулу амбасадора Злучених Держав і покинути Кубу, чи протиставитися дальше револуції з неминучою інтервенцією Злучених Держав Америки.

На основі останніх вісток, Машадо відкинув пропозицію амбасадора Злучених Держав Америки щодо іменування державного конгресу, щоби розійшовся на необмежений час, щоб уможливити наладнання політичних справ республіки. На основі пропозиції амбасадора державний секретар заступав би автоматично президента. Амбасадор Злучених Держав зробив демарш в характері посередника, не ставлячи його як ультімат.

Машадо знову заявив рішучо, що не думає уступити із становища президента.

Вулицями Гавани кружать поліційні самоходи зі скорострілами. Поліція дістала наказ обстрілювати всі зачинені склепи, бо з причини страйку пекарів населення міста вже два дні без хліба.

Всі важніші будинки і мости пильнує військо. Декрет Машади, що проголосив стан облоги, подає за причину цього розпорядку революційні заворушення, які мають на меті повалити теперішній лад.

Рузвелт оголосив відозву до населення Куби, закликаючи до припинення політичної боротьби. Відозву пояснюють так, що президент Машадо повинен покинути Кубу.

До літньої резиденції Рузвельта в Гайд Парку прилетів спеціальний висланник американського амбасадора в Гавані зі звітом про події на Кубі. В політичних колах Вашингтону панує погляд, що без інтервенції Америки не обійдеться. Розійшлася навіть чутка, що два американські воєнні кораблі вплинули вже на територіальні води Куби.

А тимчасом на Кубі панує велика радість. Військо перейшло до повстанців і Махадо мусів утік до Колумбії. Владу перебрав генерал Геррера, провідник кубанських лібералів. Америка виграла.

Час. Незалежний безпартійний часопис. 1933. 17 серпня.

Революція на Кубі

Резиденцію нового президента Чеспедеза Ортіса острілювано скорострільним вогнем із самоходу, що належав до агентів тайної поліції колишнього президента Машади. Кулі повибивали тільки шиби і подіравали двері, не зробивши нікому шкоди.

Ліберальна партія обіцяла підтримувати Чеспедеза Ортіса, однак відмовляється від участі в новім уряді. Досі поліція не попала на слід колишнього міністра війни Ерера, що покинув свою резиденцію підчас вибуху заворушень. Загально думають, що його вбили.

Інформації, які надходять з Куби є досить суперечні. На основі реляції бюро „Аваса“ революція скінчилася з хвилиною, як утік Машадо й владу обняв новий президент Чеспедес Ортіс. Однак останні вістки, на думку французької преси, вказують даліше на неспокій. Обстрілювання палати президента скорострілом не було відокремленим фактом, бо в полудневих годинах розпочалися заворушення в цілому місті зорганізовані прихильниками Машада, при чому згинуло 12 осіб. Рішення Рузвелта вислати три американські кораблі на Кубу свідчать, що ситуація на цьому острові ще не зовсім певна.

Президент Рузвелт заявив, що, даючи приказ трьом воєнним кораблям удатися на Кубу, не думав про ніяку інтервенцію або мішатися у внутрішні кубанські справи. Хочє тільки охоронити життя і майно американських громадян, доки не вернуть нормальні відносини на острові.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 20 серпня.

Летуни вбиті індіанцями

Еспанська преса занепокоєна долею еспанських летунів Барберана і Колера, що пропали підчас перелету до Мексику. Вони вилетіли зі Севілі до Куби і в другому етапі свого лету мусіли осісти на землю. Загально думають, що їх вбили дикі індіанці.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 22 серпня.

Атентат на нового президента Куби

З Гавани столиці Куби повідомляють, що тепер щойно виявилось, що на нового президента Куби Карлоса Мануела де Чеспедеза безпосередньо після запрясження плянували атентат. Змовники були членами тайної поліції, яку зорганізував був іще колишній президент Машадо. Як Чеспедез виходив після запрясження зі салі, крізь вікна посипався град куль, та ніодна не вцілила президента. Виявилось, що атентатчики стріляли з авта, яке зупинилося напроти будинку. Змовники втекли.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 23 серпня.

Великі зміни на Кубі

Президент Чеспедес оголосив декрет, що привертає обов'язуючу силу кубанської конституції з 1901. року. Декрет розв'язує конгрес, звільнює всіх губернаторів провінцій і муніципальні уряди з вибору, оголошує Машада узурпаторам і всі акти, dokonані за його правління з виїмком міжнародніх зобов'язань, проголошує нелегальними. Іменованих за Машада суддів зложено з урядів. Нові вибори до парламенту визначено на 24. лютого 1934. року.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 30 серпня.

Циклон на Кубі

Циклон, котрий навістив Кубу, наробив величезного знищення. В місті Санта Клара є 6 убитих і 16 ранених. В Гавані втрати величезні. Користаючи з переполоху, злодії ограбили дома, залишені мешканцями. Вихор поперевертав телеграфічні стовпи. Комунікація з островом перервана.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 8 вересня.

Нова революція на Кубі

З Куби приходять відомости, що новий революційний уряд перестав панувати над ситуацією. По містах зростає ворожий настрій супроти влади. Зревольтована юрба заняла дві рафінерії цукру, власність американських громадян. Група озброєних студентів добулася до резиденції полк. Мендіята, к. бурмістра Гавани, глядаючи прихильників давнього режиму.

В мешканнях багатьох кубанських достойників переведено ревізії. Юрба робітників хотіла ув'язнити директора одного з американських підприємств, одначе він утік на корабель, що стояв у пристані Гавани. В Санта Кляра директор одного американського товариства втік перед розяреною товпою на торговельний англійський корабель.

Революційна рада оголосила відозву з запевненням, що порядок буде вдержаний, а військова команда перейде в руки, іменовані урядом.

Революційна рада спротивилася всякій інтервенції Америки й рішила усунути з нової конституції так звану поправку Блята, що уповажнює Злуч. Держави пильнувати ладу й порядку на Кубі.

В політичних колах рахуються з можливістю нового перевороту. Число невдоволених зростає. Нова революційна влада усунула зі становищ багатьох суддів, лікарів та урядників. Побоюються, що кол. президент Куби ген. Мендокаль приготується до виконання нового державного замаху. Студенти ставляться ворожо до теперішнього революційного уряду, що звалив президента Чеспелеза. В армії кажуть, теж невдоволення.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 13 вересня.

Новий президент Куби

З Гавани, столиці Куби, повідомляють, що хунта іменувала Сан Мартіна, колишнього професора місцевого університету, а тепер члена хунти (правлячого кабінету) президентом кубанської республіки.

Після обняття становища президента Куби професором Сан Мартіно відбулися демонстрації, спрямовані проти імперіялізму Злучених Держав. Комуністи старалися використати демонстрації, надаючи їм гострий характер. Офіцери ставляться неприхильно до нового президента й домагаються повороту Чеспедеса.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 17 вересня.

Револуцією на Кубі кермують московські комуністи

Вийшло шило з мішка. Урядово стверджено, що революцією на Кубі кермують московські комуністи та й ті кубанці, що вернули недавно з Москви, де їх до революції окремо вишколювали. Комуністичний рух дуже шириться серед студентства, війська й флоти по всій Кубі. Всюди повстають комуністичні гнізда.

На вічах робітників цукрових фабрик бесідники говорять уже явно, що кубанська армія готова піддержати заведення комуністичної диктатури. В місті Манваніпло проголошено загальний страйк і бойкот американських товарів. Громадського начальника присилувано зректися посади. Місто в руках жовнів.

Комуністи кажуть, що вони захопили в свої руки всі цукрові фабрики та американські банки в Манваніпло. Новий революційний рух хоче скинути теперішнє правительтво президента проф. Сан Мартін. А цей уже й сказав, що він передасть владу своєму заступникови, що матиме довіря загалу.

Нема віри ніяким запевненням большевиків, що з одного боку заприятелізуються з проклятими буржуазними державами, а з другого організують таке своїм приятелям революції, як от Франції в Марокко, а тепер у Кубі. Еріо може дочекатися, що й в самому Парижі вибухне комуністична революція.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 23 вересня.

Комуністичні бунти на Кубі

З Гавани, столиці республіки Куби, телеграфують, що минулого понеділка урядили комуністи вуличні демонстрації в пам'ять якогось визначного комуністичного провідника в Кубі. Поліція не могла розігнати демонстрантів. Ужито зброї. При тім убито п'ятох і ранено тяжко п'ятнадцятьох комуністів. За це грозять комуністи загальним страйком. Підчас цих вуличних демонстрацій комуністів ранено в ногу американського горожанина, журналіста Жіпсона.

Час. Незалежний, безпартійний часопис. 1933. 6 жовтня.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
<i>Острівні держави: загальні дані</i>	7
<i>Ситуація в Карибському басейні</i>	10
<i>Доля англійських, французьких і голандських володінь у Південній Америці</i>	21
<i>Британська Гвіана</i>	21
<i>Французькі колонії у Гвіані</i>	31
<i>Колонії Голландії в Карибському басейні та Південній Америці</i>	34
<i>Гаїті</i>	45
<i>Домініканська Республіка</i>	75
<i>Куба</i>	95
Соціально-економічне та політичне життя Куби другої чверті XIX ст.	95
Десятилітня війна за незалежність	102
Економічні та соціальні наслідки Десятилітньої війни	107
Суспільна думка та історична наука Куби	111
Іспано-американська війна та формування Республіки Куба	124
Політичне життя Куби (1903-1925 рр.)	131
Диктатура Герардо Мачадо-і-Моралеса: встановлення, розвиток, падіння	136
Економічна та соціальна ситуація на Кубі в 40-х роках XX ст.	144
Політичний режим Ф.Батісти та боротьба проти нього (1948-1959 роки)	146
Проблеми економічного та політичного життя Республіки Куба у 1960 – 2020 роках	151
<i>Пуерто-Рико</i>	158
Соціальна й економічна ситуація в Пуерто-Рико у XIX ст.	158
Зміна статусу Пуерто-Рико після Іспано-американської війни	160
Економічні та соціальні проблеми розвитку Пуерто-Рико міжвоєнного періоду	163
Політичне життя країни в другій половині XX ст.	170
<i>Вибрана бібліографія</i>	181
<i>Додатки</i>	
Буковинська преса про Латинську Америку	183

Навчальне видання

Всесвітня історія

Ігор Андрійович Піддубний

Історія країн Латинської Америки

**Острівні держави Карибського басейну.
Гайана, Сурінам, Гвіана**

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *Сич О.І.*

Літературний редактор *Лукул О.В.*

Технічний редактор *Чорасва Г.К.*

Підписано до друку 07.11.2022. Формат 60х84/16.

Електронне видання. Умов.-друк. арк. 10,5.

Обл.-вид. арк. 11,3. Зам. Н-119.

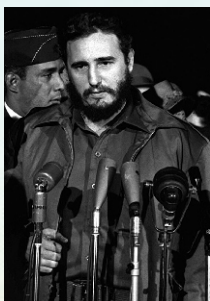
Видавництво та друкарня Чернівецького національного
університету. 58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.

Фульхенсио Батіста

Фідель Кастро

Дезі Боутерсе

